

Arte et Marte

MEDDELANDEN FRÅN RIDDARHUSET ÅRGÅNG 78

Brillant
Equus Hispanus in p
Lundensi Cr. 1011
vexat postquam alter
equus. Tollen idu gl
plumbea graviter se
lithaliter offi afflic

D. Klocke, Christiania
1820

NR 1. 2024

Innehåll:

NR 1.2024

ARTIKLAR

Olympiska spelen i modern tid....6

Adliga OS-medaljörer....9

Ugglor gjorde vardagsgymnastik till folkrörelse....13

Stormaktstidens porträtt: hovmålaren Ehrenstrahl....16

Äldsta utlandsförsamlingens dramatiska start....22

Kvinnorörelsens pionjär: Sophie Leijonhufvud Adlersparre....26

Swedenborgs sista vila....28

Carl Hårleman: frihetstidens förnyare och formskapare....32

INTERVJUER

Henrik Ankarcrona: hopplandslagets förbundskapten....2

Daniel Nyholm låter historien och huset styra....8

Under sommar-OS i Paris i år äger ryttartävlingarna rum i Versailles. I anslutning visas på Versailles en stor och spektakulär specialutställning (2 juli–3 november) som belyser hästens och människans långa gemensamma historia, »Cheval en Majesté - au cœur d'une civilisation». I utställningen är D. K. Ehrenstrahl representerad med flera verk ur Nationalmusei samlingar.

Läs mer om Ehrenstrahls porträttkonst (sidan 16), om hopplandslagets förbundskapten Henrik Ankarcrona som har ett medaljtippat lag inför OS i Paris 2024 (sidan 2) och om svenska adliga OS-medaljörer (sidan 9).

ALLTID I ARTE ET MARTE

Ledaren: Med historien som vägvisare....1

Meddelanden från Riddarhuset....40

Information från Riddarhuset i Finland....45

Heraldica Varia....48

Aktuella böcker....53

Från sällskapsföreningarna....55

Från släktföreningarna....57

Legala notiser....61

I DETTA NUMMER

Palatsrenoveringen: Generösa donationer....36

Riddarhusdirektionens tack....36

Brev från riddarhusdirektionens ordförande....39

Efterlysning: La belle inconnue....46

Genealogica Varia: Vad är en kommandörsätt?....50

Kulturstöd: Herman Flemings historia....52

Denna sida: Karl XI:s livhäst Blå Tigern, David Klöcker Ehrenstrahl, 1673. Strömsholm. Foto: Hans Thorwid, Nationalmuseum.

Omslag: Karl XI:s livhäst Brilliant, David Klöcker Ehrenstrahl, 1680. Strömsholm. Foto: Hans Thorwid, Nationalmuseum.

PALATSFONDEN

123-269 14 34

RIDDARHUSET

Ett historiskt arv

Arte et Marte

NR 1.2024

Redaktör

Louise Ribbing

Redaktionskommitté

Claes Lewenhaupt, Carl Lewenhaupt,
Rebecka Millhagen Adelswärd, Erik Draken-
berg, Ulf Gyllenhammar, Göran Mörner, Oscar
Langenskiöld, Marianne Wiiburg Setterblad

Omslag och grafisk form

Marianne Wiiburg Setterblad

Tryck, upplaga

Åtta.45 Tryckeri AB, 13 300 exemplar

ISSN 0284-1428

*Arte et Marte utkommer med två nummer per år
och skickas till alla ättemedlemshushåll i Norden.*

Ärsprenumeration kan beställas i webbutiken.

www.riddarhuset.se

arteetmarte@riddarhuset.se

Riddarhuset

BOX 2022

103 11 STOCKHOLM

kansli@riddarhuset.se • tel. 08-723 39 90

Vänligen se riddarhuset.se för aktuell information
om öppettider och evenemang. Kontakta kansliet
för att boka guidad gruppvisning eller biblioteks-
besök.

För kulturprogram se omslagets sida III.

Besöksadress: Riddarhuset, Riddarhustorget 10

Svanenmärkt trycksak, 3041 0001

Med historien som vägvisare

MED NÄRA BAND TILL historien men också hemmastadd i nuet. Det är så Riddarhuset har ambitionen att verka i förvaltningen av Riddarhuspalatset. Även i kulturverksamheten är den bärande tanken att förmedla det historiska arvet utan att för den skull enbart blicka tillbaka mot ett avlägset förflutet.

Riddarhuspalatset är ett av den svenska arkitekturens huvudmonument. Även palatsets inre är en stor konstnärlig prestation, där Carl Hårleman lämnade sitt kvalificerade bidrag till Jean de la Vallées arkitektur. Om vi än i dag imponeras storligen är det svårt att föreställa sig vilket intryck som byggnaden måste ha gjort på sin samtid. Det gäller även Riddarhussalens monumentala plafondmålning av D.K. Ehrenstrahl som i år kommer att genomgå en välbehövlig och varsam konservering.

I den stora interiörrenoveringen som nu har inletts utgör förnyelsen av olika tekniska system en central del. Också belysningen moderniseras med hjälp av modern LED-teknik och dolda ljuskällor i större samklang med arkitekturen. Samtidigt med dessa genomgripande insatser renoveras alla ytskikt i Riddarhussalen liksom i den övre trapphallen och Stenhallen med traditionella material och metoder. De senare får en genomgående lätt marmorering som är karakteristisk för arkitekten Carl Hårlemans gestaltning av trapphus och valv i frihetstidens slott och herrgårdar.

Att låta historien utgöra en vägvisare i renoveringsarbetet har framstått som ett tämligen självklart val. Något behov av att manifestera vår egen tid föreligger inte annat än i att säkerställa att alla tekniska system och belysningsarmaturer blir de mest moderna och funktionella som går att uppbringa i dag. Och denna fantastiska förnyelse kan du som ättemedlem medverka till – riddarhusdirektionen välkomnar alla bidrag stora som små! ■

*Rebecka Millhagen Adelswärd, ledamot i riddarhusdirektionen
med särskilt ansvar för kultur och vetenskap*

Foto: Jens Sjunnesson.

KONTAKTPERSONER

Riddarhussekreterare Erik Drakenberg

Riddarhuskanslist Karin Lilliehöök Kihl 08-723 39 91 (evenemang och bokningar,
kapitationsärenden)

Handläggare Christina Neuman 08-723 39 93 (stipendier och understöd)

Redaktör Louise Ribbing 08-723 39 92 (*Arte et Marte*, kommunikation)

Riddarhusamanuens Oscar Langenskiöld 08-723 39 97 (kulturprogram, visningar)

Riddarhusintendent Pontus Ragnö 08-723 39 94 (reception, webbutik)

Riddarhusgenealog Magnus Bäckmark 08-48 00 20 31 (genealogi och stamtavlor)

Riddarhusgenealog Göran Mörner 08-723 39 95 (arkiv och samlingar)

Kalenderredaktör Marianne Wiiburg Setterblad 08-723 39 96 (*Adelskalendern*)

Genealogisk redaktionssekreterare Madeleine Werner 08-723 39 99 (*Adelskalendern*,
legala notiser och stamtavleprojektet)

Genealog Sophie Celsing Marcetic 08-723 39 90 (stamtavleprojektet)

Genealog Johan Grönberg 08-723 39 90 (stamtavleprojektet)

Genealog Johannes Hansson 08-723 39 90 (stamtavleprojektet)

Genealog Leif Persson 08-723 39 90 (stamtavleprojektet)

Hopplandslagets kapten

Henrik Ankarcrona leder svenska medaljfavoriter i OS 2024

Text: Louise Ribbing.

HÖSTEN 2016 FICK Henrik Ankarcrona ett karriäravgörande telefonsamtal. Det var en representant från Svenska Ridsportförbundet som undrade om han ville bli hopplandslagets nye förbundskapten. Den yngste någonsin.

– Frågan kom från ingenstans, jag hade inte sökt jobbet och inte haft en tanke på det. Så lite paff blev jag allt, men samtidigt mycket hedrad.

DET GICK SJÄLVKLART inte att besvara frågan på en gång. Henrik hade med hjälp av svärföräldrarna och hustrun Ingrid byggt upp en stor anläggning för hoppträning i Skåne där verksamheten varit i gång sedan 2009. I det egna företaget tränade Henrik ryttare och tävlade själv på elitnivå samt var företagsledare och personalansvarig för anläggningen, en livsstil snarare än ett heltidsjobb. Allt var i full gång. Men så kom det där erbjudandet. Ett uppdrag

som skulle förändra både för hela familjen och verksamheten. En förfrågan som gav ett pirr i magen, att leda de ryttare han själv såg upp till och hade tränat för. Hur skulle han vinna deras förtroende? Hur skulle han bära sig åt?

– Jag tänker att man ska göra det som är lite skrämmande, våga pusha sig själv – det är utvecklande. Och det här var den ultimata utmaningen!

VEM VAR HAN DÅ, denna unge man som Svenska Ridsportförbundet satte sitt hopp till?

Henrik Ankarcrona är född 1979 och uppvuxen på en gård i södra Halland. Mamma Susanne bedrev ponnyförsäljning och det fanns många möjligheter för Henrik och hans systrar att rida och tävla i hoppning redan som barn. Intresset höll i sig, »det är något visst med hästar«, och efter studenten åkte Henrik till Holland för att arbeta som beridare, hästutbildare och tävlingsryttare. Ett tufft och givande jobb där han som mest red femton hästar per dag.

– Det är fantastiskt att få arbeta med något man brinner för, och för mig är det hästar och tävling.

EFTER SJU ÅR VAR HAN flytande i holländska och flyttade tillbaka till Sverige. Han ägnade en kort tid åt handelsrätt på Lunds universitet innan han fick jobb som beridare på Flyinge, en av Sveriges tre riksanläggningar inom hästnäringen.

Genom hästarna träffade han Ingrid Bratt, de gifte sig 2009 och fick samma år en dotter som i dag tävlar i ponnyhoppning med sin mamma som engagerad tränare. År 2011 och 2017 utökades familjen ytterligare. Nu bor de i en lägenhet på en nyinköpt gård vid Dalby kungsgård utanför Lund. Under intervjun står Henrik och spacklar i ett gårdshus som är under totalrenovering.

Han är familjekär och tycker att det är både roligt och viktigt med släkten och dess historia, det är något han är stolt över. Senast under våren 2023 besökte han Riddarhuset

Familjen Ankarcrona på Andersfälts gård 1996. Pappa Fredrik och mamma Susanne, syskonen Louise, Charlotte och Henrik på trappan samt lillebror Gustaf på ponny.

Foto: Privat.

Henrik Ankarcrona, förbundskapten för det svenska hopplandslaget sedan 2016.

i samband med släktföreningens årsmöte med middag. När han var yngre sökte och fick Henrik och hans syskon stipendium från Riddarhuset.

– Det var till stor hjälp för oss.

SÅ TILLBAKA TILL FRÅGAN från Svenska Ridsportförbundet. Med Ingrids stöd tackade han ja till att bli hopplandslagets förbundskapten, även om det innebar att den egna verksamheten behövde avvecklas.

– Förbundskaptenen formar till stor del själv hur uppdraget ska utföras. Vissa har haft kvar egen verksamhet under sitt uppdrag som förbundskapten, men jag kände att för att få ryttarnas förtroende behövde jag visa att jag finns där för dem till 100 procent.

SOM FÖRBUNDSKAPTEN är Henrik Ankarcronas uppdrag att leda hopplandslaget i planering och utföranden i lagtävlingar i serier och mästerskap och driva detta internationellt. Han har också en grupp ledare som arbetar med yngre ryttare, påläggskalvarna (eller kanske »påläggsfölen« i detta sammanhang). Det är ett uppdrag med många resor och tid borta från familjen. Det finns ingen tvekan i hans röst när han konstaterar att han och Ingrid gör detta som ett team.

Efter att Henrik Ankarcrona blev lagkapten för hopplandslaget har den ena enastående framgången avlöst den andra. Sverige har vunnit lagguld i OS (Tokyo, 2020), VM

(Herning, 2022) och EM (Milano, 2023), en bedrift som endast den stora ridsportnationen Tyskland tidigare åstadkommit. Räkner man även antalet individuella medaljer under denna period så slår Sverige Tyskland. Det är stort.

– Ja, det har infunnit sig en form av guldålder för hoppningen, på samma sätt som vi tidigare sett inom till exempel tennis, pingis, handboll och slalom. Det är otroligt roligt.

HENRIK TILLSATTES BARA en månad efter att han fått frågan om uppdraget som förbundskapten och förväntningarna var stora. Hur skulle han få ihop ett sammansvetsat lag som arbetade mot samma mål? Kommunikation blev ett nyckelord.

– Min strategi från första början var att prata med ryttarna. Hur gör och lyckas vi tillsammans? Vad behöver ni? Jag kanske inte kunde ordna allt men jag var tydlig med att jag ville försöka och jag ville också att vi skulle ha högt i tak – utan alltför mycket liv i luckan. Ryttarna var med på allt det här. Jag ville också få dem att dela med sig och stärka varandra. Få dem att utgå från det gemensamma: passionen för hästarna och ett väldigt driv. De tävlar ju individuellt cirka 40 helger om året och har bara kanske fyra tävlingar ihop som lag. Jag ville visa att vi har samma mål när vi är ett lag men olika vägar dit, och att det är okej. Individerna måste få göra det som funkar för dem. Om individerna – det vill säga ryttarna – mår bra, då fungerar laget som bäst.

HENRIK TRÄNAR INTE ryttarna själv, trots att han är hopptränare på elitnivå.

– Det har funnits förbundskaptener som har gjort det, men jag tycker att ryttarna får bygga upp sin vardag själva. Jag är där och stöttar om det behövs, men hopplandslaget är inte ett klubbtag. Snarare är respektive team ett klubbtag, med ryttare, häst, hästkötare, tränare, ägare och sponsorer. Jag vill bygga upp trygghet, tillit och acceptans mellan de olika teamen.

Jag vill bygga upp trygghet, tillit och acceptans mellan de olika teamen.

BLAND DET SVÅRASTE som finns för en förbundskapten är att plocka ut laget – och att ge besked till den som inte blir uttagen.

– Ja, det är svårt. Det är mycket känslor involverat, och även massor av tid, pengar och engagemang. Jag har stor respekt för det. Återigen, det handlar om kommunikation, att kunna prata om det och vara öppen, så öppen det går. Ryttarna måste vara övertygade om att jag är där för att hjälpa och stötta dem. Deras ansvar är att se till att både de och hästen är redo, mitt ansvar är att ta ut det bästa laget.

MED DET SAGT SÅ arbetar Henrik mycket med långsiktigheten. Till mästerskapen är det de bästa ekipagen som gäller, men det finns många tävlingar däremellan och där är resultaten inte alltid i topp. Det gäller att de nya, yngre och mer oerfarna ryttarna får chans att tävla i stora tävlingar som sätter press på dem.

– Som i Falsterbo, en av våra riktigt stora tävlingar i Sverige. Att rida in på den banan sätter mycket press på ryttarna, det är så de lär sig.

TILL SKILLNAD FRÅN övriga olympiska sporter tävlar män och kvinnor inom ridsporten mot varandra på samma villkor. Ytterligare en skillnad är att tävlingskompisen som man ska prestera på topp med är ett djur. Henrik pratar om hästarna med stor respekt och ödmjukhet.

– Vi har tagit oss rätten att använda hästen i det vi gör, det innebär ett enormt ansvar. De ska inte behöva ställas inför en uppgift som de inte klarar av. De är levande varelser som inte kan kommunicera med ord hur de mår. Vi har team med både veterinär och fysiologer som arbetar med hästarna och jag engagerar mig för att ständigt utveckla ridsporten till att bli ännu bättre för både ryttare och hästar. Det är något jag tycker är både roligt och utmanande att arbeta med, även internationellt där jag ingår i kommittéer av olika slag.

ATT DELTA I OLYMPISKA spelen är något alldeles särskilt. Visst, det är en bana med olika hinder, precis som på andra tävlingar, men allt runt omkring – det är påtagligt att man är en del av något mycket större, säger Henrik. Det gäller inte bara medieuppmärksamheten och storleken på evenemanget, det handlar även om förberedelserna innan.

– Vi deltar i »olympic pre camp«, både idrottsutövarna och ledarna, för att bygga truppen och det finns en poäng med det. På plats kan vi stötta och peppa varandra. Man hejar på simmarna till frukost och pratar med handbolls-laget om hur dagen har varit. Det är häftigt. Med de träningsprogram som Svenska Olympiska Kommittén ordnar kan vi lära av varandra, det är väldigt inspirerande.

INFÖR OS I PARIS 2024 är svenska hopplandslaget bland de favorit Tippade medaljörerna.

– Det går aldrig att jämföra ett mästerskap med ett annat, det finns så många faktorer som påverkar: väder, vind, underlag, banans uppbyggnad. Jag ska se till att resan till OS blir så bra som möjligt, att ryttarna är hungriga, hästarna redo och formtoppen nådd när vi väl är på plats.

I BÖRJAN AV FÖRRA seklet hade Sverige stora olympiska framgångar inom ridsport. Då var det militärer som tävlade, för att tävla i OS skulle ryttaren vara officer och eftersom de flesta officerare var adliga – och duktiga ryttare – var många av ridsportmedaljörerna adliga.

– Det är en del av historien, så var det då. I dag är ridsporten något för alla och det tycker jag är bra, säger Henrik Ankarcrona. ■

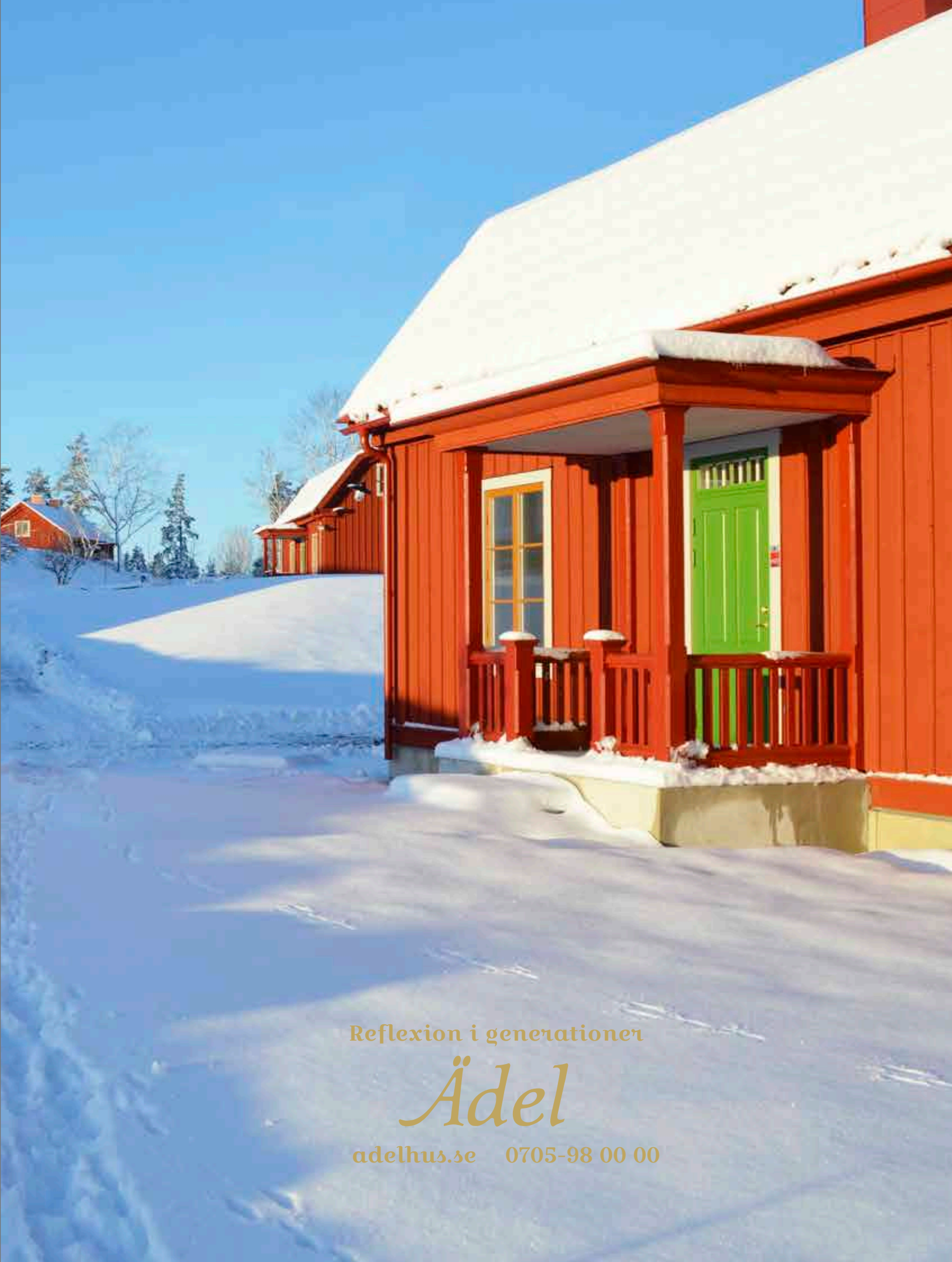
Ankarcrona nr 1965

Handlaren och bruksidkaren tillika assessorn i Kommerskollegium Jacob Christophers (1693–1755) adlades 1751 på Stockholms slott av Adolf Fredrik med samma namn och vapen som den äldre avlidne brodern, amiralen och landshövdingen i Stockholms län Theodor Ankarcrona. Han adlades 1717 och introducerades 1791 under nr 1534 men slöt själv sin ätt 1750.

I sköldebrevet framgår att Jacob Christophers anlagt ett tobaksspinneri och en linne- och bomullsfabrik i Karlskrona samt ett såpsjuderi, ett sockerraffinaderi och ett stärkelsebruk i Ronneby. Jacob Christophers tre söner, assessorn Theodor (1718–1785), stabskornetten vid Norra skånska kavalleriregementet sedermera majoren Conrad Vilhelm (1733–1809) och brukspatronen Fredrik Christian (1734–1817) introducerades 1756 under eget nummer 1965. Theodor slöt sin ättegren 1785 liksom Fredrik Christian 1817.

Källor: *Adelskalendern 2022* och *Riddarhusets vapensköldar* band III.

Reflexion i generationer

Ädel

adelhus.se 0705-98 00 00

Olympiska spelen

i modern tid

Text: Thomas Lindberg, huvudredaktör för Olympiaboken 2013. Sveriges olympier 1896–2012, C.A. Strömberg.

DEN OLYMPISKA TANKEN fick ett återuppvaknande och en väckelse under 1800-talet. Det var en mängd fynd, upptäckter, artefakter, studier, möten och konferenser som ledde fram till den olympiska idén och slutligen de första moderna olympiska spelen i Aten år 1896.

Inledningsvis hade den brittiska teologen och arkeologen Richard Chandler år 1776 återupptäckt själva platsen Olympia och 21 år senare upptäckte franska arkeologer Zeus-templet på det antika tävlingsområdet.

Nästan ett kvarts sekel senare kartlade lord Spencer Stanhope med hjälp av en brittisk expedition det antika området och dess omgivning. Ungefär 50 år senare, genomfördes en systematisk arkeologisk expedition under

De moderna spelens förkämpe Pierre Frédy, baron de Coubertin (1863–1937), vann själv OS-guld i litteratur 1912 (under pseudonym). Konsttävlingar ingick i OS mellan 1912 och 1948.

Foto: Wikimedia commons.

ledning av tysken Ernst Curtius och för första gången fick man då en överblick av hela det antika tävlingsområdet.

Den tyska expeditionen startade 1875 och pågick i sex år.

Resultaten från dessa utgrävningar publicerades 1890–1897 i ett verk som omfattar tio volymer.

DET ÄR MED BAKGRUND mot dessa vetenskapliga upptäckter man ska se baron Pierre de Coubertins nyfikenhet och intresse för att skapa de moderna olympiska spelen.

Coubertin föddes 1863 i Paris i ett djupt religiöst hem och fick en strikt aristokratisk uppfostran. Familjen var förmögen och Pierre de Coubertin var ekonomiskt oberoende under hela sitt liv.

Det var tänkt att Coubertin skulle bli präst, men själv hade han andra planer. Han inledde en militär karriär, men hoppade av och började vid 21 års ålder i en specialskola för blivande politiker och diplomater. Inte heller där kände han att han hittat sin plats i livet, vilket mål han strävade emot var länge oklart.

Resor till England i ungdomen gjorde så starka intryck att de blev avgörande för de insatser han kom att utföra senare i livet. Under sin ungdom besökte han England tre till fyra gånger om året, bland annat internatskolan i Rugby. Där skaffade han sig erfarenheter och utvecklade idéer om fysisk fostran som han sedan tog med sig hem till Frankrike. Som ung hade han utövat en rad olika idrotter som till exempel rodd, fäktning och boxning.

Han, liksom många andra i samtidens Frankrike, ansåg att nationen hade tappat sin forna glans. Den bittra krigsförlusten mot ärkefienden Tyskland 1870–1871 levde ännu kvar i det kollektiva medvetandet. Han ville som han själv uttryckte det »Rebronzer la France!« – förgylla Frankrike på nytt. Han fortsatte

Jag ska få en slapp och förlamad ungdom att lysa och det ska ske med idrotten som medel, öppen för alla utan diskriminering beroende på börd, ekonomi eller yrke.

Det var med dessa tankar och idéer han med stor entusiasm gav sig an det olympiska projektet. Tjugofem år gammal skrev han boken *Utbildning i England*, vilken blev en stor

Den mest ansedda tävlingen för kvinnor under antiken var Heraiaspelen, löptävlingar till Heras ära. De tävlande atleterna bar så kallade chiton-dräkter, korta tunikor fästa vid ena skuldran. Heraiaspelen, 1901, Prospero Piatti (1842–1902).

framgång och gav honom bekräftelse och erkännande. Efter succén med boken fick han möjligheten att bilda en kommitté för främjande av sport och fysisk fostran i Frankrike. Vid världsutställningen i Paris år 1889 anordnade han ett internationellt seminarium om betydelsen av fysisk fostran, vilket gav Coubertin möjlighet att bygga vidare på sin olympiska dröm. Detta ledde sedan vidare till ett statligt stipendium för att studera idrott i USA och dess utbildningssystem. Resan gav många nya intryck och viktiga kontakter inför framtiden. Hemma i Frankrike startade han en tidskrift om idrott som i första hand riktade sig mot skolor och universitet. Under början av 1890-talet etablerade han en mängd internationella kontakter. I november 1892 gjorde Pierre de Coubertin sitt första officiella protokollförda föredrag om ett återupplivande av de olympiska spelen. Detta är ett utdrag ur hans anförande:

Låt oss exportera roddare, löpare och fäktare! De tillhör framtidens fria handel! Er tjänare hoppas att han tillsammans med er ska vara istånd att fortsätta och avsluta, på en bas passande det moderna livets villkor, denna grandiosa och hälsosamma uppgift, återupprättandet av de olympiska spelen!

MOTTAGANDET BLEV DOCK tämligen svalt. I sitt hemland blev han hårt kritiserad för de engelska idéerna om utbildning. Två år senare när den franska nationella idrottsorganisationen skulle arrangera en internationell kongress om amatörfrågan såg han en ny chans. Sist på dagordningen hade han lyckats få med frågan om återupplivandet av de olympiska spelen.

KONGRESSEN HADE SAMLAT 78 delegater från tio länder, däribland två svenskar. Inbjudan hade gått till Svenska Gymnastikförbundet, där Viktor Balk var ordförande. Han var den verkliga banbrytaren för den svenska tävlingsidrottsrörelsen och var den förste idrottsledaren i Sverige med förbindelser internationellt. När väl Internationella Olympiska Kommittén bildats var han en av dess ursprungliga medlemmar och blev kvar i styrelsen fram till 1921.

Balk åkte själv inte ned till Paris utan utsåg Fredrik Bergh och Sten Drakenberg till delegater. Båda fanns redan på plats i Paris, Bergh drev ett sjukgymnastikinstitut och Drakenberg utbildade sig till fäktmästare. Denna gång hade Coubertin förberett sig mycket noggrant, han hade bedrivit lobbyarbete bakom kulisserna och tog även med sig ett

musikstycke som hjälpmedel. Coubertin lät öppna konferensen med en hymn till Apollon vars helgedom i Delfi var mycket aktuell, eftersom fransmännen 1892 utförde storskaliga utgrävningar på plats. Detta grepp var precis vad som behövdes för att skapa en känsla och atmosfär för att få delegaterna med på det olympiska projektet. Internationella Olympiska Kommittén (IOK) bildades under kongressens åtta dagar (16–23 juni) i Paris år 1894.

Senare forskning har dock visat att även kvinnor har tränat och tävlat under förfluten tid.

COUBERTIN OCH IOK:S ideal var de antika olympiska spelen där endast män gavs tillträde att delta. Senare forskning har dock visat att även kvinnor har tränat och tävlat under förfluten tid. Det antika Grekland är rikt på idrottshistoriska lämningar och utgör ett särklassigt historiskt arv. I det antika Grekland utgjorde idrotten ett viktigt inslag och var en väsentlig del av utbildningen. Den omfattade människans hela utveckling och kunde inte delas in i fysisk och intellektuell utbildning, eftersom det ansågs att själen inte kan existera utan kroppen och kroppen saknar mening utan själen. Idrott ingick även i flickornas utbildning, inledningsvis i Sparta och på Kreta, men spred sig på 300-talet f. Kr. till andra grekiska stadsstater.

De olympiska tävlingarna var de äldsta och mest prestigefulla. De hade startat 776 f. Kr. och hade en helig karaktär. De var endast avsedda för män och de ansågs föra människan i kontakt med gudarna. Förutom de olympiska spelen pågick en stor mängd andra tävlingar under antiken i samband med religiösa högtider. Den mest ansedda

tävlingen för kvinnor var Heraiaspelen, vilket var en serie löptävlingar som anordnades på Olympias stadion till Heras* ära. De arrangerades också vart fjärde år men var oberoende av de olympiska spelen. De tävlande kvinnorna sprang med håret hängande fritt, i en kort chiton (klänning) som lämnade högra skuldran bar. Efter romarrikets utbredning i Grekland fortsatte kvinnorna att idrotta och det kvinnliga idrottandet spred sig även till övriga delar av det romerska imperiet.

År 391 e. Kr., samma år som kejsare Theodosius I utropade kristendomen som statsreligion i romarriket, arrangerades de sista antika olympiska spelen. Två år senare förbjöd kejsaren olympiska spel och en över tusenårig tradition avbröts därmed. Huvudorsaken var att kejsaren ansåg att det var perverst och okristligt med alla dessa kroppsövningar, varpå anläggningarna i Olympia bröts ned, ödelades och föll i glömska i ungefär 1 500 år.

Den grupp aristokratiska män som skapade Internationella Olympiska Kommittén (IOK) och återväckte de moderna spelen var formade i det sena 1800-talets borgerliga idealsyn. De hade inte en tanke på att inkludera idrottare från arbetarklassen eller kvinnor i sin skapelse. Tidsandans värderingar anses vara huvudanledningen till att varken kvinnor eller arbetare tilläts att delta vid de första moderna spelen i Aten 1896.

Men med tiden tog sig både kroppsarbetande män och kvinnor in på den olympiska arenan. Den idrottsutövning som var accepterad för kvinnor i början av 1900-talet var sällskapsbetonade lekar som var förbehållet det övre samhällsskiktet. Det var således få kvinnor som idrottade i början av 1900-talet. Före Stockholmsolympiaden 1912 deltog kvinnor i idrotter som uppfattades som feminina och där de aktiva kunde uppträda i klänning som tennis, golf, bågskytte och konstakning. Vid OS i Stockholm fick kvinnorna för första gången tävla och år 1928 i Amsterdam välkomnades kvinnorna för första gången till friidrottsarenan. ■

Källor:

Andronicos, Manolis, *Antikens Olympiska Spel – Idrottens historia i det antika Grekland*, Stockholm: Strömbergs/Brunnhages 1991.
Lindroth, Jan, *Idrott under 5000 år*, Stockholm: SISU Idrottsböcker 2011.
Palaeologos, Kl., *Antikens Olympiska Spel – Idrottens historia i det antika Grekland*, Stockholm: Strömbergs/Brunnhages 1991.
Petersson, Sven Plex, *De Moderna Olympiska Spelen – IOK 100 år*, Del I: 1896–1912, Stockholm: Strömbergs/Brunnhages 1994.
Sandlin, Lasse, *Olympiaboken 50 år – 1948 – Olympiaboken – 1998 50 år i ringarnas tecken*, Stockholm: Strömbergs/Brunnhages 1997.
Tolvhed, Helena, *På damsidan, femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920-1990*, Stockholm: Makadam 2015.
Widlund, Ture, *Sverige och OS*, Stockholm: Strömbergs/Brunnhages 1987.

* Zeus maka och kvinnornas och äktenskapets gudinna.

Skulpturen Diskuskastaren (Diskobolos), representerar en ung antik grekisk atlet, framåtböjd i ett förberedande moment av kast av en diskus. Originalen i brons utfördes omkring 450 före Kristus av den grekiske skulptören Myron.

Foto: Ashmolean Museum.

Adliga OS-medaljörer genom tiderna

Ridsport

NILS ADLERCREUTZ (1866–1955) tog lagguld i fälttävlan i Stockholm 1912 med hästen Atout, placerade sig på 4:e plats individuellt med samma häst och på 6:e plats i banhoppningen med hästen Ilex. Han var också duktig jockey. Under första världskriget var han beordrad till tyska högkvarteret 1914–1918 och han deltog bland annat i offensiverna i Serbien, Galizien, Rumänien, Italien och på västfronten. Sonen **GREGOR ADLERCREUTZ** (1898–1944) ärvde sin fars intresse och talang för ridning. I Berlin 1936 vann han brons i dressyr (lag) och kom på 4:e plats individuellt med hästen Teresina.

CARL BJÖRNSTIERNA (1886–1982) vann bronsmedalj i laghoppning med hästen Kornett i Amsterdam 1928 och placerade sig på 9:e plats i den individuella banhoppningen.

HANS VON BLIXEN-FINECKE SR (1886–1917) var svåger till Clarence von Rosen Sr och tvillingbror till Bror som hade ett omskrivet äktenskap 1914–1925 med författaren Karen Blixen. Hans Sr tog brons i dressyr med hästen Maggie i Stockholm 1912. Han omkom 1917 då hans plan störtade under en flygövning. Då hade han året innan gift sig med Brita Trolle och fått sonen Hans Jr 1916. Sonen

Text: Louise Ribbing.

HANS JR (1916–2005) blev dubbel guldmedaljör i fälttävlan (lag och individuellt) med hästen Jubal i Helsingfors 1952, fyrtio år efter pappans medaljbragd.

GUSTAF ADOLF BOLTENSTERN SR (1861–1935) vann silver i dressyr med hästen Neptun i Stockholm 1912. Han kom även på andra plats i dressyr med hästen Iron i Antwerpen 1920 men blev diskvalificerad för att ha ridit på tävlingsbanan innan tävlingarna. Gustaf Adolf utbildade sig bland annat under ett år vid hovridskolan i Wien, han blev sedermera chef på ridskolan Strömsholm och även chef för Strömsholms hingstdepå. Han var gift med Amelie Dardel. Deras son **GUSTAF ADOLF (GÖSTA) JR** (1904–1995) fick också stora ridsportframgångar. Han red hem ett silver i dressyr med Ingo i Los Angeles 1932 och ett brons i dressyr med Trumf i London 1948. Det blev även guld i lag vid OS i London, men laget diskades eftersom en av ryttarna inte var officer. Gösta tog revansch med guld i dressyr med hästen Krest, både i Helsingfors 1952 och i Stockholm 1956.

CARL BONDE (1872–1957) tillträdde efter sin fars död (1909) fideikommissen Vibyholm, Sävstaholm, Herrestad, Bordsjö, Askeryd, Hörningsholm, Toftaholm och Katrineholm. Han ägde också Tjolöholm, allt vid sidan av uppdraget som hovstallmästare. Vann guld i dressyr (ind.) med svenskfödd hästen Emperor i Stockholm 1912 (som han fått av sin hustru i 1:a giftet, Blanche Dickson) och sedan silver i dressyr i lag

Carl Bonde och Emperor vann olympiskt guld i dressyr vid OS i Stockholm 1912.

Foto: Linda Sandgren, SOK.

Hans von Rosen.

med hästen Ingo i Amsterdam 1928. Det var för övrigt samma häst som Gösta Boltenstern red i LA 1932, då Carl Bonde var domare.

GEORG VON BRAUN (1886–1972) tog lagguld i fälttävlan med hästen Diana i Antwerpen 1920.

HANS VON ROSEN (1888–1952) tog guld i laghoppning med Lord Iron i Stockholm 1912, guld i laghoppning med Poor Boy i Antwerpen 1920 och där även brons i dressyr (ind.) med hästen Running Sister. Han var inte bara utomordentlig ryttare, ridlärare och jägmästare utan även duktig sångare. Gifte sig i sitt andra gifte med Linde Klinckowström 1933, känd för sina långritter med hästen Castor i 1920-talets Europa.

CLARENCE VON ROSEN SR (1867–1955) deltog inte som tävlande i några OS-tävlingar men är ändå väl värd att omnämnas i sammanhanget. Han blev 1898 redaktör för tidskriften *Ny tidning för idrott*, han var medlem i Internationella Olympiska Kommittén från 1900 och Sveriges Olympiska Kommitté från 1910 och initiativtagare till hästtävlingarna vid os i Stockholm 1912. Därutöver var han en mycket duktig ryttare, stiftare av Kungl. Automobil Klubben (KAK) 1903, aktiv i Stockholms roddförening och Stockholms allmänna skridskoklubb. Tillsammans med maken Agnes Maria von Blixen-Finecke, fick han fem barn och säkert var han en mycket stolt far när

sonen **CLARENCE VON ROSEN JR** (1903–1933) tog två bronsmedaljer i ridsport i Los Angeles 1932. En i fälttävlan (ind.) med hästen Sunnyside Maid och en i banhoppning (ind.) med Empire. Clarence Jr blev sedermera pilot och omkom tragiskt bara 29 år gammal i en flygolycka 1933.

MAUD VON ROSEN (1925–), systerdotter till Clarence Jr. Maud tog brons i dressyr (lag) och placerade sig på 8:e plats individuellt med hästen Lucky Boy i München 1972.

Maud von Rosen. Foto: privat.

HELMER MÖRNER AF MORLANDA (1895–1962) var major och akademistallmästare vid Uppsala universitet. Han tog dubbelt guld i fälttävlan (individuellt och lag) med hästen Germania i Antwerpen 1920. Helmer delade hästintresset med sin maka i andra giftet, ridläraren och dressyrdomaren Barbro »Nuppe« Lagerfelt. Tillsammans deltog de som frivilliga i finska vinterkriget 1940, hon som stjärnsyster med Svenska Blå Stjärnans hästambulans.

CLAES KÖNIG (1885–1961) höll på med hästar både på jobb och fritiden. Han var lärare på ridskolan Strömsholm, ryttmästare, skattmästare i Jockeyklubben, aktiv i Svenska Ridsportförbundets centralförbund, stallmästare och så småningom hovstallmästare. Han tog

Helmer Mörner af Morlanda.

guld med hästen Tresor i laghoppning i Antwerpen 1920 och silver i fälttävlan i lag i Paris 1924. Gift med Ebba Wachtmeister af Johannishus.

CARL-GUSTAF LEWENHAUPT (1884–1935) tog en bronsmedalj i hoppning (ind.) med Mon Coeur i Antwerpen 1920 samt ställde upp, men var tvungen att utgå ur fälttävlan med Canter i Paris 1924 då svenska laget tog silver. 1912, 1920 och 1924 var han ledamot av Sveriges Olympiska Kommitté för ridsport och han var Sveriges representant vid åtskilliga olympiska kongresser.

GUSTAF LEWENHAUPT (1879–1962) tog guld i laghoppning med Medusa i Stockholm 1912, hamnade på 9:e plats i den individuella hoppningen och kom på 17:e plats i modern femkamp i samma os. *Claes König.*

Modern femkamp och skyttesport

GEORG DE LAVAL (1883–1970) vann världshistoriens första tävling i modern femkamp (1911) och var medaljtrippad i sporten när den för första gången var med i OS i Stockholm året därpå. Utöver den moderna femkampen (som består av löpning, simning, fäktning, skytte och hästhoppning) deltog han i fripistol, duellpistol och värja. Resultatet blev två medaljer, ett lagsilver i fripistol och ett brons i modern femkamp. Som pensionär gjorde han uppmärksammade insatser under beredskapsåren som expert inom kamouflage. **ERIK DE LAVAL** (1888–1973) var Georgs fem år yngre bror, även han i eliten inom modern femkamp där han tog silvermedalj i Antwerpen 1920. Även mellanbrodern **PATRIK DE LAVAL** (1886–1974) var olympier och deltog i modern femkamp och duellpistol i Stockholm 1912, dock utan medalj.

BENGT LAGERCRANTZ (1887–1924) tog ett lagsilver i löpande hjort dubbel-skott i Antwerpen 1920. Gift med grevinnan Elisabet Kalling.

GUSTAF (GÖSTA) LILLIEHÖÖK (1884–1974) tog guld i modern femkamp i Stockholm 1912 där han tävlade mot legendariske general Georg Patton (som blev 5:a efter ett misslyckat pistolskytte – av alla grenar (!) med tanke på hans senare karriär).

Georg de Laval (t.h.), OS i Stockholm 1912.

Foto: Wikimedia Commons.

Georg de Laval under löpning i den moderna femkampen vid OS i Stockholm 1912.

Foto: Wikimedia Commons.

JOHAN GABRIEL OXENSTIERNA AF KORSHOLM OCH WASA (1899–1995) lärde sig crawla först vid 27 års ålder men lyckades ändå ta guld i modern femkamp i Los Angeles 1932, han blev även SM-vinnare i samma år. Johan Gabriel var kommendör och utsänd som Sveriges försvarsattaché i London under andra världskriget.

CASIMIR REUTERSKIÖLD (1883–1953) tog silvermedalj i fripistol (lag) i Antwerpen 1920. Han var militär (major) och var bland annat med och organiserade Sveriges första ambulansflygtjänst.

Oxenstierna hyllas efter guldbragd i modern femkamp, OS i Los Angeles 1932.

Foto: Wikimedia Commons.

Gymnastik

HJALMAR CEDERCRONA (1883–1969) var med i 38-mannalaget som tog guld i gymnastik i London 1908. Året därpå började han på Gymnastiska centralinstituttet och examinerades därifrån 1911.

ERIK CHARPENTIER (1897–1978) tävlade på distriktsnivå i både höjdhopp och tiokamp men det var i gymnastik han tog lagguld i Antwerpen 1920.

CARL HÅRLEMAN (1886–1948) var med i 38-mannalaget som vann guld i London 1908. Han tävlade även i stavhopp i OS i Stockholm 1912, dock utan medalj. Han gillade även vintersporter och verkade som sekreterare i Svenska Skridskoförbundet och som styrelseledamot i Svenska Skidförbundet.

NILS VON KANTZOW (1885–1967) deltog i 38-mannalaget i gymnastik som tog guld i London 1908.

NILS SILFVERSKIÖLD (1885–1975) var med i gymnastiklaget som tog guld i Stockholm 1912. Gjorde därefter karriär som läkare och blev bland annat överläkare på Sabbatsbergs sjukhus, Serafimerlasarettet och Karolinska sjukhuset samt etablerade Svenska hjälpsjukhuset i Spanien under inbördeskriget. Han var gift fyra gånger. Det tredje giftermålet

skedde 1932 på Rockelstad slott med grevinnan Mary von Rosen, dotter till Eric von Rosen vars svåger var Hermann Göring, något som inte stod sig särskilt väl med Nils starka vänster- och sovjet-sympatier, han var själv ordförande i förbundet Sverige-Sovjetunionen.

YNGVE STIERNSPETZ (1887–1945) deltog i det vinnande gymnastiklaget i Stockholm 1912. Han utexaminerades från Gymnastiska centralinstitutet 1917 och blev major i det militära.

Fäktning

HANS DRAKENBERG (1901–1982) utbildades till en skicklig värjfäktare under en lång vistelse i Frankrike. I Berlin 1936 tog Sverige silver i värja (lag) och Hans placerade sig på en 4:e plats individuellt.

CARL (»BARONEN«) VON ESSEN (1940–2021) tävlade framgångsrikt i fäktning (värja) och var med i laget som vann guld i Montreal 1976.

BERNDT-OTTO (»BEO«/»REHBAS«) REHBINDER (1918–1974) tillhörde den svenska fäktareliten och vann silver i värja (lag) i Helsingfors 1952. Han var även en skicklig kanotist. Han avled i samband med militära fäkttävlingar i Umeå, då han efter två genomförda tävlingar drabbades av en hjärtinfarkt.

OS-guld för Kitty 1912. Med i besättningen fanns Harry Rosensvärd.

Foto: Wikimedia Commons.

Segling

HARRY PETTERSÉN ROSENSVÄRD (1882–1955) var med och tog Sveriges första OS-guld i segling med 10-metaren *Kitty* i Stockholm 1912. Harry blev adelsman vid faderns död 1929. Han var elev vid Sjökrigsskolan och tog sjöofficersexamen 1904.

DAGMAR SALÉN, F. MÖRNER AF MORLANDA (1901–1980) var Sveriges första kvinna att vinna olympisk medalj i segling. Det blev en bronsmedalj i Berlin 1936 på 6-metaren *May Be IV* där Dagmar och maken, skeppsredaren Sven Salén, ingick i besättningen.

Tennis

MÄRTA ADLERSTRÄHLE, F. VON OELREICH (1868–1956) var Sveriges bästa damspelare i tennis vid sekelskiftet 1800/1900. Hennes brons (singel, inomhus) i London 1908 blev Sveriges första dammedalj i OS och tillsammans med tenniskollegan Elsa Wallenberg var hon Sveriges första OS-deltagande kvinna. Hon hade också stor framgång som bandymålvakt i Kronprinsessans Hockeyklubb.

Simning

CHRISTINA OLMSTEAD, F. VON SALTZA (1944–). Amerikansk simmare och svensk friherrinna. Vid 14 års ålder tog hon världsrekord på 400-meter frsim inför sommarspelen i Rom 1960. Där blev hon också olympisk guldmedaljör i frsimning på samma sträcka. Vid detta OS plockade hon dessutom hem ett silver vid 100-meter frsim och två lagguld (4 x 100-meter frsim, 4 x 400 meter frsim).

Källor:

Thomas Lindberg (red), *Olympiaboken 2013. Sveriges olympier 1896–2012*, C.A. Strömberg
Riddarhusets stamtavlor

Hans Drakenberg.

Foto: Svenska Dagbladet.

Märta Adlersträhle, f. von Oelreich.

Foto: SOK.

Christina Olmstead, f. von Saltza.

Foto: Wikimedia Commons.

OS-medaljören Uggla

gjorde vardagsgymnastik till folkrörelse

Text: Peter Dahlén, professor vid institutt for informasjons- og medievitenskap, Univ. i Bergen. Författare till Nationens väl och kroppens fostran: En biografi om idrottsledaren, militären och radiomannen Bertil Uggla, Bokförlaget idrottsforum.org, 2016.

DET STUNDAR OLYMPISKA sommarspel i Paris. För hundra år sedan, 1924, gick spelen också i Paris. I modern femkamp placerade sig tre svenska officerare på de tre främsta platserna och försvarade därmed på ett förnämligt sätt de svenska traditionerna inom denna idrottsgren. Löjtnant Bo Lindman hemförde segern, andre man blev 1920 års segrare kapten Gustaf Dyrssen och tredje löjtnant Bertil Uggla efter en heroiskt sprungen terränglöpning.

I OS medverkade Uggla redan 1912, Stockholmsspelen, och fick dela tredjeplatsen i stavhopp med en kanadensare och en amerikan med ett resultat av 3,80 meter. År 1920 var han ledare för den segrande svenska gymnastiktruppen vid OS i Antwerpen (trupptävling, svenskt system).

Modern femkamp, ofta kallad militär femkamp, var en tävlingsform som kom att ligga Uggla varmt om hjärtat och

Bertil Ugglas medaljhopp på 3,80 meter i de olympiska spelen i Stockholm 1912.

Foto: Axel Malmström, Stockholms stadsmuseum.

han blev svensk mästare i grenen 1921. Här ingick grenarna ridning, värjåkning, pistolskjutning, simning och terränglöpning. Han var över huvud taget en osedvanligt mångsidig idrottare och vann en mängd svenska mästerskapsmedaljer i olika idrotter.

BERTIL G:SON UGGLA föddes 1890 på Karlbergs slott i Stockholm, där hans far Gustaf Uggla var chef för Krigsskolan. Det föll sig tämligen naturligt också för Bertil i släktens elfte generation att välja officersbanan. Han avlade officersexamen 1910 och blev samma år underlöjtnant vid Svea Livgarde. Efter gymnastiklärarexamen vid Gymnastiska Centralinstitutet (GCI) 1915 tjänstgjorde han vid Krigsskolan på Karlberg som biträdande lärare i gymnastik, idrott och vapenföring 1916–1918. Bertil Uggla kom sedermera att stiga i graderna till överste, hela tiden med idrott och gymnastik som ett huvudintresse vid sidan av yrkesbanan. Under åren 1910–1920 deltog han i KFUM:s elittrupp i gymnastik i Stockholm och 1923 tog han över ledningen för Gymnos manliga gymnastiktrupp, vars övningar och uppvisningar han förnyade och populariserade.

Bertil Uggla kom också att inneha många ställningar inom den svenska idrottsrörelsens högsta ledning. Förutom allt detta var Uggla också en flitig författare rörande gymnastiska och tävlingsidrottsliga ämnen – och fysisk fostran generellt – i dagspress, tidskrifter och uppslagsböcker. Till sammans med gymnasten och idrottsinstruktören Carl Silfverstrand gav han 1918 ut boken *Hopp* och med sin bror officeren Gustaf G:son Uggla böckerna *Svenska pojknarnas idrottsbok*, I–II, 1922, och *Gymnastik och idrott åt alla*, 1924. I eget namn gav Bertil Uggla ut boken *Gymnastik till husbehov*, 1930. Han var även redaktör i tidskriften *Svenska arméns idrott* från 1936.

ÅRET EFTER PARIS-OS fick Uggla en ny och unikt landstäckande arena att propagera för idrott, gymnastik och fysisk träning när AB Radiotjänst officiellt startade sina sändningar 1 januari 1925 (namnbyte 1957 till Sveriges Radio). Redan under sommaren detta år höll han femton radioföredrag om träning i allmän idrott. Några år senare,

hösten 1929, när fristående högtalare blivit vanliga och lyssnarna inte var lika bundna vid kristallmottagarens hörlurar, kunde Uggle förverkliga sin idé om morgongymnastik i radio för hela svenska folket.

Uggle förverkligade sin idé om morgongymnastik i radio för hela svenska folket.

Fram till sin död skulle Bertil Uggle komma att leda radions morgongymnastik, sex dagar i veckan, måndag–lördag, undantaget sommarferien. Han for alltså in till Radiotjänst på Kungsgatan 8 i Stockholm, eller till närmaste radiostation när han hade tjänst eller var på resa i annan stad, och genomförde sina radiolektioner kl. 07.15, varefter han tog itu med dagens sysslor inom sin militära tjänsteutövning.

UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET var överste Bertil Uggle chef för Krigsskolan på Karlberg 1940–1944, som fadern Gustaf före honom 1890–1897, då med överstelöjtnants grad och sedermera general. Även Bertils bror överste Carl G:son Uggle var chef för Krigsskolan 1926–1930. I sanning en anmärkningsvärd familjeprestation. Brödernas mor var Augusta, född von Post. Efter Sovjets anfall mot Finland 30 november 1939, vinterkriget, bildade Försvarsmakten den 4 december Finlandskommittén, där Bertil Uggle ingick som ansvarig för militäravdelningen.

Uggle ingick också i Rikskommittén för fältsport, som konstituerades i januari 1940 med arvprins Gustaf Adolf som ordförande. I dessa såväl andligen som kroppsligen

Bertil Uggle förverkligade idén om gymnastik i radio för hela svenska folket. Utsändning AB Radiotjänst i början av 1930-talet.

Foto: Svenska Dagbladet.

påfrestande tider ansågs det vara av vikt att alla – unga och gamla, män och kvinnor – höll sig i god kondition och skaffade sig ökad självdisciplin. Därför infördes i radion också en extra kvart om morgonen för litet mer krävande fältsportgymnastik direkt före den ordinarie motionsgymnastiken. Ledare för de bägge radiokvartarna var Bertil Uggle. I juli 1943 utsågs han till ordförande i den träningsutredningskommitté som tillsattes av arméchefen Ivar Holmquist.

BERTIL UGGLE FÖDDES in i en aktivt kristen familj, där fadern Gustaf bland annat var engagerad i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Bertil var själv troende. Mot bakgrund av detta och av hans omvittnade värtalighet och radiovana genom morgongymnastiken, förvånar det inte att Bertil Uggle även kom att hålla tre morgonandakter i radio krigshösten 1944, *En aktiv officers syn på religionen, Trohet och pliktuppfyllelse* samt *Gå till dagens verk med tro på det goda*. Dessa morgonandakter tycks ha skapat en känsla av förtroende och förtröstan hos många lyssnare; responsen blev stor och odelat positiv. Många människor skrev till Uggle för att tacka honom och vissa frågade om de kunde få avskrifter av hans tal.

UNDER HELA BERTIL UGGLEs levnad fanns ett konfliktförhållande mellan tävlingsidrotten och den tävlingsfientliga linggymnastiken, och en stor del av hans gärning som idrottsideolog, ledare och skribent bestod i att försöka sammanföra de båda lägren. För sina framgångar på detta område utnämndes Uggle till föreståndare för Gymnastiska Centralinstitutet, dagens Gymnastik- och idrottshögskolan (GIH), från 1 november 1945, vilket innebar att han begärde avsked från sin tjänst som ställföreträdande militärömbudsbefälhavare vid 5:e Milo (militärömbuds) i Karlstad, 1944–1945.

Han hann dock aldrig tillträda tjänsten på GC1. Den 29 september 1945 avled Bertil Uggle hastigt då han var ute och träningssprang hemma i Karlstad, endast 55 år gammal. Bland många varma hyllningar till hans ädla person och mångbegåvade livsgärning är dessa ord från en minnesartikel i *Göteborgs-Posten* passande och trösterika:

Få människor ha förunnats ett så rikt liv som han. Och det må ha varit en skön död att falla ned livlös på stigen i skogsbrynet med utsikt över sjön.

Omedelbart efter Bertil Ugglas bortgång publicerade *Idrottsbladet* den 1 oktober 1945 ett minnesord signerat arvprins Gustaf Adolf. Prinsen, som var ordförande i Sveriges Militära Idrottsförbund, skrev att överste Bertil Ugglas död var ett hårt slag för förbundet:

Inför förbundets medlemmar och vänner krävas inga redogörelser för hans person eller för hans gärning inom den militära idrotten. Hela vidden av den stora förlust, som drabbat militär idrott, står utan vidare klar, och förbundet och dess medlemmars tacksamhetsskuld är obegränsad.

Inom Sveriges Militära Idrottsförbund hade tanken väckts, berättar prinsen, att hedra hans gärning, genom instiftandet av en fond, kallad »Bertil Ugglas Minne«. Ur fonden skulle årligen utdelas priser i de större tävlingar som var gemensamma för försvarsgrenarna, såsom fälttävlingar, modern femkamp och fäktning, militärmästerskap på skidor, skytte, handboll, fotboll med mera. Härigenom skulle svenskt befäl och svenska soldater »för framtiden komma att erinras om Bertil Ugglas föredömliga idrotts- och krigargärning«. Prisets namn blev till slut »Bertil Ugglas minnespris«.

ETT ÅR EFTER UGGLAS bortgång reste Värmlands gymnaster och idrottsfolk en minnessten på platsen i Mariebergsskogen, där han avled. Bertil Ugglas minne firades sedan många år framåt vid Uggladagen, med idrottstävlingar, gymnastikuppvisningar och musikkårer med mera. En huvudpunkt på dagsprogrammet var en stor militärstafett med deltagande inte bara av kompanilag från Värmlands regemente och av lag från hemvärnet och andra delar av det frivilliga försvaret, utan även av korporationslag och lag från civila idrottsföreningar. Bland andra uttryck för uppskattning av Bertil Ugglas stora insatser för gymnastik och idrott som förekom efter hans bortgång kan nämnas »Bertil Ugglas minnesmedalj« vid Svea Livgarde. ■

Foto: Carl-Albert Ugglå. Armémuseum.

Bertil Ugglå (1890–1945). Deltog i fyra OS och vann brons i modern femkamp i Paris 1924. Han vann tre SM i stavhopp, tog SM-silver i tiokamp, var sedd som Sveriges bästa bajonettfäktare och höll hög klass i gymnastik, fälttävlan och orientering. Han var gift med Karin Hammarskjöld och de fick fyra barn.

ÖPPNA GRINDEN TILL JOMS VÄRLD

Järn i Offentlig Miljö erbjuder kvalitativa och dekorativa gjutjärns- och smidesprodukter som håller i generationer.

Hos oss finns vackra staket, grindar, pollare, krukor, vägvisare och laddstolpar.

Se alla JOMs produkter via QR-koden.

JOM
Järn i Offentlig Miljö

Stormaktstidens porträtt

Hovmålaren David Klöcker Ehrenstrahl

Text: Lars Olof Larsson, professor emeritus i konstvetenskap, författare till boken David Klöcker Ehrenstrahl. Stormaktstidens porträttmålare, Medströms Bokförlag 2023.

NÄR EHRENSTRAHL MÅLADE sitt självporträtt 1691 stod han på höjden av sin karriär; med utnämningen till hovintendent 1690 hade han fått en så hög position, som en konstnär med borgerlig härkomst någonsin kunde drömma om. Bakom sig hade han en trettioårig verksamhet i kungahusets tjänst som landets främsta porträttmålare och han skulle också förunnas ännu ett antal produktiva år, innan han avled 1698.

EHRENSTRAHL VAR EN av de många begåvade utlänningar som under 1600-talet bidrog till att utveckla Sverige till en kulturnation av europeiskt format. Han föddes i Hamburg 1628 och bar då namnet David Klöcker. Omkring 1647 fick han anställning som skrivare vid den svenska fredsdelegationen i Osnabrück. Förmodligen hade han redan då ambitionen att bli konstnär. Sedan han lämnat sin kanslitjänst, begav han sig till Holland. År 1651 återfinns vi honom i tjänst hos Carl Gustav Wrangel vid dennes residens i Wolgast. Kända prov på den unge Klöckers konst-

närliga förmåga är ryttarporträttet av Carl Gustav Wrangel och porträtten av dennes hovnarr Hasenberger.

Wrangel förmedlade Klöcker till änkedrottningen Maria Eleonora och med hennes bistånd kunde han 1654 bege sig ut på en utlandsresa, som förde honom till Venedig, Rom, Paris och London, innan han sommaren 1661 återvände till Stockholm. Längsta tiden vistades han i Venedig och Rom; i Rom fick han tjänst hos en kusin till drottning Kristina, kardinalen Fredrik av Hessen, som gav honom bostad och ateljé i sitt residens Palazzo Aldobrandini.

Efter återkomsten till Stockholm blev han snart antagen som hovmålare och i brist på nämnvärd konkurrens kom han sedan att dominera målarkonsten i Sverige under fyra decennier.

BETRAKTAR MAN KLÖCKERS levnadslopp fram till 1661, ser man hur tursamt det gestaltade sig. Kontakten med Wrangel blev nyckeln till hovet och anställningen hos Maria Eleonora gav honom, förutom ett förmodat ekonomiskt stöd, värdefulla kontakter, inte minst i Rom där han tycks ha haft tillträde både till de ledande konstnärsateljéerna och de förnämsta konstsamlingarna. En sådan start var inte allom given.

Som hovmålare ställdes han inför mycket varierande uppgifter. Först och främst var han porträttmålare och som sådan anlätades han även flitigt av de högdagliga familjerna. Högre prestige än porträtten hade säkert de stora allegoriska kompositionerna i Drottningholm, som hyllar kungahuset och den stora plafondmålningen i Riddarhuset med dess apoteos över Sverige. Med sitt uppbåd av motiv hämtade från antikens mytologi och sitt högstämnda syfte hörde de hemma i bildretorikens »heroiska« stil, vars syfte det var att ge glans åt hyllningens föremål. För en konstnär var uppgiften att gestalta sådana motiv både krävande och ärofull och den gav hög prestige. Att Ehrenstrahls rykte som konstnär i dag ändå knappast vilar på de politiska allegorierna, säger inget om deras kvalitet sedd ur hans samtids perspektiv.

Porträttet av Lorens von der Linde (1610-1670) i romersk rustning gjorde succé bland ståndsbröderna.

Foto: Uppsala universitet.

Ryttarporträtt av Carl Gustav Wrangel (1613–1676), 1652.

DET VAR MED ETT porträtt av fältmarskalken Lorens von der Linde som Ehrenstrahl presenterade sig vid hovet. Förmodligen var det Linde som förmedlade kontakten med änkedrottningen och för det ändamålet tycks han ha låtit Ehrenstrahl måla porträttet. Mot den bakgrunden får man anta att Ehrenstrahl mobiliserade allt sitt kunnande, så mycket mer som det fanns en rival vid hovet, holländaren Abraham Wuchters, som det gällde att överglänsa.

Han valde att porträttera Linde à l'antique, klädd i romersk rustning och omgiven av antika arkitekturelement. Det var något nytt i svensk porträttkonst, som skiljde sig radikalt från Wuchters osmyckade, traditionella porträttstil. Porträttet slog an och Ehrenstrahl överhopades snart med uppdrag från Lindes ståndsbroder. Vanligare än den renodlade romerska dräkt som Ehrenstrahl givit Linde blev snart hybrider mellan antik dräkt och samtida mode.

Exempel på det är de ståtliga porträtten av Bengt Horn och Ingeborg Banér; effekten är glansfull och festlig. Kostymeringen kan sägas höja de porträtterade till en sfär ovan den prosaiska realiteten, utan att för den skull verka teatralisk.

HEDVIG ELEONORA UPPSKATTADE tydligen à l'antica-modet, hon lät Ehrenstrahl måla porträtt i den stilen även av sina syskon och av sonen, den lille Karl XI. Särskilt intressant är ett porträtt av honom stående framför en tron, vars armstöd är formade som lejon. Porträttet är daterat 1661, Karl var då sex år gammal. Men det är inte ett barn, utan snarare en pojke i de yngre tonåren vi ser på porträttet.

Den ungdomliga typen och bandet, som håller ihop hans lockiga hår, lägger tanken nära, att porträttet vill associera till Alexander den store, som brukade avbildas med en

1.

Foto: Nationalmuseum.

2.

Foto: Göteborgs konstmuseum.

3.

Foto: Göteborgs konstmuseum.

4.

Foto: Nationalmuseum.

liknande frisyr. Tronens lejonmotiv för tankarna till kung Salomo, som enligt Första konungaboken (10: 18–20) lät tillverka »en tron av elfenben...med två lejon utmed armstöden». Alexander den store och kung Salomo: det var sannerligen anspråksfulla roller lille Karl uppmanades att axla! Nu kan man nog förmoda, att det här porträttet snarast uppfattades som en lekfull maskerad; det hade knappast den seriositet som krävdes av ett porträtt av kungen som skulle visas i officiella sammanhang. Ett sådant målade Ehrenstrahl året därpå: här ser vi Karl klädd i kolt men med plymförsedd hatt och spatserkäpp i händerna.

Eftervärldens bild av Karl XI torde emellertid snarast vara präglad av ryttarporträttet från slaget vid Lund 1676.

Motstående sida:

4. *Karl XI à l'antique*, 1661.

2. *Ingeborg Banér* (1641–1675), 1662. Gift med Bengt Horn.

3. *Bengt Horn* (1623–1678), 1662. Gift med Ingeborg Banér.

1. *Karl XI i kolt och plymförsedd hatt*, 1662.

Vinterlandskapets kyliga färger understryker motivets allvar. Mitt i stridsvimlet ser vi kungen tygla sin vita häst, lugn och till synes oberörd. Med sin förenig av stereotyp komposition och karg realism markerar Lundaporträttet en höjdpunkt i Ehrenstrahls konstnärskap.

EN BETYDANDE DEL av Ehrenstrahls produktion utgörs av jakt- och djurbilder. Under ett flertal år lät Karl XI honom måla porträtt av sina ridhästar. De utgör även internationellt sett en både intressant och unik ensemble och målningarnas konstnärliga kvalitet är till största delen hög.

Att Karl XI, som den ivrige jägare han var, lät Ehrenstrahl måla av både särskilt märkliga jaktbyten och sina hundar förvånar inte. Inte heller att han fick måla av de exotiska djur som kungen hade i sina menagerier i

Ryttarporträtt av Karl XI i slaget vid Lund 1676, 1682.

Orrjakten, 1675. Man upptäcker kanske först vid andra ögonkastet jägaren, som ligger gömd i en risiko. Det som framför allt fångar betraktarens uppmärksamhet är skildringen av stämningen i ett svenskt skogslandskap en tidig vårmorgon. Målningen har med rätta betecknats som den första landskapsmålningen som ger en autentisk bild av inhemsk skogsnatur.

David Klöcker Ehrenstrahls självporträtt. En allegorisk bild av den konstnärliga skapelseprocessen. Med påskriften: »Anno 1691 är detta Schillerie af Kongl. Maj:ts Hoff-Intendent David Klöcker Ehrenstrahl förfärdigat, uthi des 62 ålders åhr, hvilken wehlat förstella huruledes han af Kerleek till Måhlare Konsten med sine Inventioner söcker höga Öfwerheeters Odödeliga beröm».

Stockholm och Kungsör. Konstnärligt intressantast av jaktbilderna och en milstolpe i svensk konsthistoria är *Orrjakten*, som målades 1675.

SOM BEVIS PÅ DEN uppskattning David Klöcker åtnjöt, adlades han 1674 och tog då namnet Ehrenstrahl. Sköldbrevets motivering för adelskapet är värd att citeras:

...ty havom Vi till att förklara Vår Nåd emot bemälte David Klöcker, och till att betyga det estime Vi havom för konsten, gott funnit med särdeles någon heder och förmån att skilja en sådan konstnär ifrån den gemene Målare hopen...

Ehrenstrahls verk hade alltså en högre dignitet än vanligt målarhantverk, det var »konst« i den mening vi lägger i ordet i dag. Det var en syn på målarkonsten som hade sitt ursprung i renässansens Italien och som hävdade de bildande konsternas jämbördighet med poesi och vetenskap. Förmodligen var det första gången den uppfattningen sattes på pränt i Sverige och vi kan nog vara övertygade om att Ehrenstrahl själv låg bakom motiveringen.

Det är en sådan konstnärsroll Ehrenstrahl axlat i det stora självporträttet, som förutom att vara ett porträtt även är en allegorisk bild av den konstnärliga skapelseprocessen. Kvinnan till vänster personifierar *Inventio*, uppfinningsförmågan. Vingarna på hennes huvud symboliserar tankarnas flykt och ljuspunkten på pannan vill väl också visa att hennes gebit är tankearbetet. Hon håller upp ett papper med uppmaningen till konstnären att »måla majestätens odödliga beröm« (immortales pingue majestatum laudes).

Bildidén ges sedan visuell form med teckningens hjälp. Den uppgiften, som var konstnärens centrala ansvar, har Ehrenstrahl själv övertagit.

Den barbarmade skönheten till höger är måleriets genius, *Pictura*. Med hennes hjälp ger konstnären sin teckning substans och färg, hon hjälper honom så att säga att sätta kött på benen. ■

På riddarhuset.se går det att ta del av Lars Olof Larssons föredrag om Ehrenstrahl och porträttkonsten. Digitala kulturföreläsningar läggs fortlöpande ut på hemsidan.

Församlingen i Paris

Dramatisk start för Sveriges äldsta utlandsförsamling

Text: Herman Lindqvist, författare, populärhistoriker, kolumnist och kåsör, tidigare utrikeskorrespondent.

DEN SVENSKA LUTHERSKA församlingen i Paris är den äldsta ännu fungerande lutherska församlingen i den franska huvudstaden. Även under tider då lutheraner mördades på Paris gator och hundratusentals franska lutheraner jagades i landsflykt, hade den svenska församlingen i Paris franskt kungligt beskydd. För det kan vi tacka Axel Oxenstierna och kardinal Richelieu. Då revolutionens terror skakade Frankrike, kyrkorna tömdes, förvandlades till magasin och religionen förbjöds fortsatte gudstjänsterna i det svenska kapellet.

De fyra sekler som passerat har varit dramatiska i Frankrikes historia. Krigen, revolutionerna, bombardemangen, ockupationerna, statsomvälvningarna, svälten och epidemierna som drabbade Paris drabbade även den svenska församlingen och dess herdar. Församlingen har hållit gudstjänster i hotell och privatpalats, i ambassadbyggnader och lånade kyrkolokaler. Inte förrän i slutet av 1800-talet kunde Guds ord predikas på svenska i en egen svensk kyrka.

Sofiakyrkan på rue Médéric är den andra svenska kyrkobyggnaden i Paris. Kyrkans största klocka bär det trotsiga minnesspråk som församlingen haft ända sedan 1600-talet: »Herren är min herde, mig skall intet fattas«. Dock fanns det långa perioder då församlingen och i synnerhet dess herdar kände sig väl hårt prövade. Det här är historien om födelsen av Sveriges äldsta utlandsförsamling.

DET BÖRJADE UNDER trettioåriga kriget, då katolska och protestantiska länder bekrigade varandra över stora delar av Europa. Protestanternas stora hjälte Gustav II Adolf drog segrande ända ner till det katolska Bayern och svenskar ryckte fram mot Wien, katolikernas huvudstad. Som vi vet stupade Gustav II Adolf vid Lützen den 6 november 1632, men de svenska härarna fortsatte kriget tills segern var fullständig och Sverige blev en militär och politisk stormakt. Detta hade inte varit möjligt utan kraftiga franska subsidier för den svenska armén. Kardinal Richelieu stödde Sverige därför att svenskarna var det allvarligaste militära hotet mot Frankrikes ärkerival om makten i Europa: Österrike. Att både Frankrike och Österrike var katolska länder spelade mindre roll för kardinal Richelieu i kampen om den politiska kontrollen över Europa.

EFTER GUSTAV II ADOLFS död kom Sveriges genom tiderna störste statsman Axel Oxenstierna till Frankrike 1635 för att förhandla med Richelieu. De träffades i flera långa möten. Herrarna talade latin med varandra. Frankrike lovade betala nya subsidier till Sverige. Oxenstierna möttes med stor respekt och betraktades som vicekung av Sverige. Ludvig XIII titulerade honom »mon cousin«.

I Paris kunde Oxenstierna höra Guds ord på svenska. Gudstjänsten leddes av prästen och vetenskapsmannen Jonas Hambræus, som hade verkat i den franska huvudstaden sedan 1626. Han var bondson från Hambre by i Bollnäs socken i Hälsingland, som efter studier i Uppsala, Greifswald, Wittenberg och Rostock, slutade sina dagar som kyrkoherde och lärd orientalist knuten till universitetet i Paris.

Axel Oxenstierna och Richelieu. Skiss till väggfält i Riddarhuset. Gustaf Cederström 1914.

Parisisk vy på 1700-talet då spetsgavelhus ännu kantade Seines broar. Nicolas-Jean-Baptiste Raguenet, 1756. Musée Carnavalet.

Han talade förutom tyska och franska även grekiska, latin, hebreiska, arabiska, kaldeiska och syrianska. Hans avhandling handlade om de hebreiska accenterna. Han behärskade de orientaliska språken så bra att han kunde skriva vers på dem alla och arbetade i flera decennier på ett tiospråkigt lexikon.

HAMBRÆUS HADE KOMMIT till Paris som mentor för den sjuttonårige adelsmannen Erik Rålamb, som han undervisat i Sverige och som reste ut på sin för unga adelsmän obligatoriska grand tour i Europa. De flesta furstesöner, högadliga, ynglingar, lärda, vetenskapsmän och unga studerande försökte alla någon gång i livet komma till Paris, som sedan medeltiden var känd inte bara som ett centrum för lärdom och vitterhet utan även ansågs vara nöjenas, modets och livsglädjens huvudstad. I början av 1600-talet hade staden cirka 400 000 invånare, tio gånger fler än Stockholm. Ändå hade Paris ännu på Hambræus tid många medeltida drag. Stadsmuren fanns kvar, de flesta gator var smala, mörka och slingrande utan trottoarer. Stanken av smuts och avfall var påträngande överallt. Ljudnivån var hög från gatuförsäljare, öppna verkstäder, skällande hundar, hästhovars klapper och kyrkklockors klang. Det fanns få broar över Seine och de som fanns var kantade med höga och rankiga spetsgavelhus. Bärare kom småspringande med gungande bärstolar, ibland brakade stora karosser med buller och bång in i gränderna utan hänsyn till fotgängarna. Stadsvakten klampade fram under rop och skrik, soldater i harnesk marscherade med skramlande vapen och ofta kunde man se processioner med munkar och nunnor komma gående från kloster och kyrkor.

HAMBRÆUS OCH DEN UNGE adelsmannen tog in på Hotel de Merli på den gata som heter rue Valette i dag, mitt i universitetskvarten nära Sorbonne. Senare flyttade han till Hôtel Aigle Noir på nuvarande rue Jacob. Hambræus hade bråda dagar. Hans forskning och arbetet vid universitetet tog mycket tid, men samtidigt ombads han av de protestantiska furstarna som vistades i Paris att hålla gudstjänster för dem. De unga svenska adelsmännen anslöt sig. I Paris fanns vid denna tid tyska och schweiziska protestantiska soldater, legoknektar i den franska armén. Hambræus fick även ta hand om dem. Eftersom Sverige var en stormakt med besittningar i Tyskland, användes ofta tyska språket i den svenska förvaltningen. Hambræus predikade på både svenska och tyska. Dessutom kallades han ofta till regementena utanför staden eller till militärsjukhusen för att som fältprest trösta och be för sårade tyska soldater. De svenska gudstjänsterna hölls i härbärgat Aigle Noir. Besökarna blev så många med tiden att Hambræus tvingades slå ihop två rum för att få en större lokal. På detta sätt uppstod den första svenska lutherska församlingen spontant, därför att det fanns ett behov. Men pastorn hade ingen lön, han var inte utnämnd av någon för detta uppdrag. De höga svenska beskyddarna hade lyckats ordna så att den katolske franske kungen, Ludvig XIII, skrev ett fribrev, ett intyg om att doktor Hambræus hade rätt att predika för Paris utländska lutheraner.

HAMBRÆUS VERKSAMHETSFÄLT vidgades undan för undan. Nu var han vetenskapsman, författare och översättare, predikant och fältprest. Han fick dessutom uppgiften att hjälpa de sämre lottade i församlingen, de blev allt fler.

De var hantverkare och tjänare till nedresta svenskar som återvänt till Sverige men lämnat kvar sitt tjänstefolk.

Bekymren var många, i synnerhet de ekonomiska. Hambræus ville hjälpa alla i nöd, men hans resurser var små. Mycket tidigt kom han i ekonomisk knipa. Pengar han lånade ut till de unga svenska adelsmännen betalades inte tillbaka och med sin stora välvilja ställde han upp som borgenär för flera studenter som lånade pengar hos bankirerna, lån som inte heller betalades tillbaka. De flesta av studenterna skötte sig väl i Paris, men i breven hem talas ibland om dueller, dryckeslag och festmåltider, ja »lustiga damer« skymtar i vissa dagböcker. De påstods »dansa baletter och uppföra små teaterstycken«.

Hambræus jagades snart av franska penningindrivare. Han skrev förtvivlade brev om hjälp till riksråden i Stockholm, men postgången var långsam. Svaret kunde dröja åtta månader. Den hjälp han till slut fick var alltid för liten för under den långa väntetiden hade han haft nya utgifter. Pressen ökade. Indrivarna blev alltmer hotfulla. Så fortsatte karusellen, år efter år.

Då och då passerade svenska riksråd Paris. De flesta av dem försökte hjälpa Hambræus ekonomiskt, de betalade hans skulder eller donerade pengar till församlingsarbetet. Alla svenskar som kom antecknade sina namn i en särskild så kallad stambok. Där kan man se att de flesta som spelade någon politisk, militär eller kulturell roll i Sverige under 1600-talet vistades någon tid i Paris och lyssnade på Hambræus: De legendariska fältherrarna från trettioåriga kriget Gustav Horn, Lennart Torstensson, Johan Banér, Carl Gustaf Wrangel och Gustav Stenbock. Flera medlemmar ur familjerna De la Gardie, Oxenstierna, Gyllenstierna, Wrede, Skytte och Posse. Tecknaren, officeren, generalguvernören med mera Erik Dahlberg, den blivande biskopen och psalmskrivaren Jesper Svedberg och många andra.

Då Axel Oxenstierna kom till Frankrike fanns Hambræus unge skyddsling Erik Rålamb med i delegationen. Rålamb blev dessvärre sparkad av en häst och illa skadad. I flera dygn satt Hambræus vid hans säng, tröstade honom och gav honom nattvarden. Han avled och begrovs på kyrkogården för icke-katoliker.

UNDER 1600-TALET hade Sverige inga fasta ambassadörer i Paris. Då viktiga ärenden måste dryftas kom en stor delegation, som kallades ambassad, för att lösa problemen och stärka relationerna. Ambassaden stannade några månader. Det var alltid ljuspunkter för Hambræus som kunde predika i ambassadörernas tillfälliga men alltid pampiga residens.

Hambræus fick se den ståtligaste svenska ambassad någonsin anlända till Paris. Det var drottning Kristinas favorit Magnus Gabriel De la Gardie, som bara tjugotre år gammal skickades ut som svenskt sändebud hösten 1646. De la Gardie reste med ett följe på 300 svenskar. Han hade själv

studerat i Paris i sin ungdom. Hans farfar var en fransk invandrad officer från Languedoc som gifte sig med Johan III:s utomäktenskapliga dotter. Ambassadören hade sålunda kungligt blod i ådrorna. Hambræus fick hålla guds-tjänst hos ambassadören varje morgon klockan åtta. Ambassadörens intåg väckte exakt den uppmärksamhet han ville ha. Tusentals nyfikna parisare såg den långa karavanen av praktvagnar sakta rulla in mot Louvren. De la Gardies egna trumpetare red först iförda blågula paraduniformer. Franske kungen hade ställt sin egen förgyllda kaross till ambassadörens förfogande. Puritanska svenska historiker har ofta skrivit om ambassadörens »skrytsamma och överdrivna« uppträdande. Men det var så här en ambassadör skulle anlända på den tiden, en mer blygsam entré hade inte gett den nyblivna uppkomlingsstormakten Sverige eller ambassadören någon respekt alls.

HAMBRÆUS STÖRSTA ögonblick var då den abdikerade drottningen Kristina anlände till Paris 1656. Trots att hon övergått till katolicismen träffade han henne i Fontainebleau där han uppvaktade henne bland annat med en specialbeställd medalj som han låtit göra till hennes ära med hennes porträtt på framsidan och en latinsk text och sitt eget namn på baksidan. Som tack ordnade Kristina så att den nye kungen, Ludvig XIV, förnyade Hambræus kungliga skyddsbrev.

Som tack ordnade Kristina så att den nye kungen, Ludvig XIV, förnyade Hambræus kungliga skyddsbrev.

Men då Kristina var borta förvärrades livet för den svenske kyrkoherden. Hans fordringsägare blev alltmer aggressiva. Hambræus dömdes till gäldstugan, men lyckades söka skydd hos Malteserriddarna, i deras hus Le Temple. Då han satt där fick han reda på att fordringsägarna plundrat hans bostad. Manus och andra dokument, böcker han arbetat på i trettio år, försvann och såldes blad för blad som omslagspapper på marknadsplatsen. Så förstördes bland annat hans tiospråkiga lexikon. Efter tre månader blev Hambræus utkastad, eftersom Malteserriddarordens storprior inte vågade fortsätta skydda denna »lutherske kättare«. Hambræus fördes då under eskort till del Campos akademi där han kunde hålla sig gömd i tre år. Men även här blev det problem för del Campos kyrkoherde hotades med bannlysning om han fortsatte att skydda en luthersk predikant. Ny flykt till en annan akademi. Där fick han bo i ett förfallet rum uppe på vinden, tätt under ett tak som hade rasat. Han skriver till Stockholm att taket läckte så att han »varken vid bordet eller sängen kunde hålla sig torr från regn och slagg.« Han var nu över sjuttio år och hade många medicin-

ska problem. Den stränga vintern 1664 förfrös han händer och fötter. Vintern 1667 blev ännu värre. Den då nästan åttio år gamle Hambræus skrev till Karl x Gustavs bror, Adolf Johan, att kölden varit så stark att »bläcket i pennan förfruset är« och att han »ingen ved haver.« Han tillade: »Jag går barfota, jag fryser, jag är gammal och lever i misär.« Hambræus tros ha avlidit 1671, men det är oklart var och hur.

MOT SLUTET AV 1600-talet blev den svenska protestantiska församlingen allt mindre aristokratisk eftersom allt fler protestantiska hantverkare flyttade till Paris. Ett märkligt faktum är att då Ludvig XIV inledde förföljelsen av de franska protestanterna, hugenotterna, 1685 och hundratusentals reformerta lämnade landet (många av dem var yrkeskunnigt folk) så kom tyska lutheraner i stället att ta de lediga platserna.

Den svenska lutherska församlingen blev under en lång tid alltmer förtyskad. Det blev därför nödvändigt att församlingen höll sig med två präster, en för den tyska delen och en annan för den svenska. Samtidigt ökade den sociala hjälpverksamheten eftersom allt fler tyska, svenska och finska soldater som kämpat i de många krigen inte kunde ta sig hem utan stannade i Paris. Från 1680 drev församlingen ett eget litet sjukhus, eller snarare sjukhem, med några få sängar.

DÅ HAMBRÆUS VAR borta kom några årtionden utan fast kyrkoherde för församlingen i Paris. Ambassadörerna som kom ner hade med sig egna predikanter, ibland byttes prästen varje år. Församlingsborna klagade högljutt. Brev på brev sändes till Stockholm, men inte förrän år 1711 fick klagobreven någon effekt. Karl XII, som då regerade Sverige från Bender i dagens Moldavien, beslöt att den svenska församlingen i Paris skulle få en fast kyrkoherdetjänst. Det blev magister Daniel Ludvig Mettenius från Mannheim i Kurpfalz. Han skulle bli kvar ända till 1743. Gudstjänsterna hölls i ambassadörens bostad där ett särskilt kyrkorum inreddes och dit församlingens bänkar, kyrksilver och altarduk fördes. Vid denna tid slutade predikningarna på tyska för att ersättas av franska och svenska predikningar. Församlingslokalen hos ambassadören blev allt finare med fler dyrbara föremål, alla finns noga antecknade i inventarieförteckningarna. Ännu elegantare blev församlingssalen hos de följande sändebuden bröderna Scheffer och greve Gustav Philip Creutz.

RELATIONERNA MELLAN Sverige och Frankrike nådde nu sin absoluta höjdpunkt. Frankrike var inte bara en politisk och militär stormakt, Frankrike var även Europas ledande kulturnation. Fransk litteratur, konst, mode, arkitektur och mat beundrades i hela Europa. I Stockholm inreddes det nybyggda Stockholms slott i vad som då kallades »den nya stilen«, den som vi kallar rokoko. Arbetet

Foto: Louise Ribbing.

Vid Sofiakyrkans altare sträcker Kristusstatyn av John Börjeson tryggt ut sina händer mot den svenska utlandsförsamlingen i Paris. Börjeson skulpterade senare statyn av Axel Oxenstierna (1890) som står i Riddarhusets norra park.

utfördes av inkallade franska konstnärer. I det svenska hovet, som i de ledande hoven i Europa, talades mer franska än svenska. Nu skulle inte bara alla adelsöner, blivande diplomater och officerare studera en tid i Paris, nu kom även författare, konstnärer, musiker, vetenskapsmän, ja till och med hantverkare.

I februari 1771 kom dåvarande kronprins Gustav till Paris för första gången. Kronprinsen togs emot av Ludvig XV i Versailles och i lustslotten Choisy och Marly. Han bjöds på baler, jakter och supéer. Den 1 mars 1771 satt Gustav på Operan i Paris, avnjutande *Pyramus och Thisbe*, då minister Creutz plötsligt kom in med nyheten att kung Adolf Fredrik hade avlidit i Stockholm.

En ny era skulle snart inledas, både i Frankrike och i Sverige. Envälde, revolutioner och krig följde på varandra men den svenska lutherska församlingen i Paris lyckades överleva. Sedan drygt hundra år huserar den i Sofiakyrkan på rue Médéric där gudstjänsterna alltjämt hålls på svenska.

Detta är en förkortad text ur »Svenska Sofiakyrkan – en lång historia« från jubileumsboken *Speglingar och avtryck. Svenska kyrkan i Paris. 100 år på rue Médéric*. Svenska kyrkan 2013.

Kvinnorörelsens pionjär

Sophie Leijonhufvud Adlersparre skrev historia

Text: Birgitta Wistrand, fil.dr och tidigare ordförande i Fredrika Bremer Förbundet.

DET ÄR INTE LÄTT ATT förstå att Sophie Leijonhufvud Adlersparre, som redan år 1859, innan kvinnor blivit myndiga, startade en tidskrift och senare söndags- och aftonskolor för kvinnor, Handarbetets Vänner, Röda Korset och Fredrika Bremer Förbundet – verksamheter och organisationer, som är i full gång i dag – är okänd för de flesta.

DET ÄR 200 ÅR SEDAN Sophie Leijonhufvud föddes och växte upp på slottet Helgerum i vackra Tjustbygden med sina tre syskon – Eric, Axel och Amelie – pappa Eric, militär, och mamman, arvtagerskan Sophie Hoppenstedt. Sophie läste redan vid fyra års ålder, men fick inte studera latin trots enträgna böner. Lärda fruntimmer uppskattades inte i familjen. I stället följde pianolektioner och vitbroderier, som det anstod en adelsflicka på 1820-talet.

Skickligheten i vitbroderi och pianospel kom till stor nytta, då hon med systemen Amelie och mamman efter faderns död, som *pauvres honteux*, flyttade till en liten bostad vid Klara Västra Kyrkogata 1848. Med sina inkomster kunde Sophie betala hyran. Hon avvisade moderns propåer om äktenskap; hon ville försörja sig själv, en uppfattning som då – i mitten av 1850-talet – var unik. Dessutom nästan ogenomförbart då lagstiftningen utestängde kvinnor både från arbetsmöjligheter och utbildning.

Man ifrågasatte till och med nyttan av att utbilda kvinnor. Skolarbetet kunde, enligt vissa forskare, hota deras hälsa.

Man ifrågasatte till och med nyttan av att utbilda kvinnor. Skolarbetet kunde, enligt vissa forskare, hota deras hälsa. Kvinnornas plats var i hemmet – inte som *persona publica*. Men när Fredrika Bremers roman *Hertha* utkom 1856 ruskade den om samhällets värderingar, då den beskrev ett samhälle där utbildade kvinnor spelade samma roll som män. Boken startade en livlig debatt där även kvinnor, anonymt förstas, deltog.

SOPHIE HADE VID DEN här tiden börjat översätta från engelskan och försörja sig på sin penna. Vänskapen med Rosalie Roos, som var allt det Sophie ännu inte var – kvinnomedveten, välutbildad, beläst och berest – öppnade en ny värld för den blyga och oerfarna Sophie. Rosalie och hennes man, Knut Olivecrona, tog henne med på sin tremånaders bröllopsresa i Europa, som blev ett slags uppvaknande. Efter hemkomsten kläckte hon idén om att de två väninnorna skulle starta en tidskrift.

ÅR 1859 STARTAR DE – anonymt – *Tidskrift för Hemmet, tillägnad den svenska qvinnan* utan startkapital och erfarenhet, vid den här tiden ett ganska vågat initiativ av två kvinnor. Knut Olivecrona stöttade dock projektet med sina erfarenheter och kontakter.

Tidskriften utvecklades, Rosalie och Sophie var både goda skribenter och idérika, och prenumeranterna ökade till 2 000. De skrev under olika pseudonymer, Esselde är Sophies mest kända. »Om behovet af intellektuell uppföstran av qvinnan« är titeln på den första artikeln och den följs av liknande i varje nummer under tidningens tjugofemåriga levnad. 1886 bytte tidskriften namn till *Dagny* för att 1914 återigen byta namn till *Hertha*, som därmed är världens äldsta ännu utgivna kvinnotidskrift.

SOPHIE SATTE OCKSÅ i gång aktiviteter som stödde tidskriftens idéer. Med hjälp av sina vänner startade hon i början av 1860-talet söndags- och aftonskolor för flickor. Verksamheten växte till 800 elever och 70 lärare. Ett annat initiativ var en renskrivningsbyrå, där filosofin gick ut på att ge arbete till de kvinnor som var skickligast. Läsesalongen för kvinnor, »ett fortgående medel för självuppföstran«, där aktuella tidningar och böcker fanns till läsning, var ett annat initiativ och salongen en knutpunkt för Sophies nätverk.

Från att ha tvekat om kvinnans plats i offentligheten övertygas Sophie alltmer om att inget område bör vara stängt för välutbildade kvinnor och hon förespråkar både läkarutbildning och värnplikt. Nu börjar dock medredaktören, Rosalie Olivecrona, tveka och beklagar att Sophie blivit alltför radikal.

När de började sitt samarbete hade relationen varit den motsatta. Rosalie lämnar redaktörskapet och från 1868 är Sophie ensam utgivare av tidskriften. Den ges då ut med fem nummer om året och ett år omfattar cirka 300 sidor.

Som redaktör visade hon begåvning inte bara som entreprenör och skribent utan också som talangscout. Ellen Key, Viktoria Benedictsson och Selma Lagerlöf är några som lanseras i tidskriften. Den speglade de mest skilda ämnena, förutom kvinnofrågor även artiklar och recensioner av böcker samt debatter och motioner i riksdagen. Sophie skrev också flitigt om heminredning, handarbete och slöjd.

OM SOPHIE INTE älskade i sin ungdom, så blev hon passionerat förälskad när hon fyllt 30. Föremålet var kommandören Axel Adlersparre, gift fem barns far. Efter många förvecklingar och hans hustrus död gifte de sig annandagen 1869. De lever ett jämställt äktenskap, ett slags kärlekens balansakt på grund av Axels humör. Sophie tar hand om de fem barnen, också efter hans död 1879.

VID DEN STORA NORDISKA hantverksutställningen i Köpenhamn 1872 är det vitbroderier, framför allt det svenska vitbroderiets låga kvalitet, som inspirerar Sophie till nästa initiativ – Handarbetets Vänner – år 1874. Genom

föreningens verksamhet skulle kvaliteten på handarbetet höjas i konstnärlig och fosterländsk riktning, kvinnor sälja sina alster och dessutom få utbildning. Hon ledde Handarbetets Vänner som ordförande under de tjugo första åren.

I början av 1880-talet framhåller Sophie, som nu blivit en kvinna att räkna med, att Sverige, som andra länder, borde skapa en nationell förening med ett helhetsansvar för kvinnans rättigheter. Tydligt anser hon att den uppgiften ankommer på henne. Efter år av planering och diskussioner sjösätts Fredrika Bremer Förbundet den 3 december 1884 med riksantikvarien Hans Hildebrand som ordförande och Sophie som vice. En omfattande verksamhet sätts i gång. Opinionsbildning för rösträtt och rättigheter, arbetsförmedling och rådgivningsbyrå. Inte utan anledning omtalades förbundet som kvinnornas ämbetsverk.

Under sina sista år tar Sophie sig an en annan hjärtefråga, nämligen att samla in pengar till studiestipendier för flickor, dagens stipendiestiftelse i Fredrika Bremerförbundet, som fortsatt årligen delar ut 2–3 miljoner kronor till kvinnliga studerande.

Däremot hann hon inte avsluta sin stora biografi över Fredrika Bremer utan avlider den 27 juni 1895. Biografin slutfördes av brorsdottern Sigrid Leijonhufvud, en av hennes många adepter.

Sophie Adlersparre ligger begravnen på Galärkyrkogården i Stockholm. ■

Carin Sophie Adlersparre, född Leijonhufvud (1823–1895). Riddarhusets porträttsamling.

Handarbetets vännar, arbete med vävd tapet. Föreningen Handarbetets vännar grundades 1874 på initiativ av Sophie Adlersparre.

Foto: Anton Ambrosius Blomberg, Nordiska museet.

Swedenborgs sista vila

och en okänd engelsmans gravplats

Text: Göran Appelgren, pastor i Swedenborgskyrkan.

DET FINNS EN NY gravsten på Uppsala gamla kyrkogård med inskriptionen »Okänd engelsman« och med tillägget »Emanuel«. Den gamla inskriptionen hade nött bort, och en viss osäkerhet hade uppstått kring var kraniet tillhörande »en okänd engelsman« fanns. Förhoppningen är att det nu har satts punkt för hela denna obegripliga historia om en del av Swedenborgs kvarlevor, nämligen kraniet.

EMANUEL SWEDENBORG dog i London 29 mars 1772. En vecka senare begravdes han i Ulrika Eleonora kyrka i London. Han hade en hög ställning i samhället och föräddades därför en plats i kyrkobyggnadens krypta. Kroppen lades i en blykista som sedan placerades i en träkista med inskriptionen:

The Hon:ble Eman:l Swedenborg. Died the 29 March 1772. Aged 84 years.

SÅ LÅNGT ÄR ALLT VÄL, men även om han till anden högst sannolikt vilar i frid i sin himmel, så skulle det se annorlunda ut med hans kropp i kryptan. Där skulle det

Gravsten på Gamla kyrkogården, Uppsala. »Okänd engelsman«, »Emanuel«. En tydlig koppling till det märkliga öde Emanuel Swedenborgs kranium gick till mötes.

Foto: Privat.

inte alls råda någon frid. Han utsattes nämligen för ett skändligt gravfridsbrott, inte bara en gång utan tre.

Arton år efter Swedenborgs död, 1790, blev blykistan uppbruten. Exakt varför är inte klart. Spekulationerna har handlat om att kistan skulle vara tom. Kistan öppnades i hemlighet men den var förstås inte tom. Nu satt kistlocket löst och vem som helst kunde enkelt öppna den. Nästa gång det skedde var 1816, men då inte av någon svärmare utan av en frenolog. Denna kvasivetenskap går i korthet ut på att det som försiggår i människans sinne kan avläsas från kraniets form och därför var det självklart att samla in så många intressanta kranier som möjligt. Detta frestade frenologen och tidigare kaptenen Johan Didrik Holm (1772–1856) till stölden av kraniet. År 1816 skedde en gravsättning i kryptan. Allt tyder på att Holm var närvarande och i smyg kunde tillskansa sig kraniet. Senare lade han dit ett annat kranium. Där har vi den okände engelsmannens kranium. Holm begick alltså två skändliga brott – mot Swedenborg och mot en okänd engelsman.

Inte nog med detta! En ny stöld skedde 1817. Den skyldige var Adolf Ludvig Granholm. Efter ett utsvävande liv i högre kretsar i Stockholm hade han flytt till London. Han kände väl till att det fanns organiserade swedenborgare i England, och idén var att sälja kraniet som relik. Men det fanns inget intresse, så det stulna kraniet blev kvar i hans ägo. På sin dödsbädd 1819 erkände han sitt brott och lämnade ifrån sig kraniet till pastorn i Svenska kyrkan. 1823 lades det tillbaka i kistan. Men det var ju det oäkta som Holm hade bytt ut mot Swedenborgs, alltså det som tillhörde »en okänd engelsman«. Här gäller det att vara noggrann. Granholm hade tagit Holms oäkta kranium och alltså bytt ut det mot ytterligare ett oäkta kranium. Det var nu Holms oäkta kranium som låg i kistan. Vart det tredje och också oäkta kraniet tog vägen vet vi inte.

NU VÄNDER VI TILLBAKA till Holm. När han dog 1856 hamnade hans oäkta kranium via en antikvitetshandlare i London hos en viss K.A. Williams i Swansea, Wales. Kraniet gick sedan i arv till hans dotter, Charlotte Brandt, och då börjar vi närma oss 1900-talet. Med tanke på dessa

märkliga förvecklingar är det inte konstigt att det hade uppstått tvivel på olika håll om att det kranium som låg i kistan inte var det riktiga.

Men först ska vi kortfattat beskriva flytten av kistan från Svenska kyrkan i London till domkyrkan i Uppsala 1908. Stadsplanerare i London hade bestämt att området där Svenska kyrkan låg skulle lämna plats åt ny bebyggelse. Det bestämdes då på högsta ort i Sverige, att Swedenborgs stoft skulle flyttas hem till Sverige. Våren 1908 transporterades kistan under högtidliga former, först med tåg från London till Dartmouth, därefter med pansarkryssaren Fylgia till Karlskrona. Därifrån fortsatte resan mot Uppsala med tåg. Den 19 maj tog en stor folkskara emot kistan som sedan fördes i kortege till domkyrkan. Där fanns både kungen, Gustav V och ärkebiskopen J.A. Ekman. Ärkebiskopen avslutade gudstjänsten med ett tal där han uttryckte vördnad och tacksamhet inför minnet av Emanuel Swedenborg. Friden började lägga sig över Swedenborgs stoft. Sarkofagen kom på plats två år senare.

Med all uppmärksamhet kring flytten från London till Uppsala blev det ett ökat intresse både för Swedenborgs gärning och för frågan om kraniets äkthet. Således gjordes en grundlig undersökning redan samma år. Läkaren Wilhelm Hultcrantz (1862–1938) redogjorde för resultatet i en avhandling 1912 där han konstaterade att kraniet

med största sannolikhet kan anses vara äkta.

Tvivet kvarstod, men det skulle dröja till 1950-talet innan en ny undersökning genomfördes. Då fanns det fler metoder att tillgå. Drivande i frågan var professor Folke Henschen (1881–1977). Under hans ledning arbetade ett antal experter och 1958 lyfte man till slut på sarkofagens tunga granitlock. Henschen kunde fastslå att det kranium

som låg i sarkofagen inte hade någonting gemensamt med Swedenborgs övriga kvarlevor.

Ja, då var saken klar. Holms kranium var inte det äkta. Men hur var det då med kraniet som Holm hade stulit 1816 och som hade hittat vägen till Swansea i Wales? Vid det här laget, runt 1960, var det herr Williams dotter, Charlotte Brandt, som hade det i sin ägo. Hon var inte alls omedveten om intresset kring saken. Hon gick välvilligt med på att låna ut kraniet för en ordentlig undersökning på British Museum. Resultatet var entydigt: Det rådde inget tvivel om att det var det rätta. Båda undersökningarna pekade åt samma håll. Kraniet i kistan tillhörde det som kom att kallas »okänd engelsman«. Kraniet i Wales var det äkta. Detta var runt 1960.

Foto: Glencairn museum.

Vetenskapsmannen, uppfinnaren och teologen Emanuel Swedenborg (1688–1772). C. F. von Breda, cirka 1818.

Emanuel Swedenborg (1688–1772) var vetenskapsmannen och uppfinnaren som blev alltmer intresserad av andliga frågor och efter uppenbarelser, drömmar och andliga insikter främst kommit att bli känd för eftervärlden som filosof och teolog. Hans verk *Arcana Coelestia* (*Himmelska hemligheter*) publicerades i åtta volymer 1749–1756 och är grunden till den kristna rörelsen som går under namnet Swedenborgianismen. Den finns representerad på många platser i världen.

Swedenborg menade att han stod i direkt kontakt med andevärlden och kunde röra sig fritt mellan himmel och helvete. Boken *Himmel och helvete* (1758) var för övrigt en av hans mest kända böcker.

Emanuel Swedenborg föddes i Stockholm 1688. Hans far Jesper Svedberg var biskop i Skara stift, psalmdiktare, hovpredikant, professor och rektor för Uppsala universitet. Det var vanligt att adla biskopars barn och Jespers två söner och fyra döttrar adlades 1719 i Palatset av Ulrika Eleonora med namnet Svedenborg, sedermera Swedenborg. Sönerna introducerades 1720 under nuvarande nummer 1598. Emanuel dog ogift 1772 och slöt därmed själv sin ättgren.

Källa: Riddarhusets stamtavlor, *Adelskalendern* och Wikipedia.

DÅ NÄRMAR VI OSS ÅR 1978, då kraniet äntligen hittade hem till sarkofagen och kistan med Swedenborgs kvarlevor. En person som var starkt involverad i det som nu hände var fil.dr Wilhelm Odelberg, bibliotekarie vid Stockholms universitet och Kungl. Vetenskapsakademien. Han hjälpte Henschen och hade fått denna uppmaning:

Se nu till att Swedenborgs rätta skulle komma till Sverige och läggs ned i sarkofagen i Uppsala domkyrka!

På en resa till England fick Odelberg möjlighet att träffa paret Brandt i Swansea. Det var ju redan känt att de ägde kraniet ifråga. Inför hans besök hade de hämtat fram det ur bankvalvet. Odelberg skriver:

Jag tog skallen i min hand och sade: »En av Sveriges främsta vetenskapsmän och andliga personer hade blivit utsatt för en avskyvärd gravskändning. Sedan det blivit klart att skallen i Swansea var den rätta, önskade vårt land, att detta brott sonades.«... Jag vädjade till makarna Brandt att överlämna denna för Sverige dyrbara relik.

När besöket var på väg att avslutas sade Alfred Brandt: »Sooner or later you will get it.« Detta var i november 1976. Odelberg rapporterade om detta vid sin hemkomst och alla var nöjda med att det hade gjorts framsteg.

VI HOPPAR FRAM ETT drygt år, till februari 1978. En hel värld förundrade – och förfasade – sig över att auktionsfirman Sotheby's i London i katalogen för auktionen 6 mars hade med följande objekt:

»Swedenborg's Skull«. An original Skull apparently of Emanuel Swedenborg, the celebrated Swedish scientist, philosopher and theologian, founder of The Swedenborgian Church.

Efter diskussioner kom Vetenskapsakademien, familjen Swedenborg och utbildningsdepartementet överens om att dela på inropssumman. Auktionen genomfördes men auktionsförrättaren klubbade direkt igenom budet från svenskar, och saken var klar. Det äkta kraniet var säkrat för all framtid. Sotheby's krävde aldrig Sverige på köpesumman. Den 6 april fördes kraniet med UD:s kurirtjänst till

Vetenskapsakademien för att avfotograferas efter ett ceremoniellt mottagande. Nästa resa gick till Uppsala.

EN MÅNAD SENARE var allt klart för den ceremoni där sarkofagen ytterligare en gång skulle öppnas för att kraniet skulle kunna återförenas med övriga kvarlevor, 188 år efter den första gravskändningen i kryptan i Svenska kyrkan i London. Domkyrkan var fylld till sista plats. Erik Swedenborg, en av de som representerade familjen, har beskrivit den dagen så här:

Domkyrkoförsamlingen åtog sig att skapa en värdig ceremoni kring återförenandet. Gudstjänsten leddes av Bo Säfström. Den förrättades i närvaro av representanter för Vetenskapsakademien, forskarvärlden, församlingen och släkten Swedenborg. Säfström berättade, att man såg som sitt uppdrag att ta emot det äkta kraniet för att se till att det kom till sin rätta plats i kistan i utbyte mot den okände engelsmannens kranium, det kranium som hade kommit att dölja ett gravfridsbrott under så lång tid.

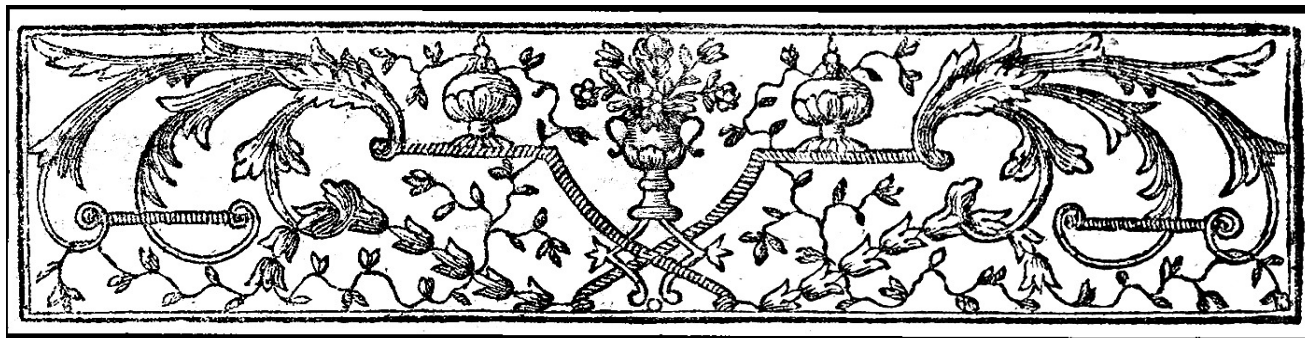
Locket lades tillbaka och därmed fick Swedenborgs kvarlevor den frid som varje människa är värd omedelbart efter sin begravning, och inte efter 188 års väntan. Samma frid är den okände engelsmannen också värd. Erik Swedenborg fortsätter:

Kraniet som tillhörde den okände engelsmannen begravdes på Gamla kyrkogården i Uppsala, även här med Bo Säfström som officiant och i närvaro av dåvarande engelska ambassadören.

Platsen är till höger om Friedrich Häffners grav. Vid gravsättningen 1978 utmärktes graven med »okänd engelsman« men texten vittrade bort och av den anledningen genomfördes en ny ceremoni i domkyrkan den 29 oktober 2023.

Nu är den okände engelsmannens kranium dels gravsatt i vigd jord, dels identifierad med beteckningen »okänd engelsman«, och på den nya gravstenen står det dessutom »Emanuel«. På det sättet finns en tydlig koppling till det märkliga öde som Swedenborgs kranium gick till mötes och cirkeln är sluten. ■

Illustration från Emanuel Swedenborgs bok Ljuvliga visheter angående den äktenskapliga kärleken från 1768.

Atelier Torbjörn

TILLANDER

FINSKT HANTVERK I SJÄTTE GENERATION

GLOGATAN 1, 00100 HELSINGFORS, FINLAND • TILLANDER.COM
TEL +358 40 043 6443 • TILLANDER@TILLANDER.COM

Carl Hårleman

Frihetstidens förnyare och formskapare

Text: Rebecca Millhagen Adelswärd, fil.dr, ledamot i direktionen med ansvar för kultur och vetenskap.

CARL HÅRLEMAN (1700–1753) var frihetstidens mest betydande arkitekt och kom att utöva ett avgörande inflytande på formandet av det svenska 1700-talets byggnads- och inredningstradition. Som den franska rokokons främste uttolkare i Sverige förmedlade Hårleman de utländska influenserna men anpassade dem efter inhemska förhållanden. Detta har gjort honom till en förebild för senare generationer arkitekter som har uppskattat den hårlemanska arkitekturen för dess harmoniska proportioner, rationella enkelhet, styrka och konsekvens.

Hårlemans produktion uppvisar en imponerande rike- dom och bredd – såväl herrgårdar och slott, trädgårds- anläggningar, kyrkobyggnader och konsthantverk som landshövdingeresidens, militära boställen, befästningsverk och fyrbyggnader återfinns där. En central uppgift för Carl Hårleman som hovintendent och senare överintendent var även att svara för slutförandet av Nicodemus Tessin d.y:s slottsprojekt och 1730- och 1740-talens omfattande inredningsarbeten på Stockholms slott. Hårleman valde att modernisera den tessinska barocken och anpassa den karolinska arkitekturen till det tidiga 1700-talets *régence* och rokoko.

Laverad sektionsritning av Carl Hårleman till omgestaltningen av Riddarhusets trapphus 1741.

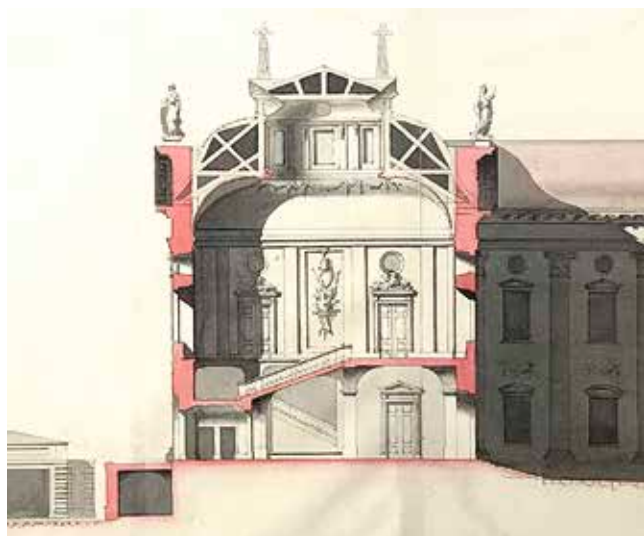

Foto: Riksarkivet.

Genom sina många studie- och ämbetsresor var Carl Hårleman skolad i klassicismen och väl förtrogen med den europeiska stilutvecklingen på inredningskonstens område. Den första stora utrikesresan gick till Paris och Rom 1721–1727 där han fick undervisning av ledande arkitekter och även bedrev självständiga studier under en följd av år. Under 1730- och 1740-talen kom Hårleman att göra resor till främst Paris där han fick möjlighet att ytterligare fördjupa sig i den aktuella utvecklingen på rumskonstens område.

Även i Riddarhuset har Carl Hårleman lämnat bestående avtryck. Det är främst den övre trapphallens pilasterarkitektur som bär prägel av hans karakteristiska återhållsamma klassicism. Detta centrala rum utgjorde en betydelsefull del i det uppdrag att fullborda palatsets inre som Hårleman tog sig an på 1740-talet och som slutfördes först 1753, det år arkitekten avled. En huvuduppgift var även att svara för utformningen och uppförandet av de båda flyglarna mot söder som var en del av det ursprungliga de la Valléeska riddarhusprojektet, men som senare övergavs på 1760-talet. Hårlemans projekt skulle dock komma att forma Riddarhuspalatsets slutförande även efter det att upphovsmannen själv var borta.

AV HÅRLEMANS STORA laverade sektionsritning utförd 1741 framgår att omvandlingen av den övre trapphallen, som stod ofullbordad sedan byggnadstiden, inte fick den omfattning som ursprungligen var tänkt. Väggfältens lisener och kolossalpilastrar förverkligades medan de cirkulära öppningarna över fönstren och de fyra dörrpartierna samt de stora trofégrupperna aldrig kom till utförande. I likhet med Västra trapphuset och Södra valvet på Stockholms slott, som Carl Hårleman var intensivt sysselsatt med vid denna tid, erhöll den övre trapphallen en genomgående marmorering som gav rummet en högtidlig och samtidigt harmonisk helhetsverkan. Denna för 1700-talet typiska måleriteknik utfördes i regel i ljusgrå, gråvita och gula kulörer på glättad stuck och gipsputs och användes ofta i centrala entré- och ceremonirum som trapphus. Dessa rum var avsedda att göra starkt intryck på besökare och fick en påkostad utformning som också kunde ge illusion av

Martin van Meytens porträtt av Carl Hårleman från 1730 visar arkitekten mot bakgrund av berömda antika romerska byggnader.

utomhusarkitektur då de i antikens efterföljd ofta försågs med skenperspektiviska väggdekorationer eller marmorerings som imiterade och inspirerades av marmor och annan sten. Spår av den ursprungliga marmorerade gipsputsen har återfunnits på en pilaster i övre trapphallen.

Till övre trapphallens prakt bidrar även de stora lyktgrupperna som har sin motsvarighet i Västra trapphuset på Stockholms slott, inspirerade av förlagor i slottet Belvedere i Wien som Hårleman besökte på sin stora utrikesresa på 1720-talet. Riddarhusets lyktor burna av putti är utförda i förtent bleckplåt och målade gips och föregick de lyktgrupper som senare göts i brons och sattes upp i Västra trapphuset först i mitten av 1760-talet.

ATT VALET FÖLL PÅ Carl Hårleman att fullborda Riddarhuspalatset berodde inte enbart på hans position som tidens ledande arkitekt och roll som framstående ämbets-

man. Hårleman hade också säte och stämman på Riddarhuset då fadern Johan Hårleman, intendent för de kungliga trädgårdarna, hade adlats 1698. Som inflytelserik hattpolitiker kom Carl Hårleman att medverka vid ett stort antal av frihetstidens riksdagar. Där yttrade han sig inom sitt expertisområde arkitektur och stadsbyggnad, men av riksdagsprotokollen framgår att det även kunde gälla ärenden inom ordensväsende, ekonomi och manufakturverksamhet. Hårleman valdes ett flertal gånger in i det mäktiga Sekreta utskottet och utsågs 1747 till riddarhusdirektör, samma år som han upphöjdes till friherre.

EN MÅTTFULL ELEGANS och smakfull prakt efter franska förlagor satte sin prägel på inredningarna i Stockholms slott. I frihetstidens anda kom de också att tjänstgöra som en utbildningsplats för att främja utvecklingen av konsten och hantverksskickligheten i Sverige. Inkallade

franska konstnärer och ornamentsbildhuggare fick i uppdrag att praktiskt och konstnärligt förverkliga Hårlemans ritningar och även utbilda svenska elever. Kongl. Ritareakademien som bildades 1735 och var embryot till Konstakademien hade Hårleman som primus motor och 1742 blev han även invald i den nygrundade Kongl. Vetenskapsakademien där han kom att intressera sig för allehanda byggnadstekniska frågor och verka för förnyelse och utveckling på en rad områden.

En av Carl Hårlemans viktigaste innovationer inom det byggnadstekniska området var en svensk variant av det franska brutna taket, à la Mansard, som fick en mer horisontell verkan med sitt flackare nedre takfall. Mansardtakets form kom att bli typisk för den svenska herrgården, en hustyp och byggnadstradition som Hårleman har format mer än någon annan 1700-talsarkitekt. I de olika herrgårdsbyggnader som han utformade för privata uppdragsgivare återkommer de franska idealen i planlösningar, snickerikultur och fast inredning men anpassade till svenska förhållanden. Återkommande motiv är en huvudbyggnad i två våningar med brutet tak och enkel plan med en symmetrisk gruppering av rummen i bottenvåningen kring en stor oval sal i husets mitt. Den putsade fasaden är dekorerad med mittfronton, enkel rustik och lisener samt ofta hållen i en gul färgton. Till herrgårdsanläggningens horisontella verkan bidrar de ofta låga fristående flyglarna med valmade tak. De kungliga slotten Svartsjö och Fredrikshov visade prov på denna herrgårdstyp liksom det Grillska Svindersvik. Andra varianter av grundtypen är Fågelvik, Granhammar och Sätuna liksom de mer slottsliknande anläggningarna Åkerö och Övedskloster. I de militära boställena som Carl Hårleman utförde mönsterritningar till fick byggnadstypen i enklare tappning sin stora spridning över hela landet.

I LIKHET MED ANDRA kungliga arkitekter och som den främste bland arkitektur- och byggnadssakkunniga i landet verkade Carl Hårleman också som ämbetsman med ansvar för Kronans civila byggnader. Som överintendent var han därmed organisatör av hela det offentliga byggnadsväsendet och fick åta sig en mängd olika byggnadsuppdrag. Det gällde inte enbart nybyggnader utan även olika ombyggnads- och istandsättningsprojekt som innebar återuppbyggnad och moderniseringar av historiska byggnader. Hårleman hanterade dessa uppdrag med stor omsorg och omdömesgillt vare sig det handlade om gamla Vasaslott som Uppsala och Västerås eller domkyrkorna i Uppsala och Lund.

CARL HÅRLEMANS BRILJANS som arkitekt och rums- skapare, hans mångsidighet och konstnärlighet förenat med hans byggnadstekniska expertis och organisatoriska förmåga bidrog till den stora uppskattning han rönt redan under sin egen livstid.

I sitt minnestal över Hårleman som Carl Gustaf Tessin höll i Kongl. Vetenskapsakademien 1753 betonade han just arkitektens begåvning vad gällde att förena det bästa hos olika förebilder i skapandet av den svenska arkitekturen, som anpassades till »Fäderneslandets belägenhet, climat, förmögenhet och hushållning». Välkända är också Carl von Linnés sorgsna formuleringar i ett brev i samband med Hårlemans för tidiga bortgång:

[...] det var en obotelig skada, i vår tid ej att hjälpas; han ville väl [...] han stödde reelle vetenskaper; då andra ej vågade [...] förstodo, begrepo, då var han karl [...] Gud hjälpe oss; vem skall nu vara Hårleman? ■

För vidare läsning om Carl Hårleman rekommenderas:

Åke Stavenow, *Carl Hårleman. En studie i frihetstidens arkitektur-historia*. Akademisk avhandling, Uppsala universitet, 1927.

Magnus Olausson & Rebecka Millhagen (red.), *Carl Hårleman. Människan och verket*. Byggförlaget, 2000.

Framskrapade färgskikt på en pilaster i Riddarhusets övre trapphall visar bevarad gipsputs och fragment av 1700-talets grundmålning och marmorering (0-2).

Huset och historien styr arbetet

Intervju med dekorationsmålare Daniel Nyholm

DANIEL NYHOLM från Linoljemålarna i Sigtuna är ansvarig för att förverkliga visionerna om den hårlemanska marmoretrade interiören i Riddarhusets trapphall.

Vad tycker du är mest intressant i ditt yrke?

– Det är att få vara en av de där små kuggarna i den kontinuitet som bevarar vårt fysiska kulturarv. De äldsta byggnader jag arbetat i är från medeltiden. Det är både fantastiskt och svindlande. Det gäller att bevara så mycket som möjligt med så lite förvanskning som möjligt. Allt vi gör blir mer eller mindre en påverkan på historien. Ofta har en hel del förändringar skett tidigare, något man också måste ta hänsyn till. Det är ju trots allt det som är historien.

Finns det något motto som du förhåller dig till i arbetet?

– Jag skulle nog säga att »det är alltid huset och historien som styr arbetet.« Man måste vara följsam inför vad man stöter på under en renovering och anpassa material och metoder efter det. I ett gammalt hus måste du anpassa dig efter byggnaden – eller riskera att förvanska eller förstöra den. Ödmjukhet är nog den främsta dygden i det här yrket.

Är det något särskilt intressant med uppdraget på Riddarhuset som du vill nämna?

– Framför allt det faktum att Riddarhuset inte är byggnadsminne utan bara k-märkt i detaljplanen för Gamla stan. Men vi behandlar palatset som om det vore ett byggnadsminne. Det är också något som riddarhusdirektionen har varit

väldigt medvetna om och tydliga med. Och just därför är vi nog ännu noggrannare med att allt ska bli rätt. För vi kan ju inte skylla på någon annan om det blir fel.

Vilka kvaliteter har marmorering framför äkta stenmaterial?

– Ekonomi, kort summerat. Tekniskt sett är förstas äkta sten eller stenmaterial det bästa. Men det var och är än i dag både dyrt och krångligt att klä väggar med äkta sten. Vad gäller Riddarhusets trapphus kom idealet från Frankrike med dess ofta stenklädda interiörer. Det var också där Hårleman hämtade den nya stilen, rokokon. I det fattiga Sverige hade vi ont om både franska stenar och franska stenhuggare så alternativet blev att imitera.

Hur går du till väga i ditt arbete med att återskapa stora marmorerade ytor?

– Det finns vissa riktlinjer att förhålla sig till i historiska miljöer. Bedömningen sker utifrån tre kriterier – det estetiska värdet, det kulturhistoriska värdet samt funktionen. Beroende på vad

som är viktigast anpassar jag mitt arbetsätt därefter. Av naturliga skäl är det kulturhistoriska värdet väldigt högt i en miljö som Riddarhuspalatset, då är det viktigaste att i så liten grad som möjligt tillföra eller förvanska något. I sådana fall börjar jag, ofta i samarbete med konservator och arkitekt, att analysera vilka material och metoder som använts och sedan lär jag mig att göra det på samma sätt.

Vilka olika slags underlag har man använt historiskt för att förbereda för dekorationsmåleri?

– Fram till och med 1700-talet arbetade man mestadels direkt på befintliga ytor – trä, puts eller sten och det var mestadels olika varianter av kritbaserade limfärger som användes. Det här håller oftast bättre än senare måleri eftersom det resulterar i färre målningsskikt. Under 1800-talet gjorde oljefärg och spackel sitt intåg. Mycket av 1800-talets måleri vittrar dock sönder på grund av spackel och visade sig således betydligt mindre tåligt. ■

Daniel Nyholm har varit verksam som dekorationsmålare i drygt 25 år och har stor erfarenhet av arbete i historiska miljöer, bland annat Drottningholms slott, Uppsala slott, Uppsala universitet och Gustavianum. Foto: Privat.

Donera till palatsfonden

Hur har de generösa givarna resonerat?

Text: Louise Ribbing.

RIDDARHUSET BER sina ättemedlemmar och släktföreningar att bidra till den stora pågående palatsrenoveringen som ännu saknar ett antal miljoner i finansiering. Många privatpersoner har hittills bidragit med summor på allt mellan 100 och 100 000 kronor, vilket Riddarhuset är mycket tacksamma för. Medel har även kommit från andra håll. Så här har några av de generösa givarna resonerat.

Att hjälpa efter förmåga

– Alla borde hjälpa till efter egen förmåga, säger Svenska Wrangelföreningens ordförande Carl-Gustaf Wrangel.

Han tycker att behovet av donationer beskrevs tydligt i *Arte et Marte* nr 2.2023 där det framgår att stiftelsernas medel som Riddarhuset förvaltar inte får användas till palatset och dess renovering. Efter att han hade läst artikeln kontaktade han styrelsen för att diskutera vad föreningen kunde donera.

– Våra överväganden utgick från

föreningens ekonomi och vad vi kunde avvara. Vi beslöt att donera 50 000 kronor. Det är mycket pengar för oss men vi anser att det är viktigt att markera med en donation: Huset är vår gemensamma egendom!

Riddarhuset är en mittpunkt

– Vi ser oss inte som en fristående släktförening, vi är i ett sammanhang där Riddarhuset är en mittpunkt, säger Johan Hermelin, ordförande för Hermelinska släktföreningen som skänkt 100 000 kronor till palatsfonden.

Han berättar att donationen föregicks av en grundlig diskussion i styrelsen. De tittade igenom stadgarna och kunde konstatera att en av släktföreningens fyra fonder hade stadgar som medgav en donation till palatsfonden.

– Jag tror att flera släktföreningar har släktbandens stärkande och vård av släktminnen som ett av sina syften. Underhåller av palatset ligger inom den ramen.

Vi har tre sköldebrev som Riddarhuset numera ansvarar för. Jag tänker också på adelsmötena där det fattas beslut som påverkar oss och inte minst lokalerna som ger möjlighet att ordna trevliga tillställningar.

Ett namn som förpliktigar

En av de generösa insättningar som betalats in till palatsfonden och Riddarhusets stora interiörrenovering är 147 000 kronor från Elisabeth Oxenstiernas arvingar. Grevinnan Elisabeth Oxenstierna f. Huitfeldt (1902–2002) var gift med OS-medaljören i modern femkamp, Johan Gabriel Oxenstierna af Korsholm och Wasa och de fick tre barn tillsammans.

– De träffades 1924 och jag brukar säga att pappa vann sin första guldmedalj då och sin andra i OS 1932, berättar dottern Gabriella Oxenstierna och fortsätter:

– Mamma var en remarkabel kvinna som tog hand om allt i kulisserna medan pappa ständigt tränade och tävlade.

SLÄKTFÖRENINGEN SVENSKA WRANGELFÖRENINGEN har cirka 60 medlemmar i Sverige och goda relationer med den Tyska Wrangelska föreningen. De träffas vart tredje år i Sverige och vart tredje år i Tyskland. Nästa träff planeras till Sverige 2025 då föreningen firar 90 år. Medlemmarna betalar en medlemsavgift till föreningen inför träffarna, 500 kr/familj och 300 kr/individ. Föreningar har en del eget kapital efter en donation från en av föreningens grundare.

HERMELINSKA SLÄKTFÖRENINGEN har 517 medlemmar som är spridda i 15 länder. Föreningen satsar mycket på kommunikation och har bland annat en proffsig släkttidning som utkommer med två nummer per år, en omfattande hemsida där det går att hitta det mesta om släkten (hermelin.net) och nyhetsbrevsutskick vid aktuella händelser, cirka 20–30 gånger per år. Medlemmarna får födelsedagsgratulation och inbjudan till subventionerat släkthemte vart femte år och ett mindre mellanmöte. Släktföreningen delar ut stipendier och understöd. I Eskilstuna stadsarkiv finns släktens arkiv med cirka sju meter hermeliniana.

Elisabeth lämnade efter sig en stor skogsfastighet i Dalsland till sina 26 arvingar. Summan som nu har skänkts till Riddarhuset fanns kvar i en »renoveringspott« efter att skogsfastigheten hade sålts.

Information om att Riddarhuset skulle renoveras och behövde ättmedlemmarnas hjälp nådde Elisabeth Oxenstiernas arvingar och de kände att de gärna ville bidra till palatsfonden.

– Vi har ett namn som förpliktigar, säger Andreas Oxenstierna, barnbarn till Elisabeth och skrattar:

– Vi försöker ju leva upp till Axels förväntningar, i det lilla. Därför kändes det helt rätt att skänka pengarna till palatsfonden.

Hurdan var din farmor?

– Det finns många berättelser om henne. Hon var av den gamla stammen, krävde sin uppvaktning och stack definitivt ut bland mängden. Jag har fina minnen av henne.

Foto: Privat.

Vid Innocencebalen, cirka 1930, var grevinnan Elisabeth Oxenstierna, f. Huitfeldt (1902–2002) ceremonimästarinna.

FÖR BIDRAG TILL PALATSFONDEN 1 SEPTEMBER–31 DECEMBER 2023 ÖNSKAR RIDDARHUSDIREKTIONEN FRAMFÖRA SITT VARMA TACK TILL:

Carl Adelsköld	Johan Bråkenhielm	Gunnar Edelstam	Tessen von Geijer
Fredrik Adelsköld	Johannes Bråkenhielm	Nils Edelstam	Nils af Geijerstam
Nora & Göran Adelsköld	Peder Bråkenhielm	Didrik Ehrenborg	Eric von Gertten
Daniel Aminoff	Anna Bäckdahl	Richard & söner Theodore, & Thomas Ehrenborg	Truls von Gertten
Gustav Aminoff	Henrik Bäärhielm	Carl Erik Ehrenkrona	Bertel Giös
Stefan Aminoff	Henrik & Cristina	Johan Ehrensvärd	Stefan Giös
Henric Ankarcrona med familj	Carlheim-Gyllenskiöld	Hans Ekenstierna	Henrik Gripenberg
Ann-Marie Armfelt Hempel	Claës Cederschiöld	Sten Elgenstierna	Claes Grönhagen
Bo von Bahr	Carl Cederström	Carl-Stefan von Engeström	Carl-Gustaf Gyllencreutz
Johan Banér	Fredrik Celsing	Alexander von Essen	Thord Gyllencreutz
Fredrik Barnekow	Henrik Celsing	Fredrik von Essen	Ulf Gyllenhammar
Christina & Jockum Beck-Friis	Jarl Charpentier	Fredrik von Essen	Claes Gyllenpalm
Familjen Bengt Belfrage	Elliott Crafoord	Ian von Essen	Gunnar Gyllenram
Johan Belfrage	Johan Creutz	Martin Estenberg	Familjen Rutger Gyllenram
Agneta af Bjerkén	Johan Dalman	Fredrik Falkenberg	Tina Gyllensvärd
Kjell Björnberg	Jan De Geer	Gabriel Falkenberg	Bertil Haij
Sten Björnberg	Louis De Geer	Henrik Fock	Clarence & Sarah Hamilton
Richard Björnstjerna	Fredrik De La Gardie	Jörgen Fock	Ian Hamilton
Catharina von Blixen-Finecke	Erik Drake af Hagelsrum	Filip, Johan & Vilhelm von Friesendorff	Micael Hamilton
Dick von Blixen-Finecke	Magnus Drake af Hagelsrum	Sharaf Funck	Peter & Anna Hamilton
Claes Bonde	Bengt Drakenberg	Lennart Fägerskiöld	Jakob Hammarskjöld
Fredrik Bonde	Ebba Drakenberg	Christher Gedda	Kristofer von Hausswolff
Gösta Bonde	Erik Drakenberg	Georg Gedda	Christer Hegardt
Magnus Bonde	Hans, Björn & Otto Drakenberg	Henrik Gedda	Mats Heijkenskiöld
Peter Bonde	Gregor Du Rietz	Håkan von Gegerfelt	Truls Heijkenskiöld
Johan Borgenstierna	Nicolas Du Rietz	Thomas von Gegerfelt	Felix von Heland
Robert Braunerhielm	Sophia Du Rietz		Gert Henriksson
Arthur Brummer			Familjen Hermelin

Familjen Hermelin Ribbing
Hermelinska Släktföreningen
Anita Hermelin
Axel Hermelin
Johan Hermelin
Maximilian & Jenny Hermelin
Olof Hermelin
Arvid Horn af Åminne
Marianne Hult Hamilton
Magnus Hummerhielm
Fredrik Hård af Segerstad
Jan Hård af Segerstad
Peder Hård af Segerstad
T. Bo L. Hård af Segerstad
Carl Gustaf Ihre
Johan Jägerhorn
Johan Kalling
Ulrika Kjerrulf
Johan Klingspor
Magnus Klingspor
Sten af Klinteberg
Anna von Kraemer
Mauritz von Krusenstierna
Carl-Erik Kuylenstierna
Richard Kuylenstierna
Richard König
Charlotte Lagerberg
Bjurström
Magnus Lagerberg
Oscar Langenskiöld
Peder & Angela Langenskiöld
Erik Leijonflycht
Christiern Leijonhufvud
Hans Leijonhufvud
Ingela Leijonhufvud
Axel Lewenhaupt
Christian Lewenhaupt
Agnes Liljencrantz
Carl Liljencrantz
Lilliehöökka släktföreningen
Carl Lilliehöök
Leif Lilliehöök
Carl Lilliesköld
Claes Lilliesköld
Familjen Alexander Lind
af Hageby
Gabriel Lind af Hageby
Carl Lindencrona
Gudmund Lindencrona
Karl Lorichs
Crispin Löwenhielm
Gudmund Löwenhielm
Gustaf Löwenhielm
Björn Mannerfelt
Annika Mannerstråle
Peter Marcks
von Württemberg
Carl-Johan von Mentzer
Richard Montgomery
Ragnar Muhl
Jan Munck af Rosenschöld
Carl Gustaf Mörner
Johan Nathorst Westfelt
Axel Natt och Dag

Peter Natt och Dag
Eva Newton
Tom Nisbeth
Ingemar Nordenadler
Johan Nordenfelt
Olof Nordenfelt
Patrik Nordenfelt
Wilhelm Nordenfelt
Edvard Nordenskiöld
Gunilla Nordenskiöld
Ivar Ulfsson Nordenskiöld
Mariana Nordenskiöld
Stefan & Karin Nordenskiöld
Claes Odelstierna
Fredrik von Oelreich
Jan von Oelreich
Göran Olivecrona
Casten von Otter
Elisabeth Oxenstiernas
arvingar
Maria Palmcrantz
C. M. Kule Palmstierna
Jan Palmstierna
Bengt Pauli
Axel af Petersens
Gustaf af Petersens
Christer Planting-Bergloo
Peter von Plomgren
Ulf Posse
Familjen Printzsköld
Madeleine Printzsköld
Bo Queckfeldt
Carl Michael Raab
Johan Raab
Stig Ramel
Carl-Henrik Ramsay
Christer Rappe
Gösta Rappe
Mikael Rappe
Lars Rennerfelt
Magnus Rennerfelt
Jens Reuteracrona
Marianne Reuterskiöld
Georg-Wilhelm Ribbing
Kristoffer Ribbing
Carl & Eva Riben
Staffan Riben
Jan von Rosen
Michael von Rosen med familj
Ulf von Rosen
Fredrik Rosencrantz
J-G Rudbeck
Mauritz Rudebeck
Bert Sandberg
Rutger af Sandeberg
Viktor af Sandeberg
Rolf & Monika Sandels
Dick Schauman
Karin von Schéele Pettersson
Thomas von Schéele
Stefan Schildt
Gustav Schmitterlöv
Leif Schulman
Otto von Schwerin

Göran Sergel
Peter Silfverbrand
Sebsatian Silfversparre
Göran Silfversvärd
Erik af Sillén
Anders Skjöldebrand
Christer Skjöldebrand
Mattias Soop med familj
Fredrik Sparre
Marianne Spens
Göran Stenfelt
Karl Lennart Stenfelt
Wilhelm Stiernstedt
Axel von Stockenström
Fredrik von Stockenström
Henrik von Stockenström
Elisabeth & Johan Stuart
Svenska Adelsförbundet
Jan Swedenborg
Fredrik Söderhielm
Mattias Söderhielm
Wilhelm Söderhjelm
Christoffer Tamm
Dag Tamm
Per Tamm
Torkel Tamm
Johan Taube
Per Taube
Harald, Lilian, Ebba
Tersmeden
Nils Tersmeden
Henry Tham
Marianne Tham
Pieter Tham
Wilhelm Tham
Patrik Tigerschiöld
Tobias Tigerschiöld

Tomas Tigerschiöld
Dag Tigerstedt
Carl Johan Toll
Lars Toll
Mats Toll
Christer & Kristina
Tornérhielm
Bertil Uggla
Christer Uggla
Evald Uggla
Mikael af Ugglas
Samuel af Ugglas
Torbjörn Ulfhielm
Anders Ulfsparré
Caroline von Unge
Henrik von Vegesack
David von Wachenfeldt
Lars von Wachenfeldt
Richard Wachtmeister
Jahn von Walden
Joakim von Warnstedt
Marianne Werner Sundström
Per Westfeldt
Karl-Gustav von Wicken
Johan F. Wijnblad
Olof Wijnblad
Ulla & Johan Wijnblad
Erik af Winklerfelt
Otto Wrangel von Brehmer
Olof Wrede
Peter Zacco
Gösta Åkerhielm
Johan Åkerhielm

Okända välgörare (insättningar utan avsändare)

Skänk gärna ett bidrag till
Riddarhusets renovering via
BG 5933-7972 eller genom
att Swisha 123 269 14 34

PALATSFONDEN

123-269 14 34

Bästa ättemedlemmar och släktföreningar

I SAMBAND MED Riddarhuspalatsets stora renovering kommer tre särskilda minnesmedaljer att slås för betydande donationer.

För bidrag från 50 000 kronor slås medaljen i brons.

Från 100 000 kronor är medaljen i silver.

Från 500 000 kronor görs medaljen i guld.

RENOVERINGEN BERÄKNAS kosta dryga 60 miljoner kronor och vi har i skrivande stund passerat 53 miljoner-strecket tack vare ett glädjande brett engagemang bland ättemedlemmarna och en mycket generös gåva från greve Johan Sparre om 30 miljoner kronor.

VI VET ATT DET RÅDER mörka tider i världen just nu. Men vi vet också att gemensamma byggen för framtida generationer har en extra vikt just i sådana tider. Vårt Riddarhus är vårt Riddarhus. Det är nu vår möjlighet att sända palatset vidare till våra barn och barnbarn.

Vill du, din familj eller släktförening ge avgörande kraft och skönhet till framtidens Riddarhuspalats kommer er gåva att förevigas i denna medalj. Har ni redan givit en gåva och vill addera en summa är detta naturligtvis lika välkommet som möjligt.

För eventuella frågor runt insamlingen och större donationer så svarar jag gärna på patrik.tigerschiold@riddarhuset.se.

Vänligen,

Patrik Tigerschiöld

riddarhusdirektionens ordförande

Meddelanden

från Riddarhuset

Verksamhet

Riddarhuset har av adelsmötet fått i uppdrag att genomföra två stora projekt under treårsperioden till kommande adelsmöte i februari 2025. Stamtavleprojektet som pågått i över tio år ska slutföras så att samtliga adliga ätters stamtavlor föreligger i nyreviderat skick. Projektet har nu nått 75 procent färdigställande, och med nuvarande personalstyrka och takt meddelar ansvarig riddarhusgenealog Magnus Bäckmark att vi blir klara i tid. Att föra korrekta genealogier över levande såväl som utdöda ätter är ett av Riddarhusets kärnuppdrag.

Arbetet med att förbättra vårt interna registersystem »Riddarhusprogrammet« pågår parallellt i samarbete med företaget PositionEtt, som tidigare varit delaktiga i framttagandet av vårt system för hantering av stipendie- och understöd. Från Riddarhusets sida samordnas detta arbete främst av kalenderredaktör Marianne Wiiburg Setterblad, riddarhuskanslist Karin Liliehöök Kihl och biträdande kalenderredaktör och genealogibiträde Madeleine Werner.

Palatsprojektet håller också tidsplanen, med målet att allt ska vara klart till adelsmötets öppnande i februari 2025. Då ska Riddarhusalen ta emot ledamöterna med den nyrestaureerade plafondmålningen *Dygdernas rådslag*, nya ytskikt på väggar och tak, ny belysning och nya textilier. I Stenhallen

pågår arbete med marmorering, infällning av elledningar för ny belysning med mera. Intendent Pontus Ragnö håller ett fast grepp om leveranser, logistik, byggfrågor och mycket annat som rör den stora renoveringen. Att hålla kvalitet, budget och tidsram i projektet kommer att fortsätta vara en utmaning under 2024. Följ oss gärna på sociala medier som Instagram och Facebook samt prenumerera på vårt nyhetsbrev där vi kontinuerligt lägger upp filmer och bilder på renoveringen. Vårt att notera att vi under hela perioden har öppet för bokningar av Riddarhuset från fredag till söndag, då Lantmarskalksvåningen, Sällskapsvåningen och Stenhallen är tillgängliga. Det enda undantaget är fyra månader från mitten av maj till mitten av september då köket genomgår en helrenovering.

Riddarhuset har sedan det först byggdes helt bekostats av oss ättemedlemmar. Även denna renovering är beroende av att vi i dag drar vårt strå till stacken och bidrar till kommande generationers möjlighet att använda Riddarhuset som nav för ätternas fortsatta sammanhållning. I slutet av 2023 har vi nått tre av de tio miljoner vi räknar med att behöva samla in från våra ättemedlemmar för att klara finansieringen.

Under ledning av riddarhusgenealog Göran Mörner är databasen Minerva nu lanserad på Riddarhusets hemsida. Här kan du hitta material och information om de adliga ätterna och vi kommer kontinuerligt att digitalisera och publicera mer material. Under hösten har Minerva varit den mest besökta delen av vår hemsida, till och med mer »klickad« på än sidorna för stipendier och understödsansökningarna, vilka brukar ligga i topp under hösten. Glädjande att så många uppskattar det stora arbete som lagts ner på denna databas. ■

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

Kapitationsavgift eller bidrag till palatsfonden?

Årets utskick om inbetalning till kapitationsavgiften till alla i Sverige boende, myndiga ättemän innehöll även en uppmaning att skänka ett bidrag till palatsfonden.

Riddarhuset har efter detta utskick fått ett flertal donationer till palatsfonden vilket är mycket uppskattat och alla som skänkt en summa får ett tackkort.

Skulle det vara så att någon misstagit sig och trott sig betala kapitationsavgiften om 350 kronor men i stället skänkt motsvarande summa till palatsfonden ber vi er att kontakta kansliet så får vi reda ut det.

Hör i så fall av er till kansli@riddarhuset.se eller ring 08-723 39 91.

Internationellt

Höstens CILANE-möte genomfördes i Bern, Schweiz. Riddarhuset representerades av undertecknad. Värddinna för mötet var tidigare koordinators fru Béatrix de Sury d'Aspremont som presenterade den schweiziska adelns

Foto: Nikolaj Lund.

Harpisten Delphine Constantin-Reznik kommer till Riddarhuset den 25 februari tillsammans med Pratté Society.

organisation som i sin nuvarande form bildades 1982. I dag har man 387 medlemmar varav 150 är ungdomar mellan 18 och 35. Adelskapet avskaffades formellt i Schweiz 1848. Föreningen ordnar utflykter och olika evenemang för sina medlemmar. Efter en förfrågan från CILANE kommer Riddarhuset att stötta organisationen genom att redaktören för *Arte et Marte* och Riddarhusets hemsida Louise Ribbing framgent kommer att vara en del av CILANES webbteam. Vårens möte kommer att genomföras i Rom. ■

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

Värdepappersförvaltning

Vi lämnar ett turbulent år med stigande inflation, höjda räntor, volatila börser, extremväder, krig i Ukraina och fruktansvärda stridigheter mellan Israel och terroristgruppen Hamas. 2023 blev på många sätt ett ekonomiskt svårnavigerat börsår men ändå ett väldigt starkt år. I USA steg S & P 500 och Nasdaq med 24% respektive 43% och de europeiska börserna (Euro Stoxx 600) steg likaså med drygt 12%. I Asien steg Japan (Nikkei 225) med 28% medan Kina (CSI 300) föll med 11%. Det globala MSCI steg med nästan 20% och till sist steg även Stockholmsbörsen med cirka 19% (SIX Return Index).

Investerare har under 2023 brottats med tre stora frågor. Hur djup och långvarig skulle den förväntade recessionen bli? När skulle den amerikanska centralbanken FED och andra centralbanker sluta att höja räntorna? När skulle inflationen ge vika? Mot slutet av hösten fick vi äntligen en

klarare indikation på att inflationen var på väg ned samt att centralbankerna började bli klara med sina räntehöjningar.

Hercules Investeringsfond hade en bra utveckling under 2023 och står väl rustad inför framtiden. Det förvaltade kapitalet har ökat och uppgår nu till 4 451 mkr. Fonden har stigit med nästan 15%, ett bra resultat som vi är nöjda med då vi är mycket långsiktiga i våra placeringar. Hercules har som tidigare en fortsatt god likviditetsbuffert med innehav i korträntefonder och andra försiktiga ränteplaceringar, likvida svenska utdelande kvalitetsaktier samt småbolagsfonder i kombination med tillväxtorienterade utländska fonder.

Hur blir då 2024? Den geopolitiska osäkerheten kommer tyvärr troligtvis fortsätta. Vi har även ett riktigt supervalår framför oss, när hela 76 länder går till val, bland annat USA, Indien, Taiwan, Ryssland och Storbritannien, i EU stundar dessutom parlamentsval. Dock lär den stora frågan under början av året bli hur stor den globala inbromsningen av BNP kommer bli samt när vi kommer få se de första sänkningarna från centralbankerna. Aktiemarknaden har en tendens att reagera innan centralbankerna och det kan därmed troligtvis bli ett ganska bra börsår. Storbolagen gick väldigt starkt under 2023 medan småbolagen hade ett motigare år ända fram till oktober. Vi kanske får se en fortsatt småbolagsrekyll uppåt samt omallokeringar från räntebärande placeringar till förmån för aktier. Men det blir troligtvis ett år med »stock-picking» och inte en bred marknadsuppgång. Som vanligt skyndar vi långsamt och förväntar oss fortsatt volatila marknader innan allt börjar klarna. ■

Sten Ankarcrona, kassadirektör

Vårens kulturprogram

Riddarhuset anordnar tillsammans med Kungl. bibliotekets vänförening Biblis en föreläsningsserie om bibliotek och boksamlingar på slott och herrgårdar: *Kunskapens makt och maktens kunskap. Svenska herrgårdsbibliotek som kulturarv förr och nu*. Syftet är att uppmärksamma det värdefulla kulturarv som ryms i privata boksamlingar på slott och herrgårdar runt om i landet. Ett antal bokhistoriker, litteraturvetare, herrgårdsägare, bibliotekarier och antikvariatsbokhandlare belyser historiska perspektiv på boksamlande och läsande i svensk herrgårdskultur och de privata bibliotekens viktiga roll för bildande och cirkulation av kunskap under 1600-, 1700- och 1800-talen. Föredragen kommer att äga rum på tisdagar i Kungl. bibliotekets hörsal i Stockholm (se programmet på omslagets sida 3).

I vår fortsätter serien med digitala föreläsningar om Riddarhuspalatsets byggnads- och restaureringshistoria med fokus på arkitekturen och inredningarna liksom tillkomsten av David Klöcker Ehrenstrahls plafondmålning i Riddarhussalen. Även aktuell litteratur och ny forskning som belyser den svenska adelns historia uppmärksammas. Föreläsningarna läggs ut fortlöpande på www.riddarhuset.se.

Två konserter anordnas i februari i Lantmarskalkssalen. Den 18 februari ger Drottningholms Barockensemble en Alla hjärtans dag-konsert med musik av bland annat Teleman och Biber. Den 25 februari framför Pratté Society kompositioner för harpa. ■

Rebecka M. Adelswärd, direktionsledamot med ansvar för kultur och vetenskap

Ättemedlemsträff på hotell Knaust i Sundsvall.

Domämförvaltning

Inom domämförvaltningen fortsätter arbetet inom områdena skog, energi och husvård. Skogens ekonomi är fortfarande god. Som vid all aktivitet som pågår utan tak är den starkt påverkad av vädrets makter. Den senaste regniga och snöiga perioden har gjort framkomlighet till en utmaning.

Under temat energi har vidare förhandlingar skett med Fred. Olsen Renewables som ämnar placera vindsnurror på O.G. Paulis marker. Fred. Olsen Renewables ska nu informera och ta in synpunkter av närboende. Stiftelsen, via Riddarhuset, är måna om att höra den lokala opinionen innan beslut tas.

Vid Kronovall sker täta möten med en entreprenör om etablering av en solparksanläggning. Områdets yta har ökat till 100 ha men är fortfarande väl dolt i skogen. På flera andra ytor inom domämförvaltningen visas områden för eventuella solparksanläggningar upp.

Vid Emilie Pipers donationsfond fortsätter projektet med värme i Löfstad slott. Vi arbetar tätt med Östergötlands museum och en arkitektbyrå. Det blir många möten innan värmen är på plats. Våra fyra hus vid projekt Ribbingsby (www.ribbingsby.se) är nu resta och de två första besiktigade. Vi för förhandlingar med framtida hyresgäster. ■

Axel Lagerfelt, domändirektör

Adelskalendern 2025

Nu har arbetet med *Adelskalendern 2025* påbörjats. I februari skickas korrektur ut till samtliga ättemedlemmars hushåll. I vår strävan att hålla *Adelskalendern* så korrekt och uppdaterad som möjligt ber vi er titta igenom korrekturet och säkerställa att uppgifterna fortfarande gäller. Oavsett om ni har ändringar eller inte önskar vi få korrekturet åter. Det går att skicka in per post (Riddarhuset betalar portot) eller via adelskalendern.se. Om ni har kännedom om släktingar som inte har uppdaterat sina uppgifter på länge kan det vara ett tecken på att vi inte har deras rätta adress, särskilt gäller detta för utlandsboende. Vi är mycket tacksamma för hjälp i sådant fall, kontakta oss på ak@riddarhuset.se. Tack! ■

Marianne Wiiburg Setterblad, kalenderredaktör

Medlemsträff i Sundsvall

Lördagen den 7 oktober 2023 samlades ättemedlemmar boende i norra Sverige i Sundsvall på anrika hotell Knaust för ättemedlemsträff.

Upplägget för dagen var likt tidigare medlemsträffar information om Riddarhusets historia, verksamhet, events, sociala medier och föredrag om adliga namn. Medverkande från kansliet var riddarhussekreterare Erik Drakenberg, riddarhusgenealog Göran Mörner och undertecknad. Efter information och föredrag intogs gemensam lunch i hotellets vackra Spegelsal.

Snart har förhoppningsvis alla ättemedlemmar boende i Sverige fått en inbjudan till en medlemsträff. Centrala Stockholm är kvar och ska delas upp i tre träffar samt Gotland som får en egen. Dessa träffar är planerade att genomföras under 2024 och inbjudningar kommer att skickas ut till berörda. ■

Karin Lilliehöök Kihl, evenemangsansvarig

18-årsträff

Sedan 2018 har Riddarhuset bjudit in de ättemedlemmar som fyllt eller fyller 18 år under innevarande år. Dessa möten har blivit mycket uppskattade och vid senaste träffen var det rekordmånga som deltog, 50 personer slöt upp på Riddarhuset i september 2023.

Exempel på frågor som tas upp under 18-årsträffarna är möjligheten att söka stipendier för studier efter gymnasiet och vad kapitationsavgiften är för något.

Riddarhussekreteraren Erik Drakenberg och undertecknad fanns på plats för att svara på dessa frågor och berätta om Riddarhusets verksamhet och historia. Deltagarna fick se palatset och träffa medlemmar från Ridderskapets och Adelns Ungdomsklubb (RAUK) som denna gång representerades av Gustav Bennich och Gustaf Björnberg. Informationsträffarna avslutas alltid med en gemensam lunch i Lantmarskalksvåningen.

Inbjudan skickades ut till alla ättemedlemmar födda 2005 som bor i Sverige. Medlemmar från hela Sverige kom till träffen, från Skellefteå i norr till Ödsmål i söder. I inbjudan står det att man gärna får ta med ett syskon eller en kusin som också berörs av informationen, vilket flera glädjande nog gjorde.

Stort tack till er alla som kom och jag hoppas att ni som fyller 18 år under 2024 vill komma på nästa träff! ■

Karin Lilliehöök Kihl, evenemangsansvarig

Utmärkelser

Vid Riddarhusets jullunch den 15 december 2023 delades Riddarhusets förtjänsttecken ut till

Hans Peterson som har verkat på SEB som Global Head of Asset Allocation och sedan 2013 varit huvudansvarig förvaltare på SEB för Hercules Investeringsfond. Hans har med sina breda kunskaper inom förvaltning, allokering och global makroanalys mycket lyckosamt under tio år förvaltat Hercules Investeringsfond. Genom Hans skicklighet och gedigna hantverk har Hercules fondförmögenhet nästan dubblats från 2,3 miljarder kronor 2013 till 4,3 miljarder i november 2023, en utveckling på nästan 87%. Nu går Hans i pension och riddarhusdirektionen vill uppmärksamma och tacka honom för hans enorma bidrag till en mycket lyckad förvaltning.

Örjan Werkström som under en lång period verkat som genealogiska avdelningens frivillige medarbetare med start redan på riddarhusgenealog Pontus Möllers tid 1963–1988. Han har med stor framgång spårat och utforskat expatrierade grenar av svenska adelsätter. Han har dessutom bistått Riddarhuset i såväl granskning som korrektur och korrekturläsning av många utgåvor av *Adelskalendern* och skickar fortfarande genealogiska fynd om Riddarhusets ättemedlemmar till redaktionen. Hans sakkunskap rörande genealogiska frågor, ordnar och medaljer har varit till stor nytta för den svenska adeln och Riddarhuset.

Greve *Claes Lewenhaupt* har sedan nr 1 2005, i snart tjugo år, varit en uppskattad medlem i redaktionskommittén för *Arte et Marte*. Med bred allmänkunskap och djup kännedom om Riddarhusets historia och verksamhet har Claes Lewenhaupt bidragit till arbetet med Riddarhusets medlemstidskrift på ett mycket förtjänstfullt sätt. ■

Medlemsundersökning

Riddarhuset genomför vart tredje år en undersökning bland ättemedlemmarna. Våren 2024 är det dags igen. Undersökningsföretaget Novus kommer att kontakta ett antal slumpmässigt utvalda ättemedlemmar och be om svar på frågor via en webbenkät. Det går också att lämna mer utförliga svar på öppna frågor. Alla svar anonymiseras. Vi hoppas att ni som blir kontaktade vill hjälpa oss att utveckla vår verksamhet genom att delta i undersökningen. Tack på förhand! ■

Louise Ribbing, kommunikationsansvarig

Sök ur Riddarhusets fonder!

Riddarhuset är anknuten förvaltare av 331 stiftelser. Medel ur dessa delas ut som stipendier och understöd till ekonomiskt behövande enligt regler som den som inrättat respektive fond har upprättat.

Släktföreningarnas dag 2024

Den 17 mars arrangeras Släktföreningarnas dag på Riddarhuset. Inbjudan och information skickas till de på Riddarhuset registrerade släktföreningarna.

Dagen är ett återkommande och uppskattat forum för informations- och erfarenhetsutbyte gällande frågor som berör släktföreningarna.

För vidare information och frågor, kontakta Karin Lilliehöök Kihl, tel. 08-723 39 91 eller kansli@riddarhuset.se.

Välkomna!

Riddarhuset har beviljat kulturstöd 2023 till två olika projekt som berör Axel Oxenstierna.

Riddarhuset delar årligen ut cirka 52 miljoner kronor i stipendier och understöd. Ansökan till medel ur fonderna sker digitalt under perioden 1 juli–15 oktober varje år. Ansökningslänk finns under denna period upplagd på riddarhuset.se. ■

Christina Neuman, stipendie- och understödshandläggare

Kulturstöd

Riddarhusdirektionen lämnar ekonomiskt stöd till enskilda och organisationer för projekt med anknytning till Riddarhuset och Ridderskapet och adeln, företrädesvis av historisk art. Ansökningarna om kulturstöd ska vara Riddarhuset till handa senast den 1 november.

Sammanlagt inkom 20 ansökningar förra året. Vid direktionens sammanträde den 15 december 2023 beslutades att följande projekt skulle tilldelas Riddarhusets kulturstöd, som under år 2023 uppgick till 200 000 kronor.

Erik Petersson: 50 000 kronor för bland annat tryckkostnader avseende en bok om Axel Oxenstierna. Sökanden önskar ge svar på vem Oxenstierna var bortom rollen som statsman och politiker.

Databasen Minerva innehåller vapenbilder, porträtt och föremål med koppling till de adliga ätterna. Sök i Minerva på riddarhuset.se!

Fredrik Norberg: 19 000 kronor för en bok om ätten von Otters historia. Sökanden genomför projektet i samråd med släktföreningens ordförande Claes von Otter.

Kulturföreningen Christinas Wänner: 15 000 kronor för en publikation om Christina Pipers alunbruksbrev. Alunbruket i Andrarum var en gång Skandinavien största alunbruk.

Skara stiftshistoriska sällskap: 14 000 kronor avseende tryckbidrag för en publikation som syftar till att ge en mer nyanserad bild av Maria Euphrosynes liv och gärning.

Otto von Schwerin: 25 000 kronor för en ny vapenbok *Sveriges Ridderskap och Adels vapenbok: levande ätter*. Syftet är att fullfölja traditionen med publicering av vapenböcker och därmed redovisa fullständiga heraldiska vapen för drygt 740 adliga ätter utförda med största möjliga korrekthet i förhållande till tillgängligt källmaterial.

Marianne Wiiburg Setterblad: 25 000 kronor för *Löfvenskiölds dagbok*. I Riddarhusets arkiv finns en unik dagbok från Carl Fredric Löfvenskiölds grand tour i Europa 1799–1801. Ansökan avser tryckkostnader.

Kajsa Weber: 14 000 kronor. Källorna till Axel Oxenstierna och historievetenskap. Remediering, urval och metadata cirka 1800–2020. Projektet analyserar bland annat källutgivningen av Axel Oxenstiernas brev och papper 1800–2020.

Christina von Arbin: 20 000 kronor för en biografi över *Axel Magnus von Arbin, fortifikationsofficer i ståndscirkulationens tidevarv*.

Joakim Pauli: 18 000 kronor för *Adliga ätten Pauli, en släkts öden under 500 år*. Ansökan avser tryckbidrag. ■

Ulf Gyllenhammar

Riddarhuset och GDPR

Riddarhuset inhämtar, förutom information från ättemedlemmarna själva, viss information från offentliga källor avseende ättemedlemmar som sedan behandlas i vissa register hos Riddarhuset som behövs för att Riddarhuset ska kunna fullgöra sina uppgifter.

För att du som ättemedlem ska få mer utförlig information om Riddarhusets behandling av personuppgifter och dina rättigheter finns ett dokument som beskriver hur Riddarhuset hanterar personuppgifter att läsa på Riddarhusets hemsida, riddarhuset.se.

Riddarhussekreteraren är kontaktperson för alla frågor som rör GDPR.

E-post: gdpr@riddarhuset.se.

Riddarhuset i Finland

VI KAN SE TILLBAKA på ett både innehållsrikt och intressant 2023. Riddarhuset i Helsingfors har med värdighet klarat de 160 år som gått sedan det blev färdigt, men utan kontinuerlig omsorg och vård klarar sig ingen byggnad. Tack vare skicklig kapitalförvaltning och långsiktiga hyresavtal, aktiv uthyrning av Riddarhus-salen och arvet som Riddarhuset år 2022 erhöll av herr Hannu Wuoreneimo har vi kunnat fortsätta att renovera och vårda vårt Riddarhus. Under 2023 har vi fortsatt med att göra även mera estetiska och funktionella förbättringar. Det senaste projektet, som fortfarande pågår, är renoveringen av rummen runt Riddarhussalen, med återställande av den ursprungliga ekådringen på bröstpaneler och dörrar. För första gången i byggnadens historia har vi tagit över hela huvudvåningen och kan använda alla dess utrymmen enligt arkitekten Chiewitz ursprungliga plan.

Under året som gått har vi enligt svensk förebild ordnat två ättemedlems-träffar i regionerna utanför Helsingfors. Den första träffen ordnades i maj i Vasa och den andra i oktober i Tammerfors. I oktober ordnades även en släktföreningsdag på Riddarhuset i Helsingfors. Respon-sen har varit mycket positiv och deltagarna har uttryckt önskemål om att dylika evenemang ska anordnas regelbundet.

I mars 2024 inleds det 36:e adels-mötet sedan 1919. Valnämnden, som tillsatts enligt adelsmötets beslut 2022, har arbetat med att identifiera ättemedlem-mar som besitter de kompetenser och det engagemang som krävs för att förvalta vårt kulturarv.

Samarbetet med Sveriges Riddarhus fortsätter även beträffande adelsmötena. Tanken att representera för Riddarhusen kan närvara vid varandras adelsmöten, har rönt positiv respons och förhoppningsvis

Text: Johan von Knorring, riddarhuskamre-rare Finlands Riddarhus.

kan initiativet förverkligas redan under innevarande respektive nästa år.

Genealogen och amanuensen har inlett arbetet med *Adelskalendern* som utkommer i början av december 2024.

Tack vare den unika miljön och den utsökta akustiken används Riddarhussalen flitigt av både inhemska och utländska körer och orkestrar. Årets upplaga av medlemstidskriften *Vårt Riddarhus* fokuse-rade på musik; både ättemedlemmar som ägnat/ägnat sitt liv för musiken och artis-ter som ofta uppträder på Riddarhuset.

Föreningen RH Concerts rf, i vilken Riddarhuset är engagerad, strävar efter att erbjuda den finländska publiken unika upplevelser med internationellt bety-dande solister och kammarmusikgrupper samt med epokdagar som kombinerar föreläsningar, diskussioner och kultur-promenader. Genom att erbjuda konsert-upplevelser i unik miljö med teman som speglar musikens roll i vår historia önskar vi stimulera kulturintresset i vår stad och vårt land. Varje verksamhetsår har ett eget tema som ska tilltala alla sinnen. Ett möj-ligt tema för epokkonserten 2024 är drott-ning Kristina. Föreningens förhoppning är att öka förståelsen och acceptansen för en levande tvåspråkighet och finlands-svenskarnas historiska betydelse inom fin-ländsk historia och kultur. Responsen har hittills varit positiv. ■

Foto: Sofie von Frenckell.

I det nyrenoverade utskottsrummet hänger den grandiosa målningen före-ställande kejsar Alexander II:s öppning av ständermötet 1863 i tronsalen i det kejsar-liga palatset, 1865. R. W. Ekman (1808–1873).

La belle inconnue

Den vackra okända

ÅR 1831 UTKOM i Stockholm en liten skrift som gjorde stor skandal. Faktiskt så stor skandal att författarens far, grosshandlaren och direktören för Ostindiska kompaniet och det ansedda handelshuset Tottie & Arfwedson, Carl Abraham Arfwedson, lät köpa upp alla exemplar som hans fullbemannade handelskontor kunde hitta, för att sedan bränna dem. Sonen och författaren, Carl David Arfwedson lär sedan ha blivit skickad till Amerika för att, så att säga, sätta punkt för hans utgivande av studentikosa skrifter. Men det är en annan historia.

DEN LILLA SKRIFTEN som heter *Spionen i den förnåma världen* är skriven som scener i ett teaterstycke där den tidens vivörer, höga herrar och förnåma ungar, tveksamt dolda under allehanda öknamn som »Baron Slusk med hatten på sned och tungan ur mun«, »Greve Adonis, utlakad och utdömd«, »Kammarjunkare Narr« med flera, flitigt uppvaktar »La belle inconnue«. De uppvaktande herrarnas uppträdande är knappast smickrande och grosshandlare Johan Gustaf Schwan omnämnd som »Den dryge grosshandlaren vid Skeppsbron, stor sockenstämotalare« lär aldrig ha förlåtit författaren för denna oförrätt. Öknamnen som personerna fått är säkert valda för att väl kännas igen. Det finns bevarade förklaringar för vem som är vem men även i dag går det för den kunnige att identifiera personerna bakom tillmålena.

BAKOM PJÄSENS hjältinna »La belle inconnue« döljer sig den unga vackra änkefrun Louise Amelie von Rothstein av okänt ursprung, förmodligen fransyska eller möjligen tyska. Hon sa sig ha varit gift med kapten Carl Ludvig von Rothstein, en ung vacker gardesofficer om än något slösaktig, som avled i

Florens i december 1828, varefter hon anländer till Stockholm i maj 1829 och bosätter sig i Klarakvarteren hos sin

Text: Niclas von Rothstein, redaktör för Ointroducerad Adels kalender.

svärmor kommerserådinnan änkefru Margaretha Charlotta von Rothstein. Redan en kort tid efter hennes ankomst kan förundrade flanörer se henne promenera i Kungsträdgården arm i arm med den väsentligen äldre excellensen greve Jacob De la Gardie, vilket kan bekräftas av arkivhandlingar.

HENNES SKÖNHET var bedärande, hon var distingerad, intelligent, värtalig och kunde konversera om allt av intresse; litteratur, musik, teater, opera, ja till och med om politik! Hon blir snabbt en välkommen gäst vid societetens sammankomster och så även vid hovet. Hon deltar vid alla stora och små fester och soaréer. Hon dansar gudomligt, hon talar lätt och fritt med kung Karl XIV Johan och är vän med drottning Desideria, hon kommer och går som hon vill på det kungliga slottet. Hon närvarar vid riksdagens avslutande i kungliga slottet. Männens flockas kring henne, gifta som ogifta, men hon avvisar dem elegant med fasthet och humor. Hon vänder sig till och med bort vid ett tillfälle när kronprins Oscar kommer fram till henne, till församlingens häpnad och förskräckelse. Någon nämner att hon i sin skönhet är skådespelerskan Emilie Höggqvists största rival.

En liten tid uppvaktas hon av greve Hans von Fersen, brorson till den bekante greve Axel von Fersen som tragiskt mördades 1810, men våren 1832 ankommer diplomaten Adolphe Billecocq som legationssekreterare till franska legationen i Stockholm och presenteras vid det svenska hovet. Tycke uppstår vid en av de

Fru Rothstein, porträtt i blyerts 1836. Maria Röhl. Kungliga biblioteket, arkivkopier.

många bjudningarna på slottet. Legationssekreteraren Billecocq blir djupt förälskad i den vackra fru von Rothstein och från det tillfället finns det ingen bal eller bjudning där de inte ses tillsammans.

EN SÅDAN SKÖNHET med en så omfattande uppvaktning kan inte fortgå utan uppmärksamhet och sneda blickar. Kvinnor ser med avund på hennes uppenbarelse och med svartsjuka på hur männen flockas kring den unga änkan. Avvisade och försmådda män ser snett på det lyckliga paret. Det tisslas och tasslas, det skvallras bland societeten, ränker smids, rykten sprids som frön för vinden. Det ryktas att hon inte alls har varit gift, att hon endast har varit kaptenens älskarinna, kanske bara en simpel danserska från Paris mörkare kvarter, och visst har hon väl varit alltför tillmötesgående mot alla män som flockats kring hennes fötter? Mon dieu!

När Adolphe Billecocq, nu chargé d'affaires vid legationen i Stockholm, transporteras från sin tjänst i Stockholm via Odessa till Konstantinopel 1837 väljer hon att följa honom dit. Strax därefter, redan i januari 1839, sprids nyheten i *Stockholms dagblad* att hon under en resa mellan Odessa och Konstantinopel, hamnat i storm och drunknat i Svarta havet. Året efter skriver August Blanche, även han uthängd av »Spionen«, en liten följetong i tidningen *Freja* vid namn »Qwinnohämnden«. En gullig historia om ett »giftmord« på en förlovad ung man som, vid en Djurgårdsbal, uppfattats av sin fästmo ha blivit alltför närgången vår »La belle inconnue«.

DETTA SKULLE kunna ha varit slutet på denna berättelse. Men så icke. Tiden går och i början av 1880-talet råkar journalisten J.G.A. Grönstedt med sin kollega J.G. Renholm i Passy i Paris möta en kokett dam klädd i gult och blått som där kallas »La comtesse suédoise«. Renholm som känner henne väl förklarar för Grönstedt att hon är den beryktade fru Rothstein och uppbär en liten pension från det svenska hovet och i juni 1884 blir det riksnyhet i Sverige att »La belle

inconnue« fortfarande är i livet. Minnet av Louise Amélie von Rothstein dröjer sig kvar i allehanda minnesteckningar ända fram till efter första världskriget, långt efter hennes bortgång. Numera vet vi att hon höll kontakten med Sverige brevlades åtminstone med familjen von Rothstein, utrikesministern friherre Albrecht Elof Ihre och kung Oscar 1:s adjutant Erik Wilhelm af Edholm en bit in på 1860-talet och man kan ana av något brev att hon även kan ha vistats inkognito i Stockholm vid något tillfälle. Hon var också känd på svenska legationen i Paris där hon uthämtade pension varje kvartal.

DEN 14 FEBRUARI 1890, efter ett långt liv, ändades hennes levnadsbana efter en tids sjukdom och ålderssvaghet i den lilla byn Reuil-en-Brie ett stycke utanför Paris, ännu försörjd av det svenska hovet via den svenska legationen i Paris och vårdad i hemmet hos familjen Blazy. Hennes bortgång skapade bekymmer för myndigheterna. Tydligen saknades vederbörliga identifikationshandlingar och efter en kort skriftväxling mellan franska och svenska myndigheter där ingen vill kännas vid henne, skrivs dödsattesten ut med epitetet »Inconnue« – Okänd. ■

Efterlysning

LOUISE AMÉLIE von Rothsteins levnad har fascinerat och gäckt mig i decennier och lockat till efterforskningar i såväl svenska arkiv som utomlands. Utan tvekan är hon en omskriven och spännande person med stort umgänge som lämnat få spår efter sig. Eventuella upplysningar och kunskaper om privata arkivsamlingar eller familjeberättelser bland Riddarhusets medlemmar som skulle kunna bidra ytterligare till min kunskap kring »La belle inconnue« tas varmt emot. Jag vill även efterlysa hennes porträtt av O. Södermark som funnits i C.A.F. Åkerhielm af Blombackas ägo (1855–1932). Följande personer med koppling till Riddarhuset sägs ha gjort Louise Amélie von Rothsteins bekantskap:

Grevinnan Augusta Baker, född Ruuth (1789–1871), excellensen greve Magnus Brahe (1790–1844), publicisten Magnus Jacob Crusenstolpe (1795–1865), excellensen greve Jacob De la Gardie (1768–1842), adjutanten till Oscar I och Carl XV Erik Wilhelm af Edholm (1817–1897), greve Hans von Fersen (1802–1839), greve August Gyldenstolpe (1800–1872), greve Nils Gyldenstolpe (1799–1864), publicisten Gustaf Hierta (1791–1859), publicisten Lars Johan Hierta (1801–1872), utrikesministern friherre Albrecht Elof Ihre (1797–1877), greve Carl Gustaf Löwenhielm (1790–1858), grevinnan Jacqueline Löwenhielm, född Gyldenstolpe (1797–1839), friherre Ludvig Manderström (1806–1873), grevinnan Mathilda Montgomery-Cederhielm, född d'Orozco (1796–1863), friherre Carl Munck (1793–1833), friherre Johan von Rehausen (1802–1854), friherre Fredrik Ridderstolpe (1812–1856), kommerserådsdrottning Margareta Charlotta von Rothstein, född Linderstedt (1765–1842) och kammarherre von Henrik Warendorff (1806–1881).

Niclas von Rothstein,
rothstein@linkdata.se

Donationer, depositioner och förvärv

juli–december 2023

Text & foto: Göran Mörner, riddarhus-genealog.

DONATIONER

von Saltza

Friherre Carl von Saltza, Freeport, Maine, USA, har donerat grevbrevet i original för utdöda grevliga ätten von Saltza nr 96. Sköldebrevet skickades från USA till Sverige med en budfirma.

Landshövdingen i Hallands län, generalmajoren och lantmarskalken friherre Hugo Herman von Saltza (1726–1785), upphöjdes i grevlig värdighet den 27 december 1778 på Stockholms slott av Gustav III. Ätten introducerades den 23 januari 1779 under nr 96. Hugo Herman von Saltza slöt själv sin grevliga ätt den 1 mars 1785.

Vapnet är genom ett kors kvadrerat i rött och silver. Korset är Tyska ordens kors fast med omkastade färger, alltså ett mindre svart kors på ett gyllene kors med franska liljor i var ände. Ätten hävdade nämligen att en stamfader, Hermann von Saltza (ca 1179–1239), hade varit stormästare i Tyska orden på 1200-talet. De röda fälten är belagda med en fransk lilja i

silver och de blå fälten med två gyllene metkrokar. Det ursprungliga friherrliga vapnet är lika med det grevliga fast utan det pålagda tyska korset. De röda och blå fälten ska representera ett förmodat (men felaktigt) gemensamt ursprung för de tyska medeltidsätterna von Saltza und Lichtenau och von Saltza till Ascherode. Den högra och den mittersta hjälmprydnaden återfinns i det friherrliga vapnet och refererar också till de två tyska ätterna. Den tredje nya hjälmprydnaden till vänster är prydd med två lantmarskalksstavar i kors. Hugo Herman von Saltza hade tjänstgjort som lantmarskalk vid 1778 års riksdag.

I Riddarhusets arkiv finns även den approberade vapenritningen i original för den grevliga ätten von Saltza nr 142.

Överstekammarjunkaren friherre Eduard Friedric von Saltza (1775–1859), brorson till ovan nämnde Hugo Herman, upphöjdes i grevlig värdighet jämlikt 37 § i 1809 års regeringsform, innebärande att endast huvudmannen innehar grevlig värdighet, den 25 februari 1843 av Karl XIV

Johan. Ätten introducerades den 3 februari 1845 under nr 142. Den friherrliga ätten von Saltza nr 260 liksom den sammanhörande grevliga ätten von Saltza nr 142 fortlever än i dag i USA.

Ätten är den sista som upphöjts och dessutom introducerats i grevlig värdighet. Den ätt som allra sist upphöjdes i grevlig värdighet var Manderström den 4 maj 1860 men den ätten tog aldrig introduktion på Riddarhuset. Grevliga ätten Manderström utslöcknade 1891.

Vapnet är lika med det för den äldre grevliga ätten nr 96 förutom att den nya tredje hjälmprydnaden nu är placerad i mitten och prydd med en uppstigande tvehövdad svart örn. Att den är krönt nämns dock inte i blasoneringen. I den högra klon håller örnen ett blottat svärd och i den vänstra en grön eklövskvist. Den tvehövdade örnen är en tydlig referens till vapnet för det tysk-romerska riket, likaså de två örnarna som återfinns i båda de grevliga vapnen. ■

Donera, deponera eller digitalisera

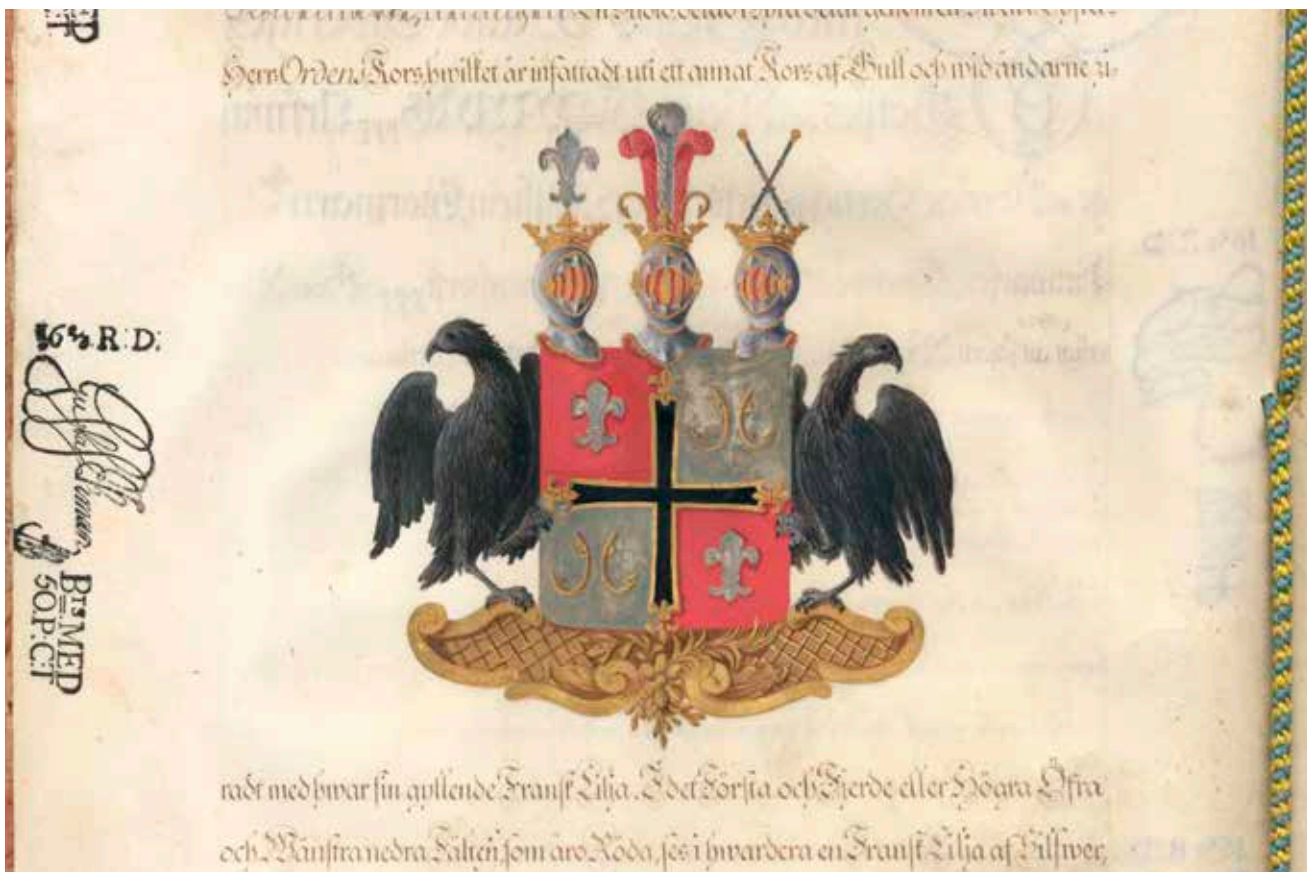
Många sköldebrev finns i privat ägo. Riddarhuset vill gärna ta del av dessa och erbjuder därför en kostnadsfri digitalisering av föremålen med högupplöst skanning. Innehavaren av sköldebrevet erhåller ett USB-minne med bilderna. Vi är också tacksamma för aktuella uppgifter om innehav av sköldebrev, i privat ägo eller på offentliga institutioner.

Vi vill passa på att påminna om möjligheten att på ett tryggt och säkert sätt och utan kostnad kunna deponera eller donera sköldebrev i Riddarhusets arkiv. Ta gärna kontakt för närmare information:

goran.morner@riddarhuset.se
tel. 08-723 39 95.

Till höger (över): Vapenbild ur sköldebrevet för grevliga ätten von Saltza nummer 96.

Till höger (under): Approberad vapenritning för grevliga ätten von Saltza nummer 142.

Vad är en kommendörsätt?

FÖR ATT FÖRSTÅ vad en kommendörsätt är behövs kännedom om Riddarhusets klassindelningar, ett ämne som är nog så intressant i sig självt.

Klassindelningen 1626–1719

Redan den första Riddarhusordningen från 1626 delade in adeln i tre klasser. Prima (första), Secunda (andra) och Tertia (tredje) Classis. Det är då lätt att anta att den uppdelningen skulle spegla de tre formerna av adelskap; grevar i första klassen, friherrar i andra och adliga i tredje. Men så är inte fallet.

Första klassen kallades *herreståndet* och bestod av både grevar och friherrar. Andra klassen som kallades *riddarståndet* utgjordes av ättlingar till de gamla riddarliga ätterna och riksråd. Tredje klassen benämndes *svenneståndet* och omfattade alla övriga lågfrälse ätter. Första och andra klassen kallas gemensamt för *högadel* medan tredje klassen kallas *lågadel*.

Under riksdagarna röstade först varje klass inbördes. Sedan hade varje klass en röst var. Eftersom högadeln, första och andra klassen, ofta röstade likadant så utmanövrerade de den tredje klassen trots att den till sin numerär var mycket större.

Frihetstiden 1719–1772

Denna klassindelning gällde fram till frihetstiden. När det kungliga enväldet avskaffades 1719 upphörde klassindelningen på Riddarhuset. Varje ätt representerades i stället av varsin röst vid riksdagarna, oberoende av om det var en grevlig, friherrlig eller adlig ätt. Adels politiska makt kom därför att förskjutast till lågadeln. Den avskaffade

klassindelningen och andra politiska faktorer kom att ge upphov till hattpartiet och mösspartiet och de politiska strider som utkämpades mellan dem.

Klassindelningen 1778–1809

Vid Gustav III:s statskupp 1772 återinfördes det kungliga enväldet. Vid år 1778 återinförde Gustav III 1626 års Riddarhusordning och då även den gamla klassindelningen på Riddarhuset. Men konungen tyckte sig se ett problem. Den andra klassen som i huvudsak bestod av riksrådsättlingar hade nu krympt till att bestå av endast 16 ätter! Av kanske nationalromantiska skäl eller politiska orsaker kom han på en lösning för att balansera riksdagarna på Riddarhuset.

Först flyttades helt sonika de 300 äldsta levande adliga ätterna i tredje klassen till den andra klassen. Det berörde de då levande ätterna som hade nummer 38 till och med nummer 980. Att en ätt flyttades mellan klasserna påverkade inte numreringen. Sedan uppfanns även kommendörsätterna som fick sitt säte och

Text: Göran Mörner, riddarhusgenealog.

stämma i andra klassen. Den nya riddarklassen hade uppstått.

Kommendörsätterna

En kommendörsätt uppstod »automatiskt« då en adelsman blev kommendör av Svärdsorden eller Nordstjärneorden (kungliga ordnar instiftade 1748). Detta gällde även retroaktivt ättlingar till sådana kommendörer som hade avlidit innan 1778. Även serafimerriddare blev kommendörsätter. De grevar och friherrar som blev kommendörer av dessa ordnar eller serafimerriddare behöll sin högre adliga värdighet och flyttades alltså inte ned i andra klassen från första klassen.

Numrering

En kommendörsätt fick i sig inget nytt nummer. Den fick suffixet A efter sitt gamla adliga nummer. Den adliga ätten fick suffixet B. Sålunda utgrenade sig 1789 adliga ätten Lilliehorn nr 1671 i kommendörsätten Lilliehorn nr 1671 A. Redan 1790 blev ytterligare en medlem av den adliga ursprungsätten utsedd till kommendör av

Kommendörsätter 2024:

Adlercreutz, nr 1386 A
Adlerstråhle, nr 1765 A
Carleson, nr 1877 A
Ehrnrooth, nr 1123 A
von Engeström, nr 1948 A
Horn af Rantzien, nr 1910 A
Lagerheim, nr 2118 A
Montgomery, nr 1960 A

Nauckhoff, nr 2120 A
Nordenskjöld, nr 1912 A
von Qvillfelt, nr 1924 A
von Strussenfelt, nr 1918 A
af Trolle, nr 2105 A
Vult von Steijern, nr 1889 A
af Wetterstedt, nr 2093 A
af Winklerfelt, nr 2064 A

Nordstjärneorden och då uppstod kommandörsätten nr 1671 B. En annan medlem blev 1798 kommandör av Svärdsorden och kommandörsätten Lilliehorn nr 1671 C såg världens ljus. I slutänden hade den ursprungliga adliga ätten Lilliehorn erhållit nummer 1671 D. Endast den adliga ätten nr 1671 D fortlever i dag.

Vid vissa tillfällen blev situationen mer komplex. Generallöjtnanten och en av rikets herrar sedermera fältmarskalken Curt von Stedingk (1746–1837) hade den 1 november 1797 blivit naturaliserad som svensk adelsman av Gustav IV Adolf. Samma dag blev han dessutom upphöjd till friherre. När han skulle introduceras på Riddarhuset 1801 blev han det först som adelsman i dåvarande tredje klassen, svenneklassen, under nr 2169 B, för att som serafimerriddare omedelbart uppflyttas bland kommandörsätterna i andra klassen, riddarklassen, under nr 2169 A, och till sist såsom friherre i första klassen, herreklassen, under nr 316, varvid kommandörsätten utgick. Curt von Stedingk lyckades alltså att bli introducerad på Riddarhuset i tre ranger och i alla tre klasserna på samma dag.

Den som är väl bevandrad med *Adelskalendern* hittar däri alla ätter uppställda i nummerordning. Under adliga ätter sker det plötsligt ett avbrott i nummerföljden vid adliga ätten Cronacker nr 980. Därefter kommer alla kommandörsätter. De listas inte i nummerordning – utan i den ordning de har uppstått. Efter den sista kommandörsätten återupptas nummerföljden med Gyllenstorm nr 981. Det beror på det faktum som tidigare nämnts, att de 300 äldsta då levande adliga ätterna 1778 flyttades till andra klassen. En konsekvens av detta i dag är att vid uppropandet av samtliga ätter i nummerordning vid adelsmötets öppnande så ropas kommandörsätterna upp i denna »lucka« mellan 980 och 981 och att samtliga nu levande kommandörsätter får sin plats på 12:e bänken i Riddarhussalen.

1809 års regeringsform

Den sista kommandörsätten som skapades var Adlercreutz nr 1386 A. Det skedde 1808. Vid statsvälvningen 1809

Curt von Stedingk (1746–1837) här i kraschan för Serafimerorden och med stora korset av Svärdsorden samt riddartecknet för franska Militärförtjänstorden på bröstet. Runt halsen ses Svärdsordens kommandörs kors och över axeln Serafimerordens band. Han lyckades med konststycket att under en och samma dag bli introducerad på Riddarhuset i tre ranger och i alla tre klasserna.

Foto: Bukowski.

avskaffades åter det kungliga enväldet och en ny regeringsform trädde i kraft. Klassindelningen avskaffades igen på Riddarhuset och varje ätt fick en röst. Möjligheten att skapa kommandörsätter upphävdes och i stället inskränktes möjligheterna till ett brett ärfeligt adelskap genom införandet av de så kallade §37-ätterna. Se vidare om detta i Heraldica Varia i *Arte et Marte* 2:2022.

Under perioden 1778 till 1808 bildades 67 kommandörsätter. Endast 16 av dessa fortlever i dag.

En kommandörsätt har exakt samma vapensköld och adliga rangkrona som den adliga ätt den är sprungen ur. Det finns ingen särskild vapenplåt i Riddarhussalen för den och inte heller har något sköldbrev utfärdats.

Viktigast att komma ihåg:

1. Medlemmar av en kommandörsätt är adliga och tituleras herr, fru och fröken.
2. Kommandörsätter har samma vapensköld som den adliga ätten de har sitt ursprung i.
3. Kommandörsätter tillkom under en kort period 1778–1808.
4. Klassindelningen på Riddarhuset är avskaffad sedan 1809.

Denna artikel är ämnad att läsas tillsammans med Erik Tersmedens klargörande artikel »Vem är adlig?« som publicerades i *Arte et Marte* 1:2011, artikeln »Vad är ett adligt namn?« i *Arte et Marte* 1:2022 samt artikeln »En § 37-ätt och primogeniturätt. Vad är det?« i *Arte et Marte* 2:2022. Artiklarna finns tillgängliga på Riddarhusets hemsida. ■

Myterist eller visselblåsare?

Herman Flemings historia

Text: Andreas Anderberg, jur.dr, kulturstödsförfattare och författare till Hermans historia, 2023.

EN MÄRKBART frustrerad Johan Henric Kellgren beklagar i brev till vännen Clewberg sin situation i mitten av 1770-talet. Skalden i vardande vill nog helst vistas vid akademien i Åbo, men tvingas försörja sig som informator. Sedan nyåret 1774 är han anställd att undervisa två adelsynglingar, vilka tydligen lämnar en del i övrigt att önska vad gäller rent intellektuellt, på det pampiga Villnäs dryga tre mil från Åbo.

En av de unga gossarna är Herman Fleming af Liebelitz, född den 12 maj 1763 och son till en annan Herman – kallad »den siste rike Fleming» då han förslösar sin förmögenhet så att Villnäs efter hans död går ur släkten – och dennes andra hustru Anna Sofia Reh binder. Samma år som Herman skrivs som student i Åbo blir han underofficer vid

livdragonregementet och målet är att bli officer. Herman studerar vid kadettskolan i Karlskrona och våren 1782 får han såväl faderns som kungens tillstånd att gå i utländsk krigstjänst och styr kosan mot Frankrike.

FRÅN OCH MED denna resa kan vi följa Herman i spåren tack vare den dagbok han för ett antal år fram i tiden och som i dag går att läsa på Krigsarkivet. Det är inte fråga om någon grand tour som många andra unga ädlingar företar vid samma tid utan målet är att få tjänst, och helst delta i det amerikanska frihetskriget. Herman tas vid ankomsten till Paris omedelbart hand om av den vittre svenska ambassadören Gustav Philip Creutz som introducerar honom i det parisiska nöjes- och kulturlivet. Curt von Stedingk, som återkommit dekorerad från det amerikanska frihetskriget, är sekundöverste vid ett regemente och utlovar en tjänst till den 19-årige ynglingen. Men innan det blir dags för exercis får Herman några månader på sig att roa sig i Paris.

Det är några år kvar till den världsomstörtande revolutionen ska bryta ut och för samhällets mer lyckligt lottade är det en ljuv tid. Det blir både sightseeing och kultur i mängder för vår hjälte.

När det väl blir dags för Herman att tillträda som löjtnant vid sitt nya regemente har fred slutits och någon krigserfarenhet blir det således inte, vilket han uttrycker viss besvikelse för. I stället förläggs regementet till Granville – »den tarvligaste lilla stad som finns i Frankrike» enligt Stedingk. Men regementet som sådant beskrivs som »förträffligt»,

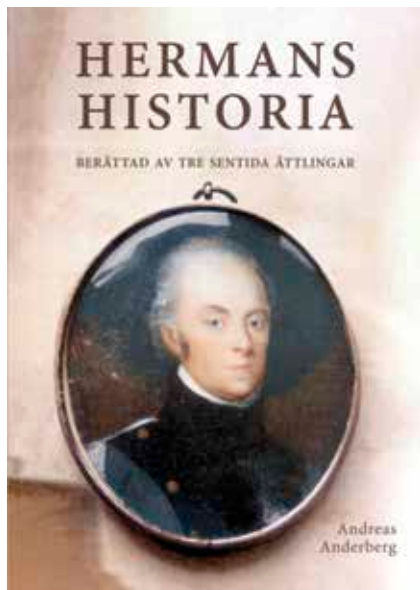
såväl beträffande officerare som manskap, och på väg att bli ett av de bästa i landet.

TILLBAKA I Sverige tycks Herman först frustrerad över den tröga befördringsgången. I desperation över situationen söker han våren 1787 upp det ryska sändebudet och ber om dennes hjälp att få tjänst i den ryska armén. Så blir det inte, bara någon månad senare blir Herman först kapten i armén och därefter major vid Åbo läns regemente. Däremot introducerar Herman den senare så famöse överlöparen J(oh)an Anders Jägerhorn för det ryska sändebudet.

FÖR ATT UPPFYLLA rollen som framstående monark måste Gustav III bedriva ett framgångsrikt krig. När Ryssland är upptagna med turkarna i syd passar Gustav på. Problemet är bara att han enligt regeringsformen inte får starta anfallskrig utan riksdagens medgivande, men kungen låter rigga ett »anfall» från ryskt håll vid den finska gränsen. Kriget är dock illa förberett och möter på hårt motstånd i stora delar av officerskåren. En mindre grupp officerare går i augusti 1788 samman i en diplomatisk not, en fredstrevare, som sänds till den ryska kejsarinnan med Jägerhorn. Han tar det hela dock ett steg för långt, påstår att det finns en stor önskan om att slita Finland från Sverige. Samtidigt undertecknar en större grupp officerare – 113 stycken, av vilka Herman är en – en förbundsakt vid Anjala gård i vilken bland annat krävs att fred bör eftersökas och riksdagen inkallas.

Kungen tolkar detta som myteri under brinnande krig och låter arrestera

Andreas Anderberg erhöll kulturstöd från Riddarhuset för boken Hermans historia.

de ledande officerarna. Så småningom inleds processer mot vad Gustav III betecknar som rikets fiender och en stor andel av »upprorsmännen« döms till döden. Herman ska arkebuseras men får möjlighet att lämna in en nådeskraft och benådas. Den enda som till slut avrättas är Hermans regementschef, Johan Henrik Hästesko.

ANJALAFÖRBUNDET har i historie-skrivningen betraktats som ett oförlåtligt myteri, men bilden har efter hand nyanserats. Huvuddelen av underskrivarna hade inga separatistiska motiv, utan ville snarast protestera mot det olagliga och dåligt förberedda kriget. Med ett modernt ordval hade man kunnat kalla dem för visseblåsare. Redan innan

benådningen kommer har Herman återfått befäl över en grupp karelare och visar på goda ledaregenskaper.

EFTER FREDSSLUTET börjar Herman tänka på familjebildning. Han gifter sig 1792 med Margareta Helena Olivecreutz vars far är en lärd godsägare, härstammande från en rad biskopar (Gezelius) i den östra rikshalvan. Fyra döttrar och en son lever till vuxen ålder; ytterligare en son dör under sitt tredje levnadsår.

Karriären går vidare. Herman blir överstelöjtnant vid regementet 1796, tilldelas riddartecknet av Svärdsorden året därpå och blir 1802 överste i armén. Efter svärfaderns död 1804 bosätter sig familjen på hans egendom Karuna utanför Åbo.

VÅRVINTERN 1808 blir det nytt krig. Ryssland anfaller i slutet av februari och Herman får befäl över åbolänningarna under finska härens andra brigad. På påskaftonen 1808 retirerar man från Yppäri och vid Pyhäjoki upptäcker Herman att två sexpundiga kanoner lämnats obetäckta på isen. Han rider i sporrsträck ner till kanonerna men träffas av en granat som slet bort ena benet. Herman förs döende till Brahestad där han avlider av sina skador fyra dagar senare. Hertiginnan Hedvig Elisabet Charlotta skriver i sin berömda dagbok att dödsfallet ledde till

allmän saknad inom armén, där han var mycket avhållen samt värderad som en skicklig officer. ■

AKTUELLA BÖCKER

Nytt i biblioteket

Fredric Bedoire
Stormaktstidens Norrmalm – folk, hus och gator
462 s., illustrerad, Bokförlaget Langenskiöld 2023.

Fredric Bedoire var som ung konsthistoriker med och dokumenterade 1600-tals-husen som försvann på Norrmalm under rivningarna i början av 1970-talet. I den här vackra boken skildrar han hur stadsdelen från att 1602–1634 ha varit en självständig stad, Stockholms norra förstad, präglad av hantverkare och båtsmän, under drottning Kristinas regeringstid bebyggdes med anspråksfulla palats. Men även i snart sagt varje

stenhus fanns målade bjälktak, visade det sig under rivningsdokumentationen.

En inblick i livet på Norrmalm på den tiden ges genom nedslag i bouppteckningar, rättsprotokoll och inte minst brev skrivna av Catharina Wallenstedt (1627–1719), kammarfröken hos drottning Kristina som gjorde henne och hennes systrar delaktiga i broderns adlande 1650.

Catharina bodde som änka kvar i familjens hus i hörnet av Drottninggatan och Jakobsgatan trots att det var dyrt att hålla hushåll där, retade sig på sin granne hovfältskären så pass att hon gärna ville mura igen sina fönster åt hans håll och följde sin samtids diskussioner om mode och klädbestämmelser.

Catharina Wallenstedt (1627–1719). Oljemålning, Karel van Mander, omkring 1660. Österåkers kyrka.

Foto: Stig-Ove Wisberg

Adelns historia i Finland.

Red. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman
Adelns historia i Finland
 443 s., illustrerad, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors och Lind & Co., Stockholm 2023. Originalet med titeln Aate-
 lin historia Suomessa (2020) har förtjänst-
 fullt översatts av Mattias Huss och har fått ett
 förord av docent Bo Eriksson.

Adelshistoria hör inte till de vanligaste utgivna böckerna, men icke desto mindre har flera sett dagens ljus under de senare åren som resultat av den ökade akademiska adelsforskningen både i Finland och i Sverige. *Adelns historia i Finland* tillkom som följd av ett finskspråkigt seminarium på Finlands Riddarhus 2011, »Adelns historia och kultur: nya riktningar i forskningen.« Under den påföljande diskussionen framkom idén om ett verk som skulle behandla den finska adelns historia, antingen som antologi eller i kronologisk form. Väsentligast var att verket skulle återspegla den moderna adelsforskningen, en forskning som ser adeln som samhällsaktör, hur ståndssamhällets översta skikt, trots sin ytterst begränsade numerär, på ett avgörande sätt kunde påverka samhällsutvecklingen. Adeln utövade makt och förmedlade kulturströmningar. Den

deltog i politiken som riksdags- och lantdagsstånd, etablerade nätverk och verkade som ämbetsmän och officerare och utvecklade sina gods.

Det är den svenskspråkiga versionen som nu kommit ut. Förutom de fyra redaktörerna har sju andra forskare bidragit till bokens olika delar. Boken ser på den finska adeln mot bakgrund av de riken Finland tillhört, 600 års gemenskap med Sverige och som autonomt storfurstendöme under ryska kejsaren. Adeln bördig från Finland, med egendomar och familjeband där, var representerad på de svenska riksdagarna. Med etablerandet av Finlands Ridderskap och Adel 1809 och ett finskt riddarhus deltog adeln i storfurstendömet styrelse som lantdagens främsta stånd fram till 1907. Rikssprängningen 1809 fick således betydelse genom att den blev startskottet till en egentlig finsk adel som med sitt betydande arv från den svenska tiden, utvecklade och formade den nya finska statsbildningen.

Vid sidan om en inledning och epilog är boken uppdelad i fyra huvuddelar som avspeglar var sin epok: Adeln fram till 1600-talet, Adeln på 1600-talet, Adeln på 1700-talet och Adeln på 1800-talet. Varje epok har en egen inledning som sammanfattar dess viktigaste drag: Från frälse till adel, respektive Aristokratis tid, Kungen eller adeln och Den finska adelns tid.

Gemensamt för de fyra epokerna är sedan tre övergripande teman Individ och gemenskap, Den materiella världen och Samhället. Läsaren ska således enligt redaktörerna få möjlighet att följa både de kronologiska och tematiska förändringar som är den nya adelsforskningens perspektiv på elitens ståndshistoria. Det handlar inte endast om maktpolitik, krig och samhällsförbindelser. Med den tematiska läsningen ser man adelns värld som en större kontinuitet med individen och gemenskapen inom familj, släkt nätverk och sällskapsliv. Vidare adelskulturen, byggnadskulturen och den visuella världen där adeln anpassade sig till förändringarna i samhället och slutligen adeln som maktutövare och samhällsaktör. Som i Sverige verkade också adelns kvinnor i Finland som brukspatroner, förvaltare av stora gods, kulturbärare och initiativtagare till sociala reformer och skolor. Som Bo Eriksson skriver: »Fram träder bilden av ett samhällsstånd med både ekonomisk know-how och medel att förverkliga nya storslagna projekt.«

Boken har förklarande noter och en omfattande käll- och litteraturförteckning, tre bilagor och personregister. Den rekommenderas varmt för envar med intresse för adelshistoria.

Carl-Thomas von Christiernson, cand. mag. & art., genealog och heraldisk forskare

Vi hjälper dig
 hitta ditt
 drömboende på
 Franska Rivieran

Carl Mörner:
 +33 (0)6 22 08 27 39
 www.mornerhomes.com

Från sällskapsföreningarna

Svenska Adelsförbundet

Svenska Adelsförbundet håller sitt årsmöte söndagen den 28 april 2024. Årsmötet inleds traditionsenligt med mingel med förfriskningar.

Svenska Adelsförbundet arrangerar årligen »afternoon tea« för ättmedlemmar i Stockholm med omnejd som under året fyller 70 år. Höstens tebjudning skedde söndagen den 17 september 2023. Mötet var välbesökt. Efter en välkomstdrink samlades deltagarna i Riddarhussalen där Svenska Adelsförbundet presenterade sina styrelseledamöter och sin verksamhet varpå Karin Lilliehöök Kihl, som föutom att vara ledamot av förbundets styrelse även är anställd som riddarhuskanslist, berättade om Riddarhusets verksamhet.

Hösten 2024 är tebjudningen planerad till söndagen den 6 oktober.

Medlemmar i Svenska Adelsförbundet är välkomna att ställa sig i kö till en av de tio lägenheter som förbundet har rätt till i stiftelsen Sällskapet Vänner till Pauvres Honteux (SVPH) seniorboende Bromma Strand i Nockeby. Anmälan ska ske till svph.se och till Susanne Adlercreutz (susanneadlercreutz@hotmail.com) som är Svenska Adelsförbundets kontaktperson.

På Riddarhusets hemsida går det att anmäla sitt intresse för medlemskap i Svenska Adelsförbundet. Upplysningar om förbundets verksamhet lämnas av sekreteraren, Ulf Gyllenhammar, tel. 073-373 04 15 eller kassaförvaltaren, friherre Gabriel Hermelin, tel. 070-721 11 28. ■

Henrik von Vegesack, ordförande

Ungdomsutbyte inom CILANE

CILANE (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe) erbjuder tonåringar (13–17 år) möjlighet till ungdomsutbyte. Genom en kontaktperson på Svenska Adelsförbundet finns möjlighet att anmäla sitt intresse att ta emot en tonåring under 1–2 veckor och/eller

hitta en värdfamilj. Förmedlingen sköts ideellt och deltagande länder är Belgien, Finland, Frankrike, Holland, Italien, Kroatien, Portugal, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyskland, Ungern och Österrike. Undertecknad tar gärna emot förfrågningar och intresseanmälningar för 2024, helst per e-post.

För Svenska Adelsförbundet

Carl-Gustaf Åkerhielm af Margrethelund, vice ordförande

E-post: cg.akerhielm@gmail.com

Tel: 070-341 97 17

SVENSKA ADELSFÖRBUNDETS huvuduppgift är att ekonomiskt bistå behövande inom adeln, i första hand äldre och sjuka. Även ointroducerad adel kan komma i fråga. Många hjälpbehövande saknar egen förmåga att söka bidrag. Hör gärna av er till oss om ni känner till något ömmande fall.

För mer information om förbundets verksamhet, kontakta sekreteraren Ulf Gyllenhammar, tel. 073-373 04 15 eller kassaförvaltaren Gabriel Hermelin, tel. 070-721 11 28.

Riddarhussällskapet

I vår börjar Riddarhussällskapets verksamhet med den traditionella visningen av Liljevalchs vårsalong den 15 februari kl. 17.00. Vi får hjälp av en kunnig guide att hitta godbitarna och förstå det som kan vara fördolt i symboliken. Därefter följer årsmöte och besök i några Stockholmsmiljöer som man annars inte kommer in i. Program kommer i januari.

Varmt välkomna och glöm inte möjligheten att ta med en gäst till de olika evenemangen. ■

Hedvig von Ehrenheim, programansvarig

RIDDARHUSSÄLLSKAPET är en kamratförening öppen för de som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt och därmed finns införd i *Adelskalendern*. Sällskapet ordnar föreläsningar, utflykter, guideade visningar och festliga sammankomster. Är du inte medlem så är du välkommen att »prova på« någon av programpunkterna.

För upplysningar om föreningens verksamhet, anmälan till aktiviteterna och frågor om medlemskap, välkommen att kontakta medlemssekreteraren Marianne Mörner, e-post marianne@morner.se.

RAUK

2023 var året då vi firade Sverige 500 år och fick se början på Riddarhusets stora renovering. Våra systerföreningar ute i Europa fortsätter att anordna evenemang såsom internationella helger, bland annat i Bryssel och Paris under det gångna året, och fler kommer 2024. Alla medlemmar i RAUK kan delta. Verksamhetsåret 2024 inleds i mitten av februari med klubbens årsmöte och den mycket uppskattade Vinterbalen på Riddarhuset, vilket blir den sista på ett tag då Riddarhusets renovering kommer att påverka festmöjligheterna i huset. Styrelsen hoppas att fler ska upptäcka RAUK och gå med, och vi vill bjuda in alla medlemmar att komma med synpunkter eller förslag på nya aktiviteter. Alla mellan 18–35 år är varmt välkomna att ansöka om medlemskap i RAUK, det blir alltid roligare ju fler man är. ■

Alexander Hamilton, ordförande

RAUK (Ridderskapet och Adels Ungdomsklubb) är en ideell förening för dig mellan 18–35 år som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt. RAUK:s huvudsakliga arrangemang varje år är vinterbalen i februari och sommarbalen i augusti. Vartannat år arrangeras i samband med sommarbalen en internationell helg för medlemmar ur CILANE. Utöver balerna erbjuder vi många olika kulturella och sociala aktiviteter, allt från afterworks till föreläsningar. Ditt medlemskap i RAUK ger tillgång till ett stort nätverk och möjligheten att träffa många nya vänner.

Medlemskap är kostnadsfritt och du registrerar dig enkelt på riddarhuset.se.

Nyfiken på CILANE?

CILANE (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe) är en gemensam förening för adelsföreningar från olika länder i Europa. Föreningen bildades i Paris 1959 och är ett socialt forum för informations- och erfarenhetsutbyte mellan föreningarna och deras medlemmar. För att få information från CILANE, däribland inbjudningar till olika evenemang, vänligen registrera dig på cilane.eu.

SVERIGES Adels KALENDER 2025

**UTKOMMER
DECEMBER 2024**

*Korrektur till ätte-
medlemmar skickas ut i februari
2024. Vänligen svara på utskicket
även om ni inte har ändringar.*

ak@riddarhuset.se

Från släktföreningarna

Belfrage

Den Belfrageska släktföreningen bildades år 1911 med syfte att stärka släktbanden, hjälpa släktingar och vårda släktminnena. Släktföreningens styrelser har allt sedan dess på alla vis sökt hålla intresset levande för dess medlemmar.

Vid släktmötet år 1944 yttrade den dåvarande ordföranden Kurt Belfrage följande:

Liksom vi fröjdas åt gamla smycken eller åt historiskt minnesrika föremål, så är också en gammal adelssläkts öden och historia ett sådant dyrbart och kärt smycke, som vi bör fröjdas åt och som det åligger oss nu levande Belfragar att med ömhet och omsorg vårda och bevara. Det är ett arv som förpliktar, att tillhöra en gammal minnesrik släkt som vår.

Tänkvärda ord, vilka än i dag väl speglar styrelsens ambition. Sedan Jenny Belfrage år 1916 samlat tryckta och otryckta källor till en bok kallad *Bidrag till släkten Belfrages historia*, framfördes vid årets släktemöte önskemål om en andra upplaga av nytrycket daterat 2006.

I augusti 2023 kunde släktemötet åter äga rum på Riddarhuset. Totalt närvarade drygt nittio medlemmar, varav den yngsta 9 år och den äldste 93 år gammal, vilket vittnar om ett fantastiskt gensvar från ättens medlemmar. Mötet inleddes med en inspirerande och mycket intressant historieföreläsning. Vi hade än en gång glädjen att gästas av historieforskaren Dick Harrison som fokuserade på adelns varierande maktställning alltsedan Alsnö stadga år 1280. Efterföljande vitala frågestund vittnade otvivelaktigt om en törst efter historiekunskap hos närvarande släktingar. Föreläsningen skänkte nya insikter liksom ökad förståelse för Sveriges rika historia. Som tack överlämnades bokverket *Riddarhuset* samt *Det ryska fälttåget – En släkthistoria i skuggan av den svenska arméns ryska fälttåg 1708–1709* av släktens älderman Bengt Belfrage.

Det formella släktemötet inleddes därefter med parentation över avlidna medlemmar sedan sistlidna mötet i Lund

2019. Särskilt uppmärksammades släktens tidigare och mycket uppskattade ordförande Erik J. Belfrage som under många år varit mycket betydelsefull för släkten Belfrage.

Mötets ordförande Aurore Belfrage kunde med fast hand bidra till såväl god stämning som kreativ diskussion. Viktiga beslut fattades vad gäller förändringar av släktföreningens stadgar. Frågan om vilka grunder som bör gälla för medlemskap kom att bli en central punkt under mötet. Reglerna för medlemskap har ansetts inte vara tillräckligt genomarbetade. Efter engagerad debatt i frågan kunde mötet fatta beslut därom. Medlemmarna informerades om en noggrant renoverad medlemsförteckning framtagen av Hans Belfrage. Styrelsen kunde också delge mötet en genomförd inventering av släktarkivet i Riddarhuset. Styrelseledamöterna Hans Belfrage och Lennart Belfrage har verkställt detta i samarbete med en professionell arkivarie från Stockholms stadsarkiv. En nyhet, som ligger i tiden, introducerades av Michael H.E. Belfrage och Erik L. Belfrage. De har initierat en digitalisering av släktträdet. På så vis kan släktbanden visualiseras, göras mer åtkomliga och överskådliga. Mötet informerades om det pågående arbetet med släktens nya hemsida, för vilken Petter Belfrage ansvarar.

Efter sedvanlig genomgång av föreningens ekonomi genomfördes val till en ny styrelse för den kommande fyraårsperioden. Till ny ordförande valdes Petter Belfrage. Efter val av övriga ledamöter kan konstateras att styrelsen fortsatt håller en god balans mellan äldre och yngre medlemmar.

Släktens huvudman Erik framförde därefter ett varmt tack till de avgående styrelsemedlemmarna såväl som till de avgående revisorerna. Ett särskilt stort tack riktades till avgående ordförande Anne Belfrage. Huvudmannen Erik informerade om släktens Skottlandsresa vilken är planerad äga rum under juni 2024.

Efter det formella mötet följde en livlig diskussion om skillnaderna mellan enkel och dubbel bredd i det Belfrageska tartantyget. Kontakt med väverier i Skottland har tagits om möjligheten att beställa tyger inför släktresan nästa år. Under kommande år planerar styrelsen att särskilt uppmärksamma att det under 2024 är fyrahundra år sedan släktens anfader Hans emigrerade till Sverige med sin moder Joneta. Ett högtidlighållande i Vänersborg planeras i likhet med det släktföreningen genomförde år 1924.

Styrkta av väl kylda drycker följde traditionell grupp- fotografering. Till tonerna av säckpipa förflyttade sig sällskapet därefter till Lantmarskalkssalen. Ordförande Petter propunerade en skål för släkten Belfrage varefter en synnerligen välsmakande middag kunde avnjutas. Dagen därpå kunde en uppskattad utflykt till konstmuseet Artipelag företas. En spännande guidning av nordisk konst under 1900-talet kunde där beskådas vilket blev till ett fint avslut på 2023 års släktemöte.

Lennart Å:son Belfrage, f.d. styrelseledamot

Dalman

Den Dalmanska historien började i Falun med vår anfader, bergsmannen Henrik Larsson, och därför förlade vi årets släktträff dit. Lördagen den 25 augusti 2023 var det dags för den stora begivenheten att besöka Falu koppargruva som spelat så stor roll för Henrik och sedermera hela ätten Dalman.

Vår förfader Henrik Larsson var bergsman och som sådan ägde han en andel i gruvan och fick också en del av malmen som bröts där som han sedan kunde bearbeta i sin egen hytta. Det var här som Henrik Larsson blev utsedd att guida drottning Kristina runt gruvan, troligen år 1642. Det gjorde ett sådant intryck på drottningen att hon bad Henrik Larsson att flytta till Stockholm, vilket han också gjorde och där gifte han sig 1645 med Gertrud Göransdotter och fick sönerna Lars och Johan Dahlman samt en liten dotter som vi inte vet namnet på. År 1650 blev Henrik kassör i Amiralitetsskollegium i Stockholm.

Efter lunch åkte vi till Carl Larsson-gården i Sundborn och fick en guidad tur.

På söndagen besökte vi Zornmuseet och beskådade Anders Zorns konstverk, bestående av olje- och akvarellmålningar, etsningar och några skulpturer. Därefter fick vi en guidad tur genom Zorngården. Efter detta gick vi runt i Zorns trädgård en stund och varvade ner ifrån en fullmatad helg.

Livet har drastiskt ändrat sig i Falun sedan gruvan var i full gång och särskilt om man läser Carl von Linnés rese-skildring från sin resa i Dalarna år 1734 där han med sitt sällskap lämnade Falun den 3 juli för att besöka ett stort antal andra platser i Dalarna. Linné antecknade följande:

Helvetet fanns på jorden. Vägen dit gick genom skoglösa trakter. På långt håll kunde man upptäcka staden Falun genom tjocka, svarta moln som avtecknade sig mot himlen. Landskapet ändrade färg. Sverige, ett land i grönt och grått, blev plötsligt rött och svart. Himlen blev mörkare ju närmare man kom. Till slut förmådde solens strålar inte tränga igenom de täta dunsterna – det var natt trots att det var dag. Luften osade svavel och bäckarna var rödfärgade av järn. Husens och gårdsgårdarnas trä var balsamerat av röken från rostarna och hyttorna. Slutligen nådde besökaren fram till ett enormt hål som öppnade sig rakt ner i underjorden. På randen till stupet avtecknade sig väldiga trämaskiner med hängande linor. Omkring låg slagghögar, rännor, enorma vattenhjul och vindspel där små hästar gick runt, runt utan slut. Nere på botten kunde man skönja människor i tröstlöst arbete i det gulbruna gruset. Det djupa hiskeliga svalget förvillade ögonen, framkallade yrsel och svindel. ■

Ulf Dalman, ordförande

af Klinteberg

Helgen den 26–27 augusti 2023 träffades medlemmar i Släktföreningen af Klinteberg i Jönköping, för att genomföra släkthemte och umgås. Personer från olika delar av landet och USA deltog. Släkthemtet arrangeras normalt vart tredje år men denna gång efter ett pandemiuppehåll. Evenemang och boende hölls huvudsakligen på John Bauer hotel.

Under lördagen hölls mötet och föredrag huvudsakligen rörande Wilhelm af Klintebergs (1759–1829) tid i Jönköping under början av sin karriär där han också träffade sin hustru Hedvig, född Falk. Stadsantikvarie Johan Franzén, fil.dr och författare, presenterade på ett förtjänstfullt sätt Göta Hovrätt och Jönköping stads roller under slutet av 1700-talet. Han hade även lyckats ta fram de adresser Wilhelm hade bott på, vilka sedan besöktes under en stadsvandring som slutade vid Göta Hovrätts byggnader. Lördagens begivenheter avslutades med mingel och av Sten af Klinteberg komponerad musik samt middag och festligheter.

Söndagen inleddes med diverse presentationer, utställningar och diskussioner rörande något mer moderna släktföreteelser och information från adelsmötet. Träffen avslutades efter besök vid släktgravar på Östra kyrkogården.

Henrik af Klinteberg, sekreterare

Spens

Släktföreningen för Grevliga ätten Spens no. 54 bildades den 27 oktober 1973 på en historisk plats, nämligen Riddarhuset i Stockholm. Det var således 50-årsjubileum när släkten möttes för att fira i dagarna tre, den 6–8 oktober 2023 på Skokloster Hotell & Restaurang. Föreningen valde ett för släkten historiskt område, Skokloster och Örsundsbro, med platser såsom Höja säteri, Salnecke slott samt Gryta kyrka, där flera av våra släktingar tillbringat sina dagar.

Vi möttes upp i hotellets lounge under sen eftermiddag och gladd oss åt att återse varandra igen. Ett fåtal av oss har varit med från början och det konstaterades att återväxten var god. Efter en lättare förtäring intog vi så småningom våra rum för att vara utvilade inför nästa dag.

Lördagen började kl. 09.00 med en guidad tur på Skokloster slott, ett av världens främsta barockslott. Slottet började byggas 1654 och inreddes med all dåtidens lyx. Kronan på verket skulle vara den Stora Bankettsalen, ritad av Nicodemus Tessin den äldre, som är 325 kvadratmeter stor och två våningar hög. Byggherren, Carl Gustaf Wrangel, dog olyckligtvis 1676 och all byggnation avstannade.

Det Spenska släktskapet med familjen Wrangel härrör sig till 1700-talet. Kommendören Anton Johan Wrangel naturaliserades som svensk adelsman 1723. Han blev riksråd och friherre 1747 samt greve 1751 med tillstånd för sig och sina efterkommande att skriva sig »Grewar till deras adelliga gods«, Wrangel af Sauss nr 93.

Anton Johan gifte sig med Anna Sophia Spens (1686–1761), dotter till greve Jacob Spens och friherrinnan Beata Bonde, den 30 december 1742 på Skedevi säteri. För båda makarna var detta deras 2:a gifte. I det grevliga vapnet tillhörande ätten Wrangel af Sauss nr 93 finns det Spenska hjärtvapnet i nedre vänstra fältet.

Solen hade nu börjat värma oss när vi for i väg i ett antal bilar för att besöka platser och byggnader som har varit och fortfarande är viktiga för släkten. Vi började i Gryta kyrka, en medeltida kyrkobyggnad som ligger i slutet av en idylliskt slingrande liten väg. Detta är den gamla Kungsvägen, i folkmun kallad Eriksgatan, som nyvalda medeltida svenska kungar ska ha ridit fram för att bli godkända av representanter från varje landskap. Vägen utgår från Uppsala och passerar här Gryta kyrka, Salnecke slott samt Höja säteri. Det var även den vägen som posten ursprungligen färdades på vid den tiden till övriga delar av landet.

I anslutning till kyrkan ligger det Spenska gravkapellet som greve Carl Gustaf Spens lät bygga för sin maka grevinnan Ulrica Eleonora Spens f. Falkenberg. Paret bodde på närbelägna Salnecke slott vid denna tid. En fris finns ovanför entrén till Gryta kapell med inskription: EGNAD ÅT MINNET AF EN ÄLSKAD OCH ÖM MODER FÖR SIN ÄTT GREVINNAN FRU ULLRICA ELEONORA SPENS FÖDD GREVINNA FALKENBERG DÖD D. 27 MARTI 1802. Två sarkofager finns i kapellens nedre plan, där även efterföljande generationer av släkten Spens fått sin sista vila. Gravkoret är ritat av Carl Christoffer Gjörwell. Leander Carlsson från Lagunda församling gjorde en utmärkt guidning på både svenska och engelska.

Vårt nästa besök gällde närbelägna Salnecke slott. Det är till sin arkitektur ett av de bäst bevarade av de äldre 1600-talets slottsbyggnader. Detta på grund av att den branta, höga takresningen bibehållits. År 1641 erhöll öfverbergmästare Georg Grissbach gården i förläning och lät då bygga slottet. Inmurade i väggen, över den ståtliga portalen, finns Georg Grissbachs och hustrun Anna von Schwerboms vapen. Ätten utslocknade 1734 och slottet kom i släkten Spens ägo genom köp av Carl Gustaf Spens 1769 och förblev så till 1830 då det såldes till släkten Gyllenadler.

Carl Gustaf Spens växte upp på Höja men spenderade mycket av sin tid i Östergötland på bland annat Grensholm. När familjen utökades och Salnecke blev till salu köptes Salnecke slott att användas som sommarställe, då det var svårt att värma upp vintertid.

Vi fick en trevlig och utförlig guidning av släktföreningens ordförande, Sven-Henrik Spens. Han berättade att

Carl Gustafs barn tidigt blev moderlösa. Sönerna, Jacob Melker och Carl Gustaf Spens, var endast 10 respektive 9 år gamla vid moderns död. Redan samma sommar, juni–september 1802, gjorde barnen tillsammans med fadern och deras informator en bildningsresa. Färden gick med häst och vagn via Haga genom Kungsträdgården till Stockholms slott samt till Grensholm slott vid sjön Roxen och åter. De båda pojkarna hade en uppgift, nämligen att skriva vars sin uppsats om *En Spatsertur i Hagaparken*. Vidare skrev barnen dagbok under hela färden. Det låter som en utmärkt sommarskola! Släktens huvudman är ägare till dagboken som nu även är digitaliserad och finns tillgänglig i databasen MINERVA på riddarhuset.se. Texten finns också mer lättläst på vår hemsida, spens.org, för intresserade.

Den 20 augusti 2022 fick några av oss en initierad och mycket uppskattad delbeskrivning av dagboken som gällde Hagaparken och Haga slott. Utmärkt ciceron under vår vandring var kammarmästare Jonas Wallin på Haga slott. Vill man läsa mera om spatserturen i Hagaparken 1802 så har släktföreningens grundare Erik Spens skrivit en läsvärd publicerad recension (Spens, E., *En Spatsertur i Hagaparken, berättad av Jacob Melker Spens*. Lustgården 1975).

Vidare på Salnecke slott fick vi besöka sällskapsvåningen på andra plan, där man behållit flera unika detaljer såsom den lösa furuparketten i stora salongen. Vi fick även besöka tredje våningen, gästvåningen, som innehöll ett flertal sovrum inredda med anspelning på olika länder. Sedan 2013 ägs slottet av Elisabeth och Lars Norman. Slottet är totalrenoverat till modern standard med bergvärme och solceller. Samtidigt har man varit noga med att följa Länsstyrelsens strikta normer och krav. Lunchen intogs på Salnecke Café & Bistro, som ligger i en ombyggd ladugård strax intill slottet. Kan varmt rekommenderas.

Därefter gick färden till Höja säteri, som var i släkten Spens ägo mellan åren 1701–1941. Höja säteri stiftades till fideikommiss år 1714. Anne-Cathrine Adlercreutz, som är nuvarande ägare, visade oss runt på ett personligt och trevligt sätt. Det Spenska gårdsarkivet, som omfattar 20 hyllmeter, eller närmare 270 volymer med handlingar från 1500-talet och framåt, finns fortfarande kvar på Höja, men är även digitaliserat.

Den gamla Kungsvägen löper tvärs igenom gården och skiljer mangårdsbyggnaden från två höga 1700-tals magasin. Utmed vägen fanns häradets avrättningsplats väl synligt för resande i avskräckande syfte. År 1740 flyttades avrättningsplatsen eftersom greve Spens inte uppskattade utsikten från sin gård.

Uppfyllda av spännande intryck återvände vi till hotellet mot kvällen. Före jubileumsmiddagen höll Leif Persson, som arbetar på Riksarkivet och Riddarhuset, ett intressant föredrag angående framtidens DNA-forskning med fokus på vår släkt. Han har även varit behjälplig när Engelholmsarkivet digitaliserades. Även Göran Ulväng har varit till stor

hjälp, då han sorterat och digitaliserat hela Höjaarkivet redan 2013 i samband med vårt 40-årsjubileum.

Därefter intogs en delikat jubileumsmiddag. Fredrik von Essen, nuvarande ägare till Skokloster gods, anslöt till middagen och höll ett inspirerande tal. Baren var öppen och stämningen var hög.

Efter frukosten, nästa morgon, var det dags för det obligatoriska gruppnotet med efterföljande mötesförhandling. Sittande styrelse fick förnyat förtroende och utökades med Seppo Spens från Finland.

Vi ser redan fram emot nästa släktmöte!

Ulrika Spens Kullgård, Anne von Sydow Spens, medlemmar sedan 1973, och Magnus Spens, arrangör och boende på Skokloster

Tham och Tamm

2023 intog Släktföreningen Tham och Tamm Riddarhuset för att genomföra släktmöte anno 2023. Det var sex år sedan sist då det planerade släktmötet 2020 i fysisk form uteblev på grund av pandemin.

Mötet gick på valberedningens förslag och valde in tre nya ledamöter: Margaret Tham, Jonas Tamm och Nils Tamm. I samband med detta avgick ledamöterna Claës Tamm och Henrik Tamm.

Till Claës och Henrik vill styrelsen framföra föreningens varma tack för de insatser som ni under åren har gjort för släktföreningen. Vidare fattade mötet beslut om att välja Vibeke Tham till föreningens ordförande och omval av ledamöterna Sebastian E.I.W. Tham och Fabian Tamm.

Styrelsens framlagda ärende om stadgeändringar (som omfattade en revidering av språket och en ökad flexibilitet för styrelsen avseende antalet ledamöter och dess uppgifter) fick avslag av årsmötet. Rekommendationen från årsmötet var att omhänderta stadgeändringarna vid ett extrainsatt årsmöte där ändringsförslaget bifogas kallelsen.

Släktmötet avslutades med musik av tonsättaren Hélène Tham (1843–1925) framförd av operasångerskan Susanna Reuter, ackompanjerad av dirigenten Niklas Tamm. Susanna och Niklas är engagerade i Opera på Österbybruk. För att förkovra er ytterligare i operans underbara värld på en plats med fin familjeanknytning, besök gärna deras hemsida www.osterbyopera.com

Familjetraditionen föreskriver att efter genomfört möte påbjuds kvällens stora händelse – släktmiddagen. De tunga ekdörrarna öppnades till Riddarhuset och snabbt fylldes Stenhallen med familjemedlemmar, inte bara från Sverige utan även tillresta från England och Frankrike.

To all of you that traveled to Sweden, in order to meet your extended family and participate in this Family Dinner, thank you for your participation and contribution. We are looking forward to seeing you all at the next family dinner on the 28th of November 2026.

150 familjemedlemmar minglade runt på Riddarhuset och njöt av omhändertagandet av Sita von Essen med personal som levererade utsökt mat och förstklassig service. Till styrelsens stora glädje var det ett fyrtiotal ungdomar som deltog i middagen och visade upp de senaste »movesen« på dansgolvet.

Årets släktmiddag innehöll de traditionsenliga talen: välkomsttal av ordföranden, familjens skål utförd av huvudmännen och tacktalet från den lycklige mannen som hade värdinnan (ordföranden) till bordet. Så långt var allt enligt tradition (kort, koncist och lagom). Plötsligt fylldes Lantmarskalkssalen med familjemedlemmarna från spelrummet och genom entrédörrarna gjorde kvällens showgrupp Perfect Mix entré och bjöd alla på ett riktigt uppvaknande och ett inofficiellt danspass. Nivån var satt och kvällen avslutades därför där den börjat – i Stenhallen, dansades till fantastisk musik.

Planeringen är påbörjad för 2026 och Riddarhuset är bokat för Släktföreningen Tham och Tamm. Save the date och välkomna till den 28 november 2026.

För den nya styrelsen väntar ett fortsatt arbete med digitalisering, där medlemsdatabasen och hemsidans (www.tham-tamm.se) utveckling står i fokus. Inriktningen är att övergå till digitala utskick och förbättra hemsidans användningsområden.

En kontinuerlig uppdatering av medlemsdatabasen är nödvändigt för att föreningen ska kunna kommunicera med dess medlemmar. För att säkerställa att era uppgifter är uppdaterade inför övergången från post till e-post, skicka en uppdatering till medlem@tham-tamm.se.

2024 års höstbrev kommer att skickas per post i början av september. Parallellt med att höstbrevet distribueras till medlemmarna öppnar ansökningsperioden för stipendium och understöd (15 september till 15 oktober 2024) för perioden höstterminen 2024 och vårterminen 2025 (HT24/VT25). Ansökan om stipendium och understöd sker via släktföreningens hemsida.

Styrelsen för Släktföreningen Tham och Tamm vill framföra vårt varmaste tack till alla som deltog på släktmötet och släktmiddagen samt alla medlemmar för ert engagemang för släkten.

Trevlig fortsättning på den antågande våren och väl mötta den 28 november 2026 på Riddarhuset.

C. Fabian W. S. Tamm, styrelseledamot

Alla vapensköldar i *Arte et Marte* kommer från *Adelskalendern 2022* och är ritade av Otto von Schwerin.

Kultur

på Riddarhuset våren 2024

www.riddarhuset.se

Tel. 08-723 39 90

kultur@riddarhuset.se

Föredrag

TEMA: KUNSKAPENS MAKT OCH MAKTENS KUNSKAP. SVENSKA HERRGÅRDSBIBLIOTEK SOM KULTURARV FÖRR OCH NU

Plats: **Kungliga bibliotekets hörsal (KB)**, Stockholm

Arrangörer: Riddarhuset och Biblis

27 FEBRUARI kl. 17.30 PÅ KB

Rosenhaneska biblioteket vid Vitterhetsakademiens bibliotek
Henning Hansen, fil. dr, bokhistoriker och bibliotekarie vid Vitterhetsakademiens bibliotek

Läskultur och politik bland kvinnorna på Löfstad slott 1750–1850

Johanna Vernquist, fil. dr vid Linköpings universitet

12 MARS kl. 17.30 PÅ KB

Wiveka Trolles bibliotek på Trolleholms Slott – ett verktyg i livets tjänst

Anita Ankarcrona, fil. dr, bokhistoriker, i samtal med Gustaf Trolle-Bonde, greve

9 APRIL kl. 17.30 PÅ KB

Om litterära krigsbyten i privatsamlares bibliotek. Exemplet Rålamb på Länna gård

Peter Sjökvist, docent, bibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek

Det utvalda biblioteket. Idealbibliotek i 1700-talets herrgårdskultur

Tim Berndtsson, fil. dr vid Uppsala universitet

16 APRIL kl. 17.30 PÅ KB

Bokcirkulation och att förvalta ett kulturarv

Panelsamtal lett av Jonas Nordin, professor vid Lunds universitet, med Mats Petersson och Mats Rehnström, antikvariatsbokhandlare, Lars Burman, professor, överbibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek, och Greger Bergvall, bibliotekarie vid Kungliga biblioteket

23 APRIL kl. 17.30 PÅ KB

Hedvig Ulrica De Geer och hennes böcker. En intellektuell kvinna på Lövestabruk

Carina Burman, författare och docent vid Uppsala universitet

Kvinnor och boksamlande i svenskt 1700-tal. Exemplet F. M. Janiçon och Maria Anna Warmholtz

Ann Öhrberg, professor em. vid Uppsala universitet

Digitala föredrag

I vår fortsätter serien med digitala föreläsningar som belyser Riddarhuspalatsets byggnads- och restaureringshistoria med fokus på arkitekturen och inredningarna liksom tillkomsten av David Klöcker Ehrenstrahls plafondmålning i Riddarhussalen. Även aktuell litteratur och ny forskning som belyser den svenska adelns historia uppmärksammas. Kulturföreläsningarna läggs fortlöpande ut på hemsidan.

Konsserter

Plats: Lantmarskalksvåningen, Riddarhuset

I biljettpriset ingår två smörrebröd.

18 FEBRUARI kl. 15.00

Barocka hjärtan. Alla hjärtans dag-konsert med musik av Telemann och Biber med flera
Drottningholms Barockensemble

25 FEBRUARI kl. 15.00

Lockande toner på harpa. Romantisk musik av den bortglömde kompositören A. E. Pratté (1796–1875)
Pratté Society

Afternoon Tea

Plats: Lantmarskalksvåningen & Sällskapsvåningen, Riddarhuset

7 APRIL kl. 12.30 och 15.15

Välkommen till Afternoon Tea bland kristallkronor, porträtt och ostindiskt vapenporcelain.

För information om evenemang, biljetter och öppettider, besök Riddarhusets hemsida. Fri entré vid alla föredrag. Riddarhuspalatset är inte tillgänglighetsanpassat.

Med reservation för ändringar.

